

ZALAVÁRMEGYE

AZ 1848—49. ÉVI

SZABADSÁGHARCZBAN.

ÖSSZEÁLLITOTTA ÉS IRTA:

NOVÁK MIHÁLY.

SZERZŐ SAJÁTJA.

ZALA-EGERSZEG,

NYOMATOTT BREISACH SÁMUEL KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1889.

Tekintetes

Csertán Károly urnak,

(Zalavármegye alispánja.)

mély tisztelete jeléül

A SZERZŐ.

Előszó.

Motto: Ez a föld, melyen annyiszor
Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezredév csatolt.

Vörösmarty Mihály.

Szabad embernek szült az anyám; kiválóan érdekel tehát hazám függetlensége érdekében történt minden mozgalom; főleg azok a véres harcok, midőn az Ég küldött e földre egy-egy félistent, aki megragadta a szabadság zászlóját és ezt fennen lobogtatva, elkeseredetten, velőtrázóan végig kiáltott a hazán: *fegyverre! . . . megakarnak fojtani bennünket!*

Imádkozva borulok le pedig 1848—49 előtt. Ez a szabadságharcz esik hozzám legközelebb, azért jobban megértem a szereplők csodálatos önfeláldozását, ámulatba ejtő hazaszeretetüket.

És midőn olvastam e harcztörténetét, önként az a kérdés támadt bennem: mi szerepe volt e nagy drámában Zalavármegyének? . . . annak a megyének, melyen keresztül törtek be a horvátok hazánkba, s a mely megye ez időnek Csány Lászlóban egy vértanút adott.

Itt is, ott is szétszórtan találtam nyomtatva valamit; de szinte fáj, hogy az illető könyvirók

csak érintik a megye viselt dolgait, csak átsurrannak a megyében ekkor lezajlott eseményeken, részletes leírásba (más lévén feladatuk) nem kaptak.

És megérlelődött bennem a terv: összegyűjteni az adatokat, melyekből megíródhatnék az a könyv, melyet én már régen vártam — mástól.

Összeállítottam tehát; chronologiai rendben adom elő az események leírását, de még sem úgy, hogy csak a száraz adatokat hordom föl.

Tudom, hogy még nem teljes a munka; hogy sokan még többet is óhajtanának tudni, s majd ha könyvemet olvasták, akkor jut eszökbe: ez sincs meg az sincs benne. De hát csak magam tettem, amit tehettem; azonban erős a hitem, hogy e könyv megjelenése után majd csak több érdeklődő akad, akik nem restelnek tollat fogni, s megírják élményeiket, a látottak- és hallottakat, amik velök vagy körülöttük s e megye területén történtek; hiszen még elegenden maradtak abból az időből. S ha reményem teljesedik, akkor a második kiadásban már többet adhatok.

A szabadságharcz után 40 évre jelent meg e könyv. Ez az én emlékem, melyet a hősök iránt táplált imádat szerű kegyeletem állítottatott velem s az a szeretet, melylyel Zalavármegye földje és multja iránt viseltetem.

Andráshida, 1889. január 6-án.

Novák Mihály.

Bevezetés.

Már e könyv czime is eléggé jelzi, hogy feladatöm csak azt előadni: mi szerepe volt Zalavármegyének a szabadságharczban? Hogy azonban megérthessük a dolgokat, szükségesnek vélem néhány szóval vázolni: mi indította a magyar nemzetet fegyvert ragadni?

Az 1848-ik év korszakalkotó nemzetünk életében. A kiváltságos osztály önként lemondva régi jogairól, meghozta ama törvényeket, melyek a jobbágytságot felszabadították s egyenlő joguvá tették őket az urral, a nemessel. A nemzetnek azonban még több kívánsága is volt, melyeket 12 pontba foglalva, V. Ferdinánd elé terjeszteni óhajtott. A szelidlelkü fejedelem is belátta, hogy a régi állapotok tarthatatlanok, szentesítette tehát a törvényeket.

Ámde a kamarilla, a fejedelem tanácsosai nem akarták a magyar nemzetet szabadnak látni, sőt most vélték elérkezettnek az időt arra, midőn régi tervöket megvalósíthatják: beolvasztani Magyarországot az osztrák tartományokba, meg-

semmisíteni ezer éves alkotmányunkat, vagyis eltörölni bennünket a föld színéről. A fejedelmet is kényszerítették erre, de ő ezt nem tehetette, kötötte esküje, és nem is akarta tenni.

A kamarilla tehát, hogy tervét megvalósíthassa mégis, más módhoz és eszközhöz nyult; ellenünk lázította az eddig velünk békében élő s a magyar korona joghatósága alá tartozó nemzetiségeket: horvátokat, szerbeket, oláhokat, akik engedve a félrevezetésnek, a bujtogatásnak, fegyverrel támadták meg a magyart, azt hirdetvén, hogy a magyarok úgy csikarták ki az ujjonnan hozott törvényeket, s hogy mi pártot ütöttünk az uralkodóház és fejedelem ellen.

A kamarilla elérte célját. Csak is azt akarta, hogy a magyarországi viszályok katonai beavatkozást tegyenek szükségessé, s akkor majd ráteszi kezét Magyarországra.

Hogy pedig a kamarillának szabadabb keze legyen, kényszerítették a fejedelmet, hagyja el Bécset, nehogy a magyarok a fejedelemhez férhessenek. Innsbruckban mégis érintkezhetek a fejedelemmel, aki a magyarok kérésére Jelacsi-csot, a horvát lázadók fejét száműzte. Hanem ezt Jelacsi figyelembe sem vette. Ellenünk támadtak tehát a különféle nemzetiségek, s a magyar nemzet pedig magára lévén hagyatva, a körülmények kényszerítették fegyverre kelni és önmagát védelmezni.

Megkezdődött tehát a véres harcz. . .

Most már e nagy küzdelemben mi szerep jutott Zalavármegyének? mennyiben működött

közre? Ezt szándékom előadni; s mivel ez a czélom, tehát csakis 1848. márczius 15-től fogva kezdhetem az események megörökítését, attól az időtől fogva, midőn felsütött hazánkra a szabadság napja.

A megyében lefolyt eseményeket is hogy jobban megérthessük, szükséges ismernünk a megye akkori képét. Ismernünk kell pedig az igazgatási, a rendező apparatust, ama tisztviselők neveit, akik a megye járásaiban működtek, mint a kormány, a megyei állandó bizottmány és a hadparancsnokok rendeleteinek végrehajtói. Kérdemelték hazafias működésökkel, hogy neveik megörökíttessenek, s tudjon róluk az utókor, ha többet nem is, legalább annyit, miszerint ők is éltek a vármegyében, hogy ők fontos tényezők voltak. Mert én leveszem előttök kalapomat; tudom, hogy életök veszélyeztetésével végezték ama kötelességeket, melyeket a közbizalom vállaikra rakott. Meghajlunk pedig az olyan ember előtt, aki akármilyen kis körben betölti hivatását; annál inkább egy közige tisztviselő előtt, s pláne az előtt, aki 1848—49-ben mint hivatalbeli egyéniség hűen, rendületlenül, önfeláldozóan működött közre a haza függetlensége, a magyar nemzet szabadsága érdekében. Az óramű szerkezetében a legkisebb kerék ha megtagadja a szolgálatot, vége a pontos működésnek. Igaz, hogy kidobják belőle az akadékoskodót; de az óra állt, szünetelt addig mégis, míg helyébe nem tétetett az új kerék. A vármegyében a tisztviselők azok, akik a hadseregben a tisztek. Ámbár Petőfi azt mondta:

•Tiszteljétek a közkatonákat, nagyobbak ők a hadvezéreknél. • De meg kell hajolnunkám a tisztek előtt! Mert

De hát a dologra!

Zalavármegyének ez időben 6 főbirói járása volt; a főbirói járásokban volt több szolgabíró, kiknek megvolt a magok vidéke.

A zala-egerszegi járásban főbiró: Farkas Imre; szolgabírák: Tuboly Alajos, Kozáry László, Nagy Károly. A lövői járásban főbiró: Gyika Jenő; szolgabírák: Ágoston József, Simon János. A kapornaki járásban főbiró: Sümeghy Ferencz; szolgabírák: Zob János, Thassy Lajos, Rajky Lajos. A szántói járásban főbiró: Bogyay József; szolgabírák: Septyey Ádám, Farkas Károly, Hertelendy László. A tapolczai járásban főbiró: Vargha Lajos; szolgabírák: Győrffy János, Bárány András, Diskay Lajos. A muraközi járásban főbiró: Séllyey, László; szolgabírák: Bogdán György, Gábelits Imre.

Ezek voltak tehát, a kiknek buzgóságától, hazafias érzületektől függött a határozatok és rendeletek lassubb vagy gyorsabb elintézése. Közölök a legtöbbször már nyugszik; nyughatnak békében.

A megyei áll. bizottmány tagjai névsorát is szívesen megörökíteném, de azt — a legnagyobb sajnálatomra — nem tehetem, nem találhat meg a jegyzőkönyvekben. 1861. február 6-án s folytatva tartott közgyűlés jknyvében az 5-ik lapon erre vonatkozólag olvasható: a •848-ik évben választott bizottmányi tagoknak névsora a közbejött viharos

és vészteljes idők miatt a megye levéltárában fel nem találhatnák, s hogy kik voltak akkor a bizottmányi tagok, többé tudni sem lehetne, szükségesnek találtatott, hogy egy egészen új s mostan választandó bizottmány alakíttassék. • Daczára kérdezősködéseimnek is, a névsort nem lehetett összeállítanom. Csak azt tudom, hogy Csillagh Lajos mint első-, Horváth Vilmos másod-, és Oszterhuber József mint helyettes alispán minden esetre bent voltak a bizottmányban. Főjegyző volt Tuboly Mihály, I-ső aljegyző: Novák Ferencz, II-od aljegyző: Csutor Imre.

Országgyűlési követek*) valának:

A tapolczai választó-kerületben:	Putheány József báró.
A keszthelyi » »	Tolnay Károly.
A sz.-gróti » »	Deák Ferencz.
A z.-egerszegi » »	Csertán Sándor.
A kanizsai » »	Bója Gergely.
A letenyei » »	Horváth József.
A baksai » »	Simon Pál.
Az a.-lendvai » »	Gyika Jenő, ennek le- mondásával: Horváth Péter.
A csáktornyai » »	Glavina Lajos.

Megjegyzendő, hogy a választások 1848. június havában történtek.

Ez tehát a megye akkori képe. Most pedig lássuk: mi szerepe volt Zalavármegyének a szabadságharcban?

*) Bátorfi: Adatok Zalam. tört., II. k., 206. l.

A vármegyei földbirtokosok és nemes urak körülbelül 100-an összegyülekeztek 1848. márcz. 15-én a megyeházban, és e gyűlésen Tolnay Károly és ifjabb Csuzy Pál megyei követek országgyűlési tudósítása felolvastatott. A bevezető sorok így kezdődnek: »Európa politikai látköre sötétül.« Ha többet nem mondtak volna is, e négy szó is eléggé festé az akkori helyzetet.

Midőn a vármegyei ezen illetékesek tanácskoznak és megbeszélik a politikát, Budapesten már több is történt; ekkor hangzott el Petőfi »Talpra magyar«-ja. Néhány napra Zalavármegyében és pedig éppen Zala-Egerszegen is a lant hurjaiba kap e hirre Farkas Endre, s megírta »Zalai népdal«-át, mely azon jegyzés mellett látott napvilágot: »A magyar szabadsajtó első nyomtatványa Zala-Egerszegen, Strohmayer Gy. betüivel. Negyediv nagyságu papiros egyik oldalára lett nyomva*«. (Az egész vármegyében nagyobb nyomda ekkor még nem volt, Stroh-

*) Lásd a Toldalékban I. alatt!

mayeré is csak kézisajtó.) Nem is kell hozzá szigorú kritika, hogy elmondjuk e versekről: nincs bennök poézis; de én megemlékszem e »népdal«-ról, s fölvéve e munkába, megörökítem; mert az akkori megyei hangulat kifejezésének találom, és Zalavármegye e korszakának történetébe ez oly beillő s becses adalék, mint az ország történetébe a »Talpra magyar!« Különben ez utóbbi is ott van egy más füzetkében ezen időből; szintén Strohmayer nyomatta ki, de a refrain (»A magyarok Istenére esküszünk« stb.) kivételével.

Még jóformán el sem hangzott a »Zalai népdal«, már katonai földmérés, térképezés eszközöltetett a megyében. A kamarilla tudta tehát már: mi fog történni?

Ez időben Deák Ferencz nagy kérésre ismét elfogadta a megyei egyik követséget. Csuzy már előbb, Tolnay pedig valamivel később beadta lemondását. A vármegye azon okból, hogy Csuzy előbb mondott le, ezét fogadta el, s helyette Deák Ferenczet küldte az országgyűlésbe követül; de hozzátették: ha Deák időközben lemondana, akkor ismét Csuzy küldetik fel. Csuzy készséggel sőt egész örömmel lépett hátra, midőn Deákról volt szó.

A sajtószabadság csak a márcz. 30-iki központi bizottmányi ülésben hirdettetett ki. Szabad lett tehát a szó, a gondolat, a szellemről lehullt a bilincs, nem tartá fogva semmi; képzelhetni a nagy örömet, mit a sajtó- és szólásszabadság kihirdetése a vármegyében keltett. Ugyancsak ez ülésben tárgyalás alá jött a miniszter azon.

rendelete is, melyben meghagyja a megyének, hogy a közrend- és csendre szigoruan ügyeljen. Mert az országban, de e megyében is támadtak izgatók, akik szerették volna visszaállítani a régi állapotokat.

A szentesített új törvények április 11-én hirdették ki az országgyűlésben, a melyek kimondák a törvény előtt való egyenlőséget. Utána a megye is tudomást vett egyik ülésében erről, a követek is megküldték az ország jelen helyzetét tárgyaló jelentéseiket. Az új törvények a megyében azonban csak május 8-án lettek kihirdetve, mely alkalomra népképviselői gyűlést hívott össze a bizottmány.

Ép mikor ezek történtek, jött a leverő hír: meghalt Kerkapoly István, a megye első alispánja. A május 9-iki ülésben helyette Csillagh Lajos választotta meg, másodalispánná (Csillagh helyett) Horváth Vilmos, mindkettő megmaradt állásában a szabadságharcz alatt is; Csillagh tovább is, de Horváth Vilmos a harcz befejezte után 1849. novemberben lemondott.

Alig hogy ki lettek hirdetve a szentesített új törvények, még ugyszólván örömmámorban uszott az egész magyar nemzet, midőn a kamarilla megkezdte működését, ellenünk lázítá a horvátokat; ellenünk, mint akik a dinasztia ellen pártot ütötünk. De még azt akkor biztosan nem tudtuk, hogy a titkos kezek megfojtani akarnak bennünket; talán csak egyetlen ember látott a jövőbe s a kamarilla kártyájába, és ez a látónoki férfit Kossuth Lajos vala.

Batthyány Lajos miniszterelnök a horvát mozgolódás hírére a nemzetőrség összeírását rendelte el; május 18-iki rendeletében pedig Magyarország minden törvényhatóságát felhívta az összeírások beküldésére; ezeket a rendeleteket természetesen, hogy Zalavármegye is megkapta.

A baj egyre nőtt; a minisztériumtól rendelet rendeletet követett, sőt Batthyány május 20-án már proclamatiót is bocsájtott ki az egész nemzethez, melyben tudatja a fejedelemnek Bécsből való távozását, sürgeti a nemzetőrség felállítását; a haza oltárára vagyont, oly áldozatot kér, mit könnyen pénzzé lehet tenni. A veszedelem nagy. Időközben Csány László kineveztetett királyi biztosnak a Dráva-vonalra. Megtiltatott a fegyvereknek az országból való kivivése is. Megyénk pedig toborzó biztosokat küldött ki önkéntesek szedésére.

A június 10-ről kelt császári parancs Jelacsics*) horvátországi bánt és altábornagyot, a horvát lázadók fejét száműzte; erre a kedélyek kissé lecsillapodtak, de azért Isván nádor és királyi helytartó elrendelte a Dráva mentén való zárvonallal felállítását, és ez a rendelet megküldetett a kiválólag érdekelt Zalavármegyének is.

Bár a bán száműzetett is, a horvátok azért csak mozgolódtak, Jelacsics a császári parancsot figyelembe sem vette.

Csánynak június 7-ről keltezett s a megyéhez küldött jelentése nem volt megnyugtató annál is inkább, mert sürgeté a toborzást.

*) Jelacsics nevét többféleképp írják; én megmaradok e mellett: *Jelacsics*; egy kiáltványa alatt így láttam leírva.

Csillagh alispán, miután a bizottmányt sem találta elégnek arra, hogy a felmerült ügyekben határozzanak, június 17-re Zala-Egerszegre köztanácskozási gyűlést hívott egybe, melyre hivatalosak voltak a megyében lakó »uri és egyéb egyének« s a fő- és alszolgabírák*)

A gyűlésben azonnal intézkedés tételre az őrsereg kiállítása ügyében; egyuttal azon óhaját is kifejezte a megye, hogy Festetics Tasziló grófot kívánná nemzetőri főtisztnek. Érdemes a megemlítésre, hogy ugyanekkor Hány József 2-od tiszti ügyész kijelenté, miszerint ő hazáját kívánja szolgálni a nemzetőrségben, azért állásáról lemond. (Ilyen eset később többször is adja elő magát.) Amíg ezek történnek, Pestről 1200 főből álló önkéntes honvédsereget szállítanak Nagy-Kanisára, (jun. 13.) szaporítják a zárvonat a Dráva mentén.

Csak hogy a megyében a nemzetőrség kiállítása nem ment ám oly könnyen! Sok helyen idegenkednek ettől, sőt a hatóságnak ellenszegülnek, vagy ahol kiállnak is rendetlenkednek. Ez okból rögtönítélő bíróság alakított, mivel a nemzetőrök, kiknek menniök kellett, elkeseredésökben megtámadtak egyes békés polgárokat, urakat. Ilyenek a pusztaszász-lászlói, pusztamagya-

*) »Hazánk a miniszteri tudósítás szerint veszélyben forog, mihez képest kötelességem e tárgyban folyó június hónapnak 17-ik napján itt Zala-Egerszegre köztanácskozási gyűlést tartani; ugyan azért hivatalosan kérem t. főbíró urat, hogy járásában lakozó uri s egyéb egyéneket értesíteni s meghívni, úgy maga is megjelenni méltóztassék, melyre legjobb alkalmatosság leend a 15-iki követválasztási összejövetel. Kelt Zala-Egerszegre, jun. 11-én, 1848. Csillagh Lajos első alispán.«

rodi, z.-koppányi és sz.-györgyvölgyiek, akik felett rögtönbiróság ítelt, s közölök néhányat fel is kellett akasztatni.

Mindezek daczára a nemzetőrség mégis elég gyorsasággal állítottatott ki, úgy, hogy már június második felében a zalamegyeiek a Mura vonalát a stájerországi határszéltől kezdve Kottoriig megszállhatták.

Csány mindenütt köztük van, szigorral teljesíté teendőit, N.-Kanizsáról küldve a legtöbb-ször rendeleteit.

A nemzetőrség fegyverzete kaszákból, lándzsákból, fejszékéből és vasvillákból állt, csak elvétve találtatott egy-egy puskás; de tömeges és gyors felállítása elég volt arra, hogy a horvátok azonnal nem mertek betörni megyénkbe, illetve hazánk területére.

A nemzetőrség általános kimozdítása, mint előbb is irtam, nehezen ment. Ez búsította Csányt, aki átlátta, hogy ha a kimozdulási ellenszenv köztudomásra jutna, káros lenne a hazára s a megye szellemére, azért szükségesnek látta a megye tisztviselőivel való értekezést, e célból felkérte őket »hivatalosan de barátságosan is,« hogy jun. 27-én N.-Kanizsán tartandó tanácskozásra gyűljenek össze.*)

A haza veszélyben forgásának hírére, s Batthyány Lajos és Kossuth Lajos azon felhívá-

*) „Honunk perezei drágák, — írja Csány Vargha Lajos tapolczai főbirónak, — drágábbak mint valaha, a késedelem hon iránti véték, azért biztosan hiszem önnek hazafui buzgalmától, hogy a kített napon okvetlenül találkozandunk, magával elhozván e tárgyra vonatkozó minden szükséges irományokat.“

sára, hogy állítson a nemzet önálló magyar bankot: a haza gyermekei önként adakoztak a magyar kincstár részére részint pénzt, részint arany- és ezüstneműeket, természetményeket. Zala-vármegye sem maradt hátra; így, mint az előttem fekvő összeírásból látom:

Horváth Vilmos másodalispán 5 font és 15 lat ezüstöt adott evőeszközökben; ezenkívül, 1849. és 1850. években külön-külön fizetendő 100 ezüst frtot ajánlott. Hegyi Énok 57 db ezüst-neműt asztali készletekben, becsértéke 208 frt. Pum János 11 db ezüst evőeszközt. Zala-Egersze-gen gyűjtés rendeztetvén, 211 egyén által 619 frt fizettetett be; adatott még két db tajtpipa (Nagy Sándor és Hány Ágoston által,) és 5 akó bor. Csesznák Jánosné Pusztá-Magyarodról 2 arany-függőt adott. Bessenyőből 27 egyén 12 frt 50 krt, Baki-Tüttősből 28-an 6 frt 38 krt, Szt.-Lőrincz, Nagy-Páli, Zala-Szt.-Iván helységek egyenkint 6—6 frtot, a ságodi nemesek 20 frtot, a nem nemesek 8 frtot, Hegyi Énok Ságodból külön 15 frtot; Nagy-Kutas 20, Mikefa 3, Náprádfa helység pedig 9 frtot adtak. (Ennyi hamarosan csak a zala-egerszegi járásból került össze; a többi járás-sokból idevonatkozó adataim nincsenek, de bizonyos, hogy mindegyikből adtak.)

De mit is ezeket egyenkint számlálgatni?! Elégedjünk meg Koppány Ferencz főadószedő azon nyugtáival, melyek egyikén Farkas Imre főbirótól vidéke részéről (Zala-Egerszeg) országos segedelem fejében átvett 728 frt 40 krt ezüstben, továbbá 10 db aranyat, 10 lat ezüstöt

és 2 aranyfüggőt. Másik nyugta szerint, mely jun. 30-án kelt, ismét Farkas főbirótól 165 frt 48 krt ezüstben, 2 aranyfüggőt és 4 arany gyűrűt. Tehát a zalavármegyei honleányok megfosztották magokat ékszereiktől, odatették azokat a szorongatott haza oltárára. Nincs is kiválóbb ékessége a nőnek, mint a honszerelem. A haza szent nevében üdv nekik!

A junius 27-iki tanácskozás — úgy látszik — eredménynyel végződött, mert a megyei bizottmány jul. 3-iki ülésében már rendes honvédi sereg toborzásáról intézkedik s a nemzetőrök részére egy zászló csináltatásáról.

A nemzetőrség folyton szállíttatik lefelé a gyűlhelyekre, és Csány gondoskodik azok elszállásolásáról.*)

Mig ezek történnek, a honnmaradottak vizsgálják magokat azon nótával, mely e megyében termett: a »honi dal«-lal. Keletkezett; az Isten tudja ki irta? Az egyik faluban megcsinálták a fejét, másikban a farkát meg a derekát, a harmadikban nyélbe sütötték, dallamot szabtak rá, és egyszer csak felhangzott: »Honi szoknyám Sümegen van festve, még a csók is jobban esik estve,« (lásd a Toldalékban II. alatt!) a

*) Csányinak jul. 6-án kelt s a tapolczai főbiróhoz intézett levele: „A rendetlenség eltávolítása tekintetéből szükséges, hogy az átkelésben az egyik járás a másikkal össze ne keveredjék, azért holnapi napon, azaz folyó hó 7-én Kis-Komáromban megjelenendő szántói járásnak helyet adva, a tapolczai járás ide (Kanizsára) jövend. A körülményektől akadályozott késő jelentése miatt a szálláscesinálók csak estve indulhatnak el, de minden esetre megkivántatik, hogy ez éjjel bejőjenek az elszállásolás kellő intézése végett. Jelentsék magokat a városháznál, ahol az elszállásolás és élelmezés tekintetében további utasítást szerzendnek.“

melynek további szövegéből és a dallamból nem gyanítaná senki, hogy ez 1848-ban, oly borus időben termett. — De már Szekács Pál »őrsereg dala« mást beszél. (Lásd a Toldalékban III. alatt!) Szintén Strohmayr sajtója alól került ki, valamint egy »népdal« is, (lásd Toldalékban IV. alatt!) melynek refrainje »Robot, dézsma megszünik, mint a füst elenyészik« már elég érthetően — ámbár döcögős versekben — adja elő az egyenlőség és testvériség tanát. Fölvettem ezeket is, had tudják mások is és az utánunk jövők, miféle szövegü dalok repültek be ekkor a vármegyét. A népdalok rendesen a hangulat kifejezői.

No, de essünk ezen túl!

Vonulnak tehát lefelé a nemzetőrök járásonkint, vidékenkint századosaik vezetése alatt a Mura és Dráva felé. Letenye fölött volt az egyik gyülekező, ahol be lettek osztva. Bátran elmondhatjuk, hogy csak a hazaszeretet tartotta őket össze, mert fegyelmi szabályaik? (Lásd a Toldalékban V. alatt!) Ez ugyan nem diktált nekik halálos ítéletet, melytől rettegniök kellett volna. De ott lebegett fölöttök a hazafiság szelleme; köztük járt a hazafiság megtestesült példája: Csány László, olvasták jul. 15-én kibocsájtott kiáltványát, melynek igéi szertehangzottak nemcsak Zalában, hanem Baranya-, Somogy-, Tolna-, Veszprém- és Vas megyében is. Nem kezdte feljebb, csak azon a hangon, melynek hallatára halni készek vagyunk; nem kezdte feljebb az elsorolt vármegyék őrseregeihez inté-

zett proclamatiójában, csak ezen: »Magyarok!
A haza, felséges királyunk koronájának legszebb gyöngye veszélyben van, — veszélyben, melyet csak fiai lelkesült bátorsága háríthat el. A szabad magyar földnek szabad polgára, társatok és testvértetek, ki már vért a hazáért, hirdeti a vést. Honunk kebelében a felzendült ráczok Bács- és Torontálmegyében megkezdték a harcot és ontják a polgári vért. — Horvátországban is lobog a pártütés véres zászlója, és nemzetünk kiirtására törekszik a vakmerő ellenség.

Magyarok! ha gyáván, védetlenül, becstellenül nem akarunk eltűnni a nemzetek sorából, *fegyvert* kell ragadnunk *fegyvert*, de nem horvát rokonink ellen, kiknek eldődei századok vérzivatarai közt mint bajnokok s bajtársak küzdöttek velünk a csata téerein, hanem azon rakonczátlan szerencsevadászok ellen, kik kül czimboráikra támaszkodva, széttépték a törvényes kapcsolat szent kötelékeit.

Magyarok! nemzetörök! a haza, királyunk koronájának legszebb gyöngye veszélyben van, azért *fegyverre*, hazánk védelmére.

Célja legyen a nemzeti őrseregnek országunk ős határainak megvédése, s a polgári háborunak eltávolítása, mi nem foglalni, csak őseink hazáját megvédeni akarjuk — mi nem más nemzeteket letiporni, csak nemzetiségünket fentartani óhajtjuk.

Nem magyar az, hűtlen az, ki királya, kormánya és tisztviselőinek felszólítására a nemzeti őrsereg soraiból elmarad.

Magyarok! nem csalódhatom bennetek, ha vitéségekre számolva, azon biztos reményt táplálom keblemben, hogy a hazát meg fogjuk menteni.

Azt mondják, a szabadságot könnyebb kivívni, mint a kivivottat föntartani — mi kivívtuk azt, mutassuk meg, hogy lelkesülésünknek azt fentartani is könnyü lesz.

Magyarok! a haza, királyunk koronájának legszebb gyöngye veszélyben van, de van bíró a felhők felett, honunk védelmében segíteni fog bennünket a magyarok Istene. — Csány László, kir. biztos.◄*)

Háromszor mondja Csány e proclamatióban: »Magyarok! a haza, királyunk koronájának legszebb gyöngye veszélyben van.« Háromszor hívja fel esengve, könyörögve a magyart *fegyverre*. Nem csoda tehát, hogy csak a hazájához hűtlen, a czudar — bár fegyverfogható — maradt és késedelmeskedett.

Mindezek daczára a tapolczai járás még mindig vonakodott — úgy látszik — szervezkedni s kiállni; Csány személyesen lévén július 19-én Tapolczán, ott Vargha Lajos főbirónak majdnem a kétségbeesés hangján írja: »Barátságosan de egyszersmind hivatalosan felhivom önt a haza szent nevében, és szoros kötelességül teszem, hogy minél előbb, de minél előbb szervezzék őrseregeiket a már gyakorlottabb seregükből

*) E kiáltvány nagy negyedrért nagyságu papiroson bocsájta-tott ki; nyomtatott a lyceumi nyomdában Pécsset, íródott Nagy-Kanizsán.

és hozzánk csatlakozzanak, kik Jelacsics ellen a tábornot képezzük; minden hazafinak kötelessége e szent ügyben vérit, vagyonát áldozni, de főleg kötelességiünk ez nekünk Zalamegye lakóinak, kiknek már kebelükben dulong a vad ellenség. Nádor őfensége, a jeles, a derék főherczeg, vezetője táborunknak, ő karolta fel a vihartul zaklatott haza kormányát; nem lehet nyomorultabb, czudarabb lény annál, ki a nagy férfinak seregéhez csatlakozni vonakodik, ha a csatlakozásra felszólítatik. — Azonban mindnyájan nem jöhetve ki a megye határaiból, a nagy néptömegnek a népfölkelést kell alakítani; tehát aki felszólítatik és nem jó, azt érje, éri is a haza átka; aki felszólítatik arra, hogy a népfölkelést elősegélje és nem teszi, az nem érdemli, hogy a magyar haza végvonaglásai közt is fiaisorába fölvegye. — Isten önnel, Isten mindnyájunkkal, mielőbb küldjék seregüket és csatolják a fehérvári táborhoz. •

E közben július 21-én Gyika Jenőt, a lövői járás főbiráját, István nádor Batthyány ellenjegyzésével — saját kérelmére — a Dráva mellé kiindult nemzetőrsereghez dijnélküli ideiglenes őrnagyul kinevezte, ennek folytán, mivel Gyika karddal kívánta szolgálni hazáját, főbirói állásáról lemondott.

De hát annak a sok fegyveres embernek ruha is, lábbeli is kellett; e czélból Klauzál Gábor ipar- és keresk. miniszter rendeletéből a megyei bizottmány értesíti (jul. 23.) a megyei czéheket, iparegyesületeket stb., hogy egy ki-

adott rovatlapot töltsenek ki: ki mennyi és mi-féle ruhadarabokat tud előállítani. Erre a válaszádat a miniszter, de a megyei bizottmány is erősen sürgette.

A július 26-iki képviselőházi ülésben szó volt Zalavármegyéről, illetve Muraközről, mely egyházi tekintetben akkor is (mint ma is elég jog-és oktanul) a zágrábi püspökséghez tartozott. Nevezetesen s ránk nézve érdekes Bogdanovics Vilibaldnak a képviselőház elé terjesztett azon indítványa, hogy a zágrábi püspök, és auraniai perjel jószágai — mint rebelliseknek jószágai — zár alá vétessenek. A képviselőház ez indítványt elveté s Bogdanovics is visszavonta. De felkarolta és magáévá tette ezt *Palóczy* László a baloldal zajos helyeslése közt. Magáévá teszi pedig azért, mivel Horvátországban a papság veszedelmes szerepet játszik, a lázadókat pénzzel segítik, s így vagyonaik forrását tőlök elzárni óhajtáná. . . Mint tudva van, a zágrábi püspöki megye Zalamegyének muraközi vidékére is kiterjed. Természetesen tehát ezen papság a zágrábi püspökkel összeköttetésben áll. Nehogy pedig befolyása által az említett püspök itt is valami bajt okozzon, javalja, hogy hagyassék meg a cultusminiszternek, miként addig is, míg a püspökre nézve rendelkezés fog tétetni, a zalamegyei muraközi papságnak a zágrábi püspöktől függése megszakasztassék. (Helyeslés.)

Zákó István ennek ellene van, mert szerinte ez Horvátországban reactiót szülne.

Főtös József (cultusm.) Felhíva érzi magát

kinyilatkoztatni, hogy a legbiztosabb kutfőkből eredő tudósítások alapján biztosíthatja a házat, hogy a *muraközi papság* mindent elkövet a csend, béke és nyugalom fentartására. (Tetszés.) Ami az elszakítást illeti, mivel ez régi kívánsága Magyarországnak, a mennyiben ez a maga módján történhetik, eszközölni fogja. (Helyeslés.)

Besze János a Palóczy által felkarolt indítványt tárgyalatni kívánja. A jószágokat a rebellisek és Jelacsics kezében fegyvernek tekinti, ezt pedig ki kell az ellenség kezéből ragadni. Nem tartja a nemzet méltóságával megegyeztethetőnek azt, hogy a rebellisek jószágait azért nem merjük confiscálni, mert félünk a reactiótól. Utóljára ezen félénk kiméletet annyira viszzük, hogy azt fogjuk mondani: ne beszéljünk magunkról, mert a pártütők megaprehendálják, . . stb. (Zajos helyeslés, tetszés.)

Szemere ellene van a confiscálásnak, mert akkor hasonlókép járnának a horvátországi magyarok is, pedig eddig ott ebben nincs baj; továbbá, hogy a zágrábi püspök ezen óráig rebellis volna, tudomása nincs.

Palóczy: Hát ha nem rebellis a zágrábi püspök, miért nem jelent meg a magyar országgyűlésen, ahova hivatalos volt? (Tetszés a baloldalon, a jobb oldal összenéz.)*

Hanem azért még is levétett az indítvány a napirendről.

*) »Nemzeti« pol. hírl. 1848. évi juliusi száma.

AUGUSZTUSI NAPOK.

Augusztus 3-án Csány László N.-Kanizsán van; innét irt ekkor valami balatonmelléki úrnak, s szemére hányja az illető követeléseit napidijai ügyében, melynek ily iszonyatos körülményekben a gondolatban föl sem kellene merülni; hát mit szóljanak ők, akik perczről-perczre nagyobb veszélylyel fenyegettetnek; akik előtt nem egy néhány napidij nélkülözése, hanem az örök megsemmisülés áll. • De igéri Csány, hogy bejelenti a kormánynak a nem sejtett fizetéseket, s utóbb ő vagy akár más bizonyosan utalványozza a pénzt, ha helybenhagyatik; ha a kormány az ő (Csány) gazdálkodását tulszigorunak tartandja, a fizetést elrendelni mindenkor hatalmában álland.

Hiába! akkor is szeretett némely ember a zavarosban halászni, s nagyobb gondja volt kinek-kinek az erszénytömés, mint a haza sorsa. Ugyhiszem, hogy Csány ezt a levelet V. L. akkori tapolczai főbirónak irta.

Nem ok nélkül volt pedig Csánynak figyelme V.-ra irányozva s foglalkozott vele annyiszor és

kényszerítve érezte magát neki oly kemény hangon irni; élő tanuk vannak még s bizonyítják, hogy vonakodott megtenni a haza védelmére szükséges intézkedéseket; alattomos schwartzgelb volt, aki inkább a németet szerette volna elősegélni, a szabadság és haza ügyében csak kénytelen-kelletlen munkált közre.*)

A megyei áll. bizottmány sem tétlenkedett. Augusztus 7-iki tanácskozásából folyólag intézkedés történt, hogy a »Hivatalos Közlöny« cz. kormánylap minél gyorsabban menjen egyik községből a másikba, s az abban kiadott rendeletek a jegyzők által leirassanak miheztartás végett. A posta is, hogy minél gyorsabban mehessen s közlekedhessék, rendeltetett: ha netalán a csomagok felhalmozódnának és a póstamesterrek ló hiányában volnának, a községi előljárók kötelesek a póstást kisegíteni; ez utóbbi pedig köteles erről az illetőknek nyugtatót adni, hogy a fuvardíjt a megyétől pontosan kaphassák. Különben ez miniszteri intézkedés, a bizottmány a rendeletet csak végrehajtja.

Voltak gyávák is, akik ámbár rendes katonák, s az ágyu meg sem dörrent, már is inukba szállt a bátorság. Ilyen volt Sztatina Ferencz csáktornyai és Gombos László pusztá-

*) A mai napig is fennmaradt, hogy midőn ellenséges hadsereg vonult arra felé, akkor felesége annak vezére előtt tisztelkedett, megtagadta a magyar ruhát is; ha meg magyar hadvezér vonult arra táborával, akkor magyar női öltözetben tüntetett. Azonban midőn egyszer Kmettynek üdvözlésére ment B.-Füredre, s miután már Kmettynek tudtára volt adva: kivel van dolga? megjelenésekor azzal fogadta: »Ha mit nem tekintenek, majd másképp fogadnám kegyedet.« (Anisits Dávid volt honvédtiszt elbeszélése után.)

magyarodi illetőségűek, akik a hadseregtől megszöktek. Köröztetésök a hadügyminiszter által elrendeltetett, a bizottmány tehát intézkedett, hogy elfogassanak, és Gombos László értékéből 30 frt levonassék.

Bizony rendkívüli idők voltak ezek! Ehhez járult, hogy az adófizetés is megakadt. Koppány Ferencz megyei főadószedő aug. 11-én kelt panaszos levelet és sürgetőt küldött ez ügyben a főbírókhoz; egyet Farkas András egerszeg-járási helyettes főbírónak is. Közlöm, mert élénk világot vet a megye akkori pénzügyi helyzetére.

• Julius hónapban a főpénztárba befolyt pénzekből csak egy krajczárom sincsen, pedig számosabb árjegyzéket ki sem fizethetvén, azoknak kifizetését ez augusztus hónapi adminisztrációra kénytelenítetttem elhalasztani; — Csány László kir. biztos úr egyedül csak a nemzetőröket látja el zsolddal, a sorkatonaság más pénztárakból látandó el; ezen megyében közel 5000-nyi sorkatonaság fekszik, ezeknek havi zsoldja a soproni hadi pénztárba vagyon utalványozva; — mivel pedig a megyék le vannak tiltva az adónak a hadi pénztárba való befizetésétől, a soproni hadi pénztárban sincsen egy krajczár is; — éppen e perczen volt nálam egy Wasa herczeg-ezredbeli kapitány úr, kinek Sopronban kellett volna a hadi pénztárból ezrede részére 9000 pfrtot felvenni, — azon hadi cassa pénzhiány miatt az érintett tiszt urat hozzám utasította, én szinte egy krt sem fizethettem, és így az ezred a legnagyobb perplexitásban vagyon; pedig télek,

hogy a többi ezen megyében fekvő sorkatonaság is hozzám fog utasíttatni pénzért; — más mellékes kiadásaim is igen-igen tetemesek, melyekre a mult adókivetéskor figyelemmel nem lehetett lenni, mert azokat egyedül és egyenesen csak a márcziusi forradalom idézte elő; — ezen okoknál fogva tisztelt Feőbiró urat igen hathatósan s egyzsersmind hivatalosan kérem, méltóztassék minden igyekezetét oda fordítani, hogy a hátralévő adómentül nagyobb mennyiségben tisztáztassék le.

De Csánynak sem volt pénze, pedig a megyei első izben kimozdított nemzetőrség zsoldját fizetnie kellett. Ő tehát saját egyenes rendeléséből utalványoztat Horváth Vilmos 2-od alispán által 3749 frt 40 krt a megyei pénztárból a zsold fedezésére addig, míg neki az országos pénztárból pénz érkezik. És az ugy tekintetik, mint kölcsön. Amde az idő lejárván, főadószedő szorgolja a visszafizetést, Csánynak pedig az összeget visszafizetni még nem áll hatalmában. Erről értesítette is a megyei bizottmányt és arra kéri, hogy utasítsa főadószedőt, miszerint a követeléssel hagyjon föl, s a megye is várjon addig, míg a haza által bizonyosan az összeg meg fog térítettni. Erre aug. 13-án a bizottmány ülést tartott. Első sorban is rossz néven veszi, hogy az ő tudta nélkül ilyen dolog megtörtént, s a főadószedőnek egyszer és mindenkorra meghagyja, hogy máskor ilyent elkövetni a saját szakállára ne merészeljen. Mivel pedig a dolgon változtatni már nem lehet, a rendelést utólagosan helybenhagyja, de a pénz biztosítására a további intézkedést megteszi.

Az ország helyzetét s megyénknek a horvátokkal szemben követendő eljárást élénken illusztrálja a belügyminiszternek a megyéhez intézett rendelete, mely aug. 14-én lett kibocsájtva, s a bizottmány az aug. 20-iki ülésében vesz róla tudomást.

Hangzik pedig így:

•Ha azoknak hinnünk lehetne, kik a horvát lázadást vezérlik, a Dráván átjöveteltől és így hazánkba leendő berontásától nem kellene tartanunk. De kik az alkotmány ellen fellázadtak, kik a felségnek parancsát teljesíteni vonakodnak, s mégis irántai hűséggel kérkednek; kik a tényeket szemtelenül hamisítják el a világ színe előtt, azoknak hinnünk nem lehet. Varasdban és körülte tetemes hadi erő gyűjtetett össze és a nemzetőrök is fegyverben vannak, elég erő arra, hogy dühös vezérei — habár sikerre nem számíthatnak is — berontást kísértsenek meg. A kormány megtett mindent, amit tehetett visszatartóztatásukra, de a berontást sikeretlenné csak az teheti, ha az illető törvényhatóságok ébren vannak, készen vannak, és ezt tudja az ellenség is, és általában ha oly intézkedést tesznek, miszerint a netaláni berontás esetében az előnyomulás lehetetlenné tétessék. Ezért felhivom önt (az alispánt) az éber örködésre, tegyék magokat Csány László kir. biztos urral oly folytonos kapcsolatba, hogy a veszélyről rögtön értesülhessenek, és tervezetesen jelöljék ki a pontokat, hol a nemzetőrök az esetben biztosan felállíthatassanak, el látván őket elegendő töltéssel, mi ha nem volna,

folyamodjanak ide. Mindezekről most eleve kell gondoskodni, mert nincs rosszabb azon veszélynél, mely készületlenül talál. — Ismétlem: nincs újabb oka a kormánynak tartani a horvát berohanástól, de van annyi oka, hogy az illető törvényhatóságok lakóseit éberségre, előkészületre és tervszerű készenlétre sietősen emlékeztesse. (*)

A bizottmány tudomásul veszi a rendeletet s felhívást, és ennek szellemében utasítja a járások tisztviselőit; egyuttal tudomásukra adja, hogy N.-Kanizsán van sok dárda, azokat a nemzetőrség igénybe veheti; Csánynak pedig, aki lelke és vezetője az örökösöknek, elismerő és buzdító levelet ír.

Az aug. 27-iki biz. ülésben tárgyalva lett Batthyány Lajos miniszterelnök azon rendelete, melyben a nemzetőrség általános kimozdítása helyett *önkéntes* nemzetőrök kiállítását javasolja és kéri. A bizottmány nem tartja kivihetőnek, s ezt azzal okolja meg, hogy aki fegyverfogható és házi-körülmények nem gátolják, az ugy is mind ott van a nemzetőrök között, ajánlkozó tehát nem lenne, azért tartja csak az eddigi gyakorlatot: a nemzetőröket (de nem önkénteseket) állítja s szállítja tovább is; de meg azért is, mert az *önkéntes* nemzetőrök kiállítása a törvényben nem leli alapját.

Hírül jött, hogy a másodizben kiállított nemzetőrök nem akarnak a kiszabott 4 heti határidőn túl tovább maradni, követelik felvál-

*) A megyei könyv aug. 20. számában.

tatásukat. A bizottmány elhatározta, hogy még 2 hétig maradjanak, hogy a többi nemzetőrök kiállítására elegendő idő legyen, s kéri Horváth Vilmos 2-od alispánt, mint az őrség vezetőjét s Csányt: hassanak a tömegre s bírják továbbmaradásra. Ez ülésben Csánynak jelentése is felolvastatván, a bizottmány neki fáradhatlan buzgalmaért s a magyar haza iránt táplált érzelmeiért köszönetet szavazott. Egyuttal a Muraközben szállásoló Miklós-huszárok részére, mivel ezek a vész jelen perceiben kitünő lelkesedéssel viseltetnek, Csány László kérése folytán nekik tüzfát szállítani elhatározza. — Török Bálint gróf pedig értesíté a megyét, hogy a hadügyminiszter megbizásából a megyében szállásolt Radeckzy-ezred tartalékát Somogy megyébe rendeli.

A pénz háborus világban soha sem elegendő; pedig most éppen szükében van, mert az adót nehezen fizetik, sőt a hadi-adó augusztusban a hátralékkal együtt már 129174 frtra szaporodott. Tehát hogy pénzt teremthessenek, az adó behajtását erősen sürgeti a megyei bizottmány.

Ez idő alatt Jelacsics fegyveres serégét most sokkal inkább, mint előbb, Varasd körül összpontosította.

Már előbb Muraközbe a bizottmány, hogy a működés gyorsabb legyen, s közel a határszélhez szükséges is egy ilyen végrehajtó-testület, hatalom: azért az áll. bizottmány ide egy fiók-bizottmányt nevezett ki, melynek 2-od elnöke Sellyey Elek volt. Ő miért, miért sem? az el-

nökségről lemondott. De az áll. bizottmány lemondását nem fogadta el, úgy okadatolván ezt: miután azon körülmények, melyek a hazát Horvátország részéről fenyegető veszélyek miatt egy Muraközben őrködő állandó fiókbizottmánynak kinevezését szükségessé tették, az idő óta semmit sem változtak, s a megtámadástól jobban kell tartani, mint előbb, tehát a lemondás el nem fogadtatik, sőt a fiók-bizottmányi elnökösködékre Séllyey újabban fölkéretik. Ő is engedvén a kérésnek, állását újból elfoglalta.

SZEPTEMBERI NAPOK.

A fenyegető veszély mindinkább közeledik. A megyéhez az ország kormányától (aug. 29-én kelt) rendelet érkezett, melyben meghagyatott a katonák összeírása, és pedig a 19—22 évesek. Az áll. bizottmány ez ügyben szept. 3-iki ülésében intézkedett, bizottságokat küldött ki az összeírások teljesítésére, s ennek minél gyorsabban való keresztülvitelét sürgeti, mert a haza s a megye veszélyben van.

Az országos nemzetőrségi haditanács az *önkéntes* nemzetőrök kiállítására újlag felhívja a megyét; de Csány László kir. biztos is írt ez ügyben, (szept. 2-ikáról) s tudatja a megyével, hogy a hatásköre alatti megyék azt határozták, miszerint 2—3000 önkéntest állítanak ki megyénként; ezt Zalamegye ha betűszerint nem teljesíti is, de ne hagyja magát túlszárnyalni, miután erre eset még nem volt, s tegyen meg mindent az önkénteseknek minél nagyobb számban leendő kiállítására.

A bizottmány azonban az orsz. nemzetőrségi haditanácsnak erre nézve azt felelte: »A

megye áll. választmánya a kir. biztos Csány László úr közbeléptével mindeddig oly szép sikerrel intézte a nemzetőrseregnek a határszélekre vonulását, annak időközbeni felváltatását, hogy a nemzetőrseregi tanács semmit nem kételkedhetik, miszerint a miniszteri rendeletek nem foganosíttatnak. Át fogja látni az állandó választmány, hogy nemzetőreinknek nem a nagy száma, hanem hadias képessége, gyakorlottsága és lelkülete teremti s alakítja azon erőt, mely a hazát a jelen körülményekben a veszélytől megmentheti. *)

Tehát az önkéntesek állítását a bizottmány újlag is ildomosan bár, de megtagadta. A nemzetőrség hadias képességére, gyakorlottságára, lelkesülésére hivatkozik a bizottmány; pedig később látni fogjuk, mit mond ezekről Csány, de meg a tények, hogy bizony a nemzetőrség nem menti meg a hazát.

Jelacsics pedig ez idő alatt is folyton szaporította táborát Varasdon és körülte . . . És 9-én megdöbbenve olvassa az áll. bizottmány Csány levelét, melyben a következőkről tudatja a megyét:

»A varasdi hid el van zárva, a közlekedést félbeszakasztotta az ellenség, és ezzel a kölcsönös, békés viszonyt a két testvérország között Jelacsics megsemmisítette; a szomszéd és rokonok közti harcznak órája bizonytalan, lehet, sőt valószínű, hogy akkor, amikor tudósításom felett a megyei közönség tanácskozik, a pártütő csáb-

*) Szept. 2-iki jkönyv.

jainak eszközül szolgáló rokon ontja magyar földön a magyar vért. A megkezdett harcnak kimenetele bizonytalan; megtörténhetik, hogy a sors próbára teszi a magyarnak erélyességét és hűségét; hogy Zalamegye közönsége a próbát kiállva megfelel a hon várakozásának, arról számtalan jelekben nyilvánult hazafiassága az egész magyar hont teljesen meggyőzi. Ha sor-katonaságunk csekély száma és nemzetőreink *gyakorlatlansága* képes nem leend visszatartani a számra erős ellenséget, nincs más mód az ellenség féktelenségének megzabolázására, mint egy általános népfölkelést előidézni, és ezzel azt szétverve, rabló módon megtámadott földünkről eligazítani. Ha a közönség nézeteit, miszerint elhagyatva mindenektől és feláldozva azoktól, kiktől szent ügyünk pártfogolását várhattuk, semmi más mód és eszköz nemzetünk kezében a szabadulásra nem létez — helyeslenék, tessék javaslatomat a megye bölcsesége szerint felhasználni.*)

A bizottmány, mint főnebb is irám, megdöbönt, midőn az esetet olvasta, s 10-én e fölött gyűlésezett. Csány levelét rögtön több példányban lemásoltatta, megküldte azonnal minden fő- és alszolgabirónak s utasította őket, hogy minden megyebeli nemzetőrt tudósítsanak a hazát s különösen a megyét fenyegető veszedelem nagyságáról; adják tudtokra, hogy a haza védelmét a törvény közvetlen rájuk bízta, tart-sák tehát készen magukat, hogy mihelyt a bi-

*) Szept. 9-iki jkönyv.

zotmány nevében fel fognak szólíttatni, tüstént ott, ahol szükség leend, s hova utasíttatni fognak, amint csak tőlök kitelhetik, gyorsan és fölfegyverkezve jelenjenek meg.

Alig végezte be a bizotmány ülését, s a szolgabírák még meg sem kapták az utasításokat, már szept. 10. és 11. közti éjjel jött Csillagh alispánhoz Csánytól a sürgöny, melyben a megyének tudtára adja, hogy a *horvátok betörték hazánkba*. Közlöm a levelet egész terjedelmében, akkor íródott melegében és *Csány írta*, tehát közvetlen és érdekesebb, mint ha nagyjából magam mondanám el a tartalmát. Szövege ez:

»A pártütő horvátok a begyakorlott megyei nemzetőröknek ujonczokkali felváltását belesve, amint a felváltás megtörtént, a határokon átrontva, mint ellenség a magyar hazát megtámadták; s hogy a rendes katonasággal a most kint lévő gyakorlatlan nemzetőrség az ellenségnek hosszabb ideigi feltartóztatására nem elégséges, azért önmagunk védelmére megkívántatik, hogy az első és másodízben felállított nemzetőrsereg a haza védelmére ismét fegyvert ragadjon, mire nézve minden fő- és alszolgabíró urak ezennel felszólíttassanak, hogy a haza és nemzetiséget és törvényes szabadságunkat és függetlenségünket megtámadó ellenségnek semmivé tételére az első- és másodízben felváltott nemzetőröket tüstént, úgy, amint lehet fölfegyverkezve a haza védelmére kiállítsák, és pedig: a lövői járásbeliek Alsó-Lendvára, egerszegieket Letenyére, kapornakiakat Kanizsára, a szántói- és tapol-

czaiakat Kanizsa felé tüstént lehető legnagyobb gyorsasággal, éjjel-nappal még szekereken is, szállíttassák; a nemzetőrökkel néhány napra élelmet addig is, míg a szükséges helyeken élelemmel elláttatnak, önélelmezésükre vitessenek. (*)

A bizottmány rögtön összeült még szept. 11-én. Azonnal intézkedett s elvégezte, hogy megvárja minden egyes tisztviselőtől, úgy minden nemzetőrtől, de a megye minden lakosától is, hogy ha valaha, úgy mostan veszélyben forgó hazánk megmentésére amit emberileg tenni lehet, haladéktalanul megtegyék. Ezeket utasításul adja; s egyszersmind e határozatot gyors futár által Csáynak is megküldte a bizottmány. Mivel pedig nem tudni, e perczen hol van Csány, két futárt indítottak el; az egyik *Boros Ferencz* pap volt, a másik *Csendhely Ignác* ügyvéd, akik váltott lovakon mentek Csány fölkeresésére. Egyszersmind e futárok utasítottak, hogy mindenről, ami történt és történni fog, részletes tudósítást hozzanak Csánytól.

Csány leveléből nem értesülünk, milyen számú hadsereggel lépte át Jelacsics a Drávát és özönlötte el Muraközt. Egy adat szerint: 25 ezer főből álló serege és 20 ágyuja volt; más adat szerint: Jelacsics 3000-nyi előcsapatával tört át a Dráván, és Csáktornya alá jöven, várakozott seregeire, honnét pedig seregének egy része Lendva, más része Letenye felé nyomult; — harmadik szerint: Sz.-Ilonát foglalta el főhadi-

*) Szept. 11-iki jkönyv.

szállásul. S amint ezt Mura-Szerdahelynél meghallották, a murai hidat fölégették, de a kompokat ott hagyva, a nemzetőrség visszavonult.

Az bizonyos, hogy Jelacsics seregének egy része Muraközben Lendva felé vonult, s amerre mentek, mindenfelé proclamatiókat osztogattak a nép közt: hogy Jelacsicsnak nincs szándéka a népet megsérteni, hanem csak a királyi jogok visszaállítása kényszeríté őt e lépésre; hogy a horvátok hűek a magyarokhoz; sőt azzal is ámítá őket, hogy a károkat és költségeket megfizetteti a magyarokkal. »De a jószellemű muraközi nép Jelacsics satyr-uramnak köpeny alá rejtett kecskelábait látta, és rendithetlen a magyarok iránti hűségben.«

A megye várnagyát — Kovács Vendelt — küldé ki ezen vidékre tudomást szerezni, s a várnagy értesítéséből azt is megtudjuk, hogy amit Jelacsics kiáltványában nagy szájjal hirdetett, az egytől-egyig hazugság; meghazudtolja amaz istentelenség, melyet serege több helyen elkövetett, nevezetesen: a nőket megfertőztették; a marhákat, sertéseket, baromfiakat elrabolták; a kukoriczát, szőlőt megették. »Lendván 35 ökröt és 120 akó bort zsaroltak ki. Húst s másnemű enivalót nem fogadnak el, attól tartván, hogy az meg van mérgezve.«

Más adat szerint: Jelacsics embereinek száma mintegy 18 ezer. Van 20 ágyujok. Némely katonáinak ruházatán E. Z. és C. Z. betűk is vannak, amikből azt következtették akkor, hogy a zágrábi püspök és káptalan is részt vett e hadjá-

ratban embereivel. Kovács Vendel várnagy még azt is mondja jelentésében, hogy az egész Jelacsics-rablóbanda csőcselék népcsorda; ruházatuk nincs, lábbelijök bocskor; vannak köztük olyan öregek és oly fiatalok, akik katonai szolgálatra egyáltalán nem alkalmasak, csak a 3000 határőrt és a harmadfélszáz lovasságot lehet venni valamibe.

Jelacsics elsőben is tehát Lendva felé vonult, onnét vissza Letenye felé a hodosáni táborba. Ámbár azt is bizonyíthatom adataimból, hogy két részre osztá csürhe-hadát, az egyik csorda Lendva, a másik Jelacsics személyes vezetése alatt Letenye felé vonult; és ezt tartom legbizonyosabbnak.

Közben kézhez került Jelacsics útirendje, mely szept. 13-ig szólt; ebből tudni, hogy Jelacsicsnak akkor 24837 embere volt, midőn a házába betört; de ennek 10 ezere Barcsnál lépte át a határt, a többi pedig Muraközön keresztül tört Magyarországra, így a megyébe. Azt is biztos adatokból tudom, hogy Jelacsics katonáit nem fizette, de megengedte nekik a rablást, sőt azzal biztatta embereit, hogy visszatértökkor amit a magyar néptől ki-ki elvihet, az tulajdona marad.

Mielőtt Jelacsics Muraközbe tette volna lábát, előbb egy kiáltványt írt és bocsájtott ki, mely sorkatonaságunkhoz, főkép az ezeket vezénylő tisztekhez volt intézve. Lássuk ezt is, miként iparkodott elbolondítani vitézeinket az országos képmutató. Szól nagy fennen pedig így:

»Bajtársaim! A horvát- s szlavonországi

határvidéki őrseregek átlépnek magam vezérlete alatt Magyarország a ti ótalmatokra bizott földjére. Ne nézzetek minket elleneknek — az ausztriai lobogók emelkednek sorainkban — a kétfejű sas, jelképe száz meg száz csatatéren a dicsőségnek és becsületnek, nem válhatik lázadás és árulás jelképévé. Fegyverhez nyultunk ótalmára nemcsak jogainknak, hanem egyszersmind fentartására szeretett fejedelmünk jogainak is, melyekkel egy gonosz párt, nem figyelve egy nemeskeblű s hív nemzet nagy többségének igaz érzelmeire, vétkes céljaival visszaélni átolkodik.

Már is tetézte ezen párt a birodalom felbontására célzó ármányát, midőn határozatai által a fejedelem és haza iránti szeretettel egybeforrasztott seregben az elkülönzés szellemét ébreszteni, a bizalmatlanság és gyűlölség magvát hinteni s ez által az összes birodalomnak ezen erős védfalát lerombolni iparkodik.

Vitézek! az ausztriai hadseregben, melyhez büszkén számítjuk magunkat, ti osztjátok ezen ármány tekintetére fölindult boszankodásunkat! fegyvereteket sohasem fogjátok testvéreitek ellen fordítani, kik császárukért s ennek jogaiért, melyek egyszersmind a népek jogainak legszilárdabb védfalai, életüket feláldozni mindenkor készek. — Olaszország csatatérein visszaszerzé egy dicső hős legyőzhetlen vitézeivel a koronának egyik drága gyöngyét. Egy szó vezeté, egy szellem éleszté ezen seregeket, nemzetiség minden különbsége nélkül: győzelemmel lőn jutalmazva egységök. Nem jutott ugyan részünkül vérünket

onthatni ezen magasztos czélért; mindazáltal azon boldogító öntudat, mely szerint olaszországi vitézeinket testvéreinknek nevezhetjük, éreztesse mivelünk azon nagybecsű szerencsét, mely szerint egyesítve az ausztriai színek kötelekével késő maradékinknak a becsület és vitézség példáját hagyhatjuk örökségül.

Éljen az ausztriai hadsereg egysége! Éljen kegyelmes császáruk s királyunk!

Dráva partján, szeptember havában, 1848.
Jelacsics m. k., tábornagy és bán. •

— — — — —
— — — — —

No, de folytassuk tovább!

A két futár közül Csendhely találta meg Csányt, s már szeptember 11-én vissza is jött Csendhely, és azt a tudósítást küldte levélben tőle Csány, hogy a pártütő illyrek egész Muraközt elfoglalták; s mivel a nemzetőrök azoknak kevés sikerrel állhatnának ellen, az első és másodizben kiállított nemzetőrök kiállítását és Horváth Vilmos 2-od alispán vezérlése alá adását javasolja. Ezt a bizottmány szept. 12-iki ülésében el is fogadta, de még gondoskodott élelmezésökről, zsoldfizetésről is, stb.

Megelőzőleg Csányhoz leküldettek még *Sümeghy* Ferencz és *Oszterhuber* József is. (Meggjegyzem, hogy a sorhadnak vezérőrnagya előbb Ottinger, de utóbb Teleky Ádám volt, ki addigmeddig Csányval együtt működött.) Sümeghy és Oszterhuber is megjöttek a szept. 13-iki ülésre, s a bizottmánynak a dolgok állásáról követke-

zöleg referáltak: »A lázongó illyrek Jelacsicsnak és még 7 generalisnak vezérlete alatt szept. 10-én valósággal beüttötek mintegy 3000 illyrrel és Nedeliczig eljöttek, ott ami szükségökre adatott, készpénzzel kifizették, s innét útjokat Regedének folytatva, a megye kebeléből *ezuttal* minden legkisebb bántás nélkül kiköltöztek, és jelenleg a veszedelem nem akkora, mint az álhírek e felsőbb vidéken terjesztették; mindazonáltal a Dráva túlpártja rendesen katonai őrökkel el vagyon látva; a mi pedig a katonaságnak s a nemzetőröknek Muraközből való kivonulását illeti, ezekre nézve azt a nyilvánítást tették mind Csány, mind Teleky vezérőrnagy, hogy Jelacsicsnak beütése 15 ezer fegyveres katonasággal megesendőnek jelentetvén, czélszerűbbnek láttatott azon néhány száz gyalog sor-katonaságot s honvédeket, három század lovaságot — leginkább a gyakorlatlan nemzetőrség miatt — hátrább húzni, mintsem a sokkal nagyobb számú ellenséggel megütközni, kijelentvén azonban, hogy a haza határai épségben tartását s a honpolgárok biztonságát épségben fogják mindenkor tartani.*)

E tudósítás mindenestre megnyugtatósúl szolgált a bizottmánynak, s egyúttal Csánynak és Telekynek az utóbbi kijelentésükért köszönetet is mondtak.

Tulajdonképpen pedig, hogy a horvátokat nem támadták meg, ez Teleky alakoskodásában rejlik, akihez időközben azon hír érkezett Buda-

*) Szept. 13-iki jk.

pestről, hogy a miniszterium lelépett s kikiáltott a köztársaság; Teleky pedig erre kijelenté, hogy ez esetben Jelacsics ellen küzdeni nem fog, mert őt Jelacsics csal egy eskü köti: a királyhoz és trónhoz való hűség. Ezért seregét Keszthelyig visszavonta.

Azonban Oszterhuber Csányval folytatott értekezésből azt is hírül adja a bizottmánynak, hogy a tapasztalás bebizonyította, miszerint a nemzetőrség bármily nagy számban állíttassék is ki, azok a hazát megvédeni nem fogják soha, s az ily nagyszámú és gyakorlatlan sereg helyett egy kisebbszámu, begyakorlott és *állandó* szolgálatra köteles nemzetőrség állíttassék ki; ép ez okból Csány, mert amazokkal semmire sem mehetett, az előbb kiállított nemzetőrség nagy részét haza is bocsájtotta.

Végre valahára a bizottmány is belátta, hogy Csánynak igaza van; most már nem habozott, hanem még az ülés folyamán elhatározta egy ezer főre menő *önkéntes* sereg kiállítását oly formán, hogy ehhez minden község népessége arányában hozzájárulni tartozik, és pedig minden 200 fő fog egy embert állítani. Hogy valaki pedig ilyen önkéntes nemzetőr lehessen, szükséges, miszerint legalább 22 éves legyen és 40 évet meg nem haladott, hozzá éptestü. A község a vállalkozóknak köteles adni egyszerre 10 frtot, a kiállítás napjától naponkint 8 krt, mely csak a szolgálat végével fog az illetőnek átadatni; ha pedig az illető meghalna, az összeggel az örökösök rendelkezhetnek; ha munkaképtelen lenne,

a háboru után tartozik a község őt eltartani. A vállalkozó önkéntesnek tartozik a község még adni: egy katonasapkát, köpenyeget, bő nadrágot szürke posztóból, s egy pár bakancsot, vagy ezek fejében 16 frtot. A kiállított egyének Kanizsára szállíttatnak.

Hirül hozta Oszterhuber h. alispán azt is, hogy az illyrek amint a Dráván átjöttek, a mura-szerdahelyi drága hid elégettették. Kinek parancsából? ezt eddig még nem tudni; de az bizonyos, hogy Csány parancsából nem, mert ő a mura-szerdahelyieknek csak azt adta utasításul: ha az ellenség beütésének hírére vesznek, a hidról a pallokat szedjék fel és a Mura bal partjára kellő távolságban rakják le. Ha pedig az ellenség mutatkozna már, a hidgerendákat is szedjék le. — A bizottmány hajóhid építését rendelte el. Hidnak kell lenni, mert a hid fölégetése által Muraközszel a közlekedés megszakasztott.

Egyúttal a bizottmány megkérte Sellyey Eleket, miszerint a muraközszieknek vigye meg a megyétől való elszakítás felett érzett fájdalmát, és biztosítsa őket a megye nevében, hogy habár ellenség tartja is megszállva földjüket, azért a testvériség és baráti kapocs nem szűnt meg, s valamint eddig jó és balsorsot a Murán inneni rész velök megosztott, úgy örök időkre is ezt fogja tenni. — Horvátországba pedig Major Józsefet küldi a bizottmány, hogy ami ott történik, értesítse arról a megyét, ha többször nem, legalább hetenkint egyszer.

E közben megérkeztek Letenyére a szabolcsi

nemzetőrök Patay nevü kapitányuk vezetése alatt; egyúttal el lett rendelve a megyében is a népfölkelés. Összejött Letenyén legalább is 20 ezer ember kaszával, fejszével, vasvillával, hogy a Mura tulsó partján táborozó ellenséget elkergessék. Volt köztük plébános, tanító, minden a világon, csak katona nem.

Már néhány nappal előbb kikémlelték: van-e a horvátoknak ágyujok? Verbancsics Ferencz letenyei vendéglős Varasdra lévén gyermekei látogatására, amint megérkezett, siettek hozzá megtudni: hányan vannak a horvátok s van-e ágyujok? A katonaság számát körülbelül megmondta, de ágyut nem látott. Erre nagy lett az öröm; előre örvendeztek a másnap kivivandó dicsőségnek. Azonban midőn a támadás megtörtént, eldőrdült egy ágyu. Valaki elkiáltá magát: »Fussunk, az Isten szerelmeért! Itt még ma emberhalál is lesz; azok oda át igen goromba emberek; fussunk!» — És a mi 20 ezer emberünk közül az volt boldogabb, aki a murai rétről legelőbb ért be Letenyére. Annyi kaszát hagytak a határban a merre futottak, hogy a letenyei ember 10 évig nem gondolt kaszavetésre. Verbancsics Ferenczet, mint állítólagos árulót (aki szerintök hazudott) letartóztatták és Wizmathy Ferencz állomási biztos őrzése alá adták. Wizmathy pedig tudván azt, hogy Verbancsics becsületes és hű magyar ember, s kilencz vagy tiz gyermek apja, a fogságból kibocsájtotta saját felelősségére. A fogoly kihallgatására azonban nem volt idejük, mert a főparancsnok ren-

deletéből a nemzetőrök és népfölkelők is elszéledtek.

Bámulatos és érdekes, hogy az »Agr. Zeitung« ez időbeli egyik száma azzal a hírrel áltatja a horvátokat otthon, hogy a magyar csapatok szept. 13-án magukat a bán parancsa alá veték azon kérelemmel, hogy Stájerországba mehessenek. A bán parancsot adott nekik, hogy Friedauba menjenek, s ott a cs. k. hadügyminiszterium további rendeletére várakozzanak. (Persze jól esett volna nekik, ha csakugyan így történik. Azaz: ha csak azt a két osztály német lovast nem érti a »magyar csapat« alatt, a kik a »Római sánczok«-ból fölfelé jöven, Kottorinál a bán seregébe parancsoltattak.) Azért mondtam előbb: bámulatos és érdekes a hír, mert Oszterhuber jelentése szerint a horvátok kivonultak Muraközéből. Csak csejt vetettek, de hogy kivonultak, ez nem áll; mert Jelacsics szept. 14-én Hodosánban van; a hodosáni táborból e napról kelt levélbem hívta fel a megyét, hogy a katonaság élelmezésére gondja legyen, stb; e felhívásában a bán magát a »horvát és slavon hadsereg vezéré«-nek írja. Persze, hogy nem kap élelmet. De vele, mint pártütővel, a megyei bizottmány nem is érintkezik és a tisztviselőknek is megtiltja ezt.

Az »Agr. Zeitung« Hodosán főhadiszállásról szept. 14-iki kelettel szintén megírja, hogy a magyarok a Mura hidját Szerdahely mellett elégették, és azt is, hogy Kempen tábornok Stájerország határainál ment át a Murán, és szept. 14-én Letenyére fog érkezni.

De hát odaértünk, hogy Jelacsics szept. 14-én hodosáni főhadiszállásáról seregével megindulva, még az nap átjött a Murán és bevonult Letenyére, mint Wizmathy írja: 22 ezer emberrel, akiket Wizmathy részint Letenyén, Béczen, Egyedután szállásolt be. Nagyobb része a temetői és pataktói táblán táborozott, hova számukra requirált bort, húst, tűzifát, zabot szénát, szalmát kényszerítettetett Wizmathy kiszolgáltatni. Az ellenségnek sem a nemzetőrök sem senki más nem állt ellen; egész dicsőséggel vonultak be Letenyére. — Az »Agr. Zeitung« szept. 14-ről, Letenyéről kapva a tudósítást, azt írja, hogy a bán seregének középosztálya oda ez nap érkezett, s a főhadi-szállás Szapáry gróf kastélyában üttetett föl; hogy a nép őket éljenekkel fogadta, s ellenségre sehohol nem találtak; — továbbá, hogy Kempen osztálya szept. 15-re váratik Letenyére. (Tehát 14-re, mint előbb írta, nem érkezett be Kempen.)

Más adat szerint: a horvátok éjjel mentek be Letenyére. Győrffy György lett volna ott 2-od kormánybiztos, hogy Győrffy Szapáry grófnő kastélyában volt szállva, s ez a biztos ingben-gatyában az angolkerten keresztül futva menekülhetett csak. Ez azonban *ekkor* legalább nem történt, — talán később.

Elég az hozzá, a horvátok Letenyét megszállták. Egy éjszaka itt háltak, s másnap (szept. 15-én) Nagy-Kanizsa felé vonultak 260 kocsira felrakott holmiukkal együtt. Ellenök nem állt senki. A 2 ezred Erneszt- és Vasa-zászlóalj hu-

szár, 2 zászlóalj honvéd s a fehérvári önkéntesek egy százada előlük visszavonatot. Jelacsics N.-Kanizsára 15-én érkezett be 7 zászlóaljjal, egy század huszárral s 20 ágyuval, s mintegy 80 szekér lőport is víve magukkal. Jelacsics és tisztjei a városban szállásoltak, serege a városon kívül táborozott. Amint bevonultak, első dolga volt Jelacsicsnak a főlebb közölt proclamatiót a városban szétosztani.

Nagy-Kanizsáról a »Nemzeti« pol. hirlapnak a következő tudósítást küldte be egy névtelen ez időből:

»Összes serege Jelacsicsnak 32—34 ezer. Ezeket azonban elemezni kell. Valódi ereje, melyben biznia lehetne: 8 zászlóalj *határőr*. Ezekben azonban — erősen hiszem — bizodalma nagyon meg lesz csalva, mert ezen emberek első pillanatra becsületes embereknek látszanak. Velök beszélve kitünik, hogy józan gondolkozásúak is. Nekik s éber őrködéseiknek köszönhetjük, hogy városunk lángba nem borított. Közölök sokan kinyilatkoztatták, hogy lóni nem fognak; s itt eszembe jutott azon hír, mely megelőzte őket, mely szerint a határőrök hazánk ellen jönni vonakodtak, sőt egyenesen tagadólag válaszoltak, mert — ugy mondák — ha Olaszországban magyarok nincsenek, közölök egy is haza nem jöhetett volna; ők tehát inkább hálával tartoznak a magyaroknak. Utólagosan megemlítem, hogy ezen határőrök mostanában tértek vissza Olaszországból.

Második eleme erejének a *horvát nemzet-*

őrség, melybe imitt-amott rendes katonaság van beosztva. Ezek — mint köztük a szánandó s mintegy 130 főre menő turopolyaiak is — kényyszerített harczosok; mert tudni kell, hogy Jelacsics kétszer parancsolt országos fölkelést. Ezek közül sokan kaszával, dárdával, vasvillával, fejszével, ásóval stb., de nagyobb része fegyverrel vannak ellátva; azonban szinte nagyobb részben annyira gyáva, nyomorú nép, hogy tán lóni nem is mer. Itt igen bárgyú és alázatos képpel koldulni jártak.

A harmadik elemet egy nagy haramiabanda teszi: a *likkai határőrség*, vörös sapkával, fekete guba- s harisnyával és bocskorral. Ez, valamint a negyedik elem: a *serezsánok*, irtóztató, förtelmes, piszkos, rongyos nép, mely a baromtól csak abban különbözik, hogy emberi arcza van. Ezek semmi napidíjt nem kapnak. Amíg a serezsánokat vörös köpönyegekkel, sapkájukkal s övükben pisztolyokkal s késekkel lerajzolva ismertük, azt hittük, hogy ezek valami tüzről pattant, eleven s vitéz fiai a derültebb égaljnak. Szörnyen csalatkozánk. Ezek oly nyomorék, oly söpredék, oly erélytelen s erőtlen nép, hogy én végetlenül csodálkozom a katona Jelacsicson, mikép nem szégyenlett magával ily népet hozni.

Mintegy 30 serezsán sertéseket akart lopni; természetesen lopniok kell, mert semmi napidíjt nem kapnak, — s 2 kanizsai ember és 3 nő úgy rájok ijesztének, hogy rohanó szétfutásukban hanyatt-homlok zuhogtak egymásra.

Ezen két elem semmi fegyelmet nem ismer, tisztjeik főnhangon panaszkodnak ellenök. Ezek tehát harczba nem valók. Egy (likkai) őrmesterük így szidta meg az utczán egyik engedetlen emberét: »Te rosszabb vagy, mint a magyar honvéd.«

Lovasok is vannak, mintegy 500 huszár, ezeknek megfelel 100 magyar huszár, és két osztály német lovas. Van 42 ágyujok. Két kartács, 10 hatfontos, a többi háromfontos. A tisztek többnyire tábornokok, ezredes vagy alezredes talán kettő, a többiek kapitányok, stb.

Jelacsics tömérdek húsért, kenyérért, borért, fáért, stb. csak egy fillért sem fizetett, hanem nyugtatványt adott, melyért — ugymond — az lesz fizető, ki ezen harczban veszt.

Elkövetett garázdaságaikat, zsványságaikat elsorolni lehetetlen. Ez valódi rabló csorda, mely hatalmas erő fedezete alatt jött más vagyónára élni. Szőleinket letarolták, legázolták, présházainkat felverték, a bort elfolyatván, a hordókat összetörték s tűzre vitték; sertéseket, majorságokat, hol lehetett ökröt oroztak . . . De mondom: ezeket elszámolni nem lehet. — Eddigelé négyet tudunk, kiket közölünk meggyilkoltak; hanem hiszen nálunk is marad néhány szerzán-köpönyeg és fegyver.«

Csány László levele szerint, mely Keszthelyen szept. 16-án kelt: »Báró Jelacsics Kanizsán óhajtja seregét összpontosítani, onnan egy részét csapatainak Somogy felé küldendő. Kanizsán b. Jelacsicsnak 7—8 ezer embere van, (szept.

1849. szept. 16. Kanizsa, 4.

15-én) s mintegy 30 ezer ember élelmezésére maga tőn Jelacsics a városbirónál rendelést. — A szokott élelmezésen és boron kívül megrendelt 60 mázsa dohányt, burgonyát és borsót, az esetben ha rendelése nem teljesítetik, dúlással fenyegetőzik. ◊

Jelacsics serege 15-én, 16-án és 17-én folytonos vándorlatban vonult be N.-Kanizsára. — Seregének más része Kottorinál jött át a Murán 16-án s vonult be. Ez a része a seregnek Mura közben nem sok kárt tett, kimélték a hasonnyelvű népet; de amint átjöttek a Murán, prédáltak. Élénken illusztrálja pusztításukat egy levél ez időből, melyet a »Nemzeti« hirlap szerkesztőjének irt innét egy képviselő barátja. Szívesen kiírnám az illető nevét s a helyet, de nem áll rendelkezésemre.

◊Ekkor — írja az illető — amint a Murán átjöttek, egy gazember német ezredes, *Rinbach* nevü, megmondá: ez ellenség földje, requirirn! Képzelheted, mivé lettünk. Itt két helység tönkretéve, 370 birkámat, disznómat, boraimat elvitték; a községnek többet 100 tehenénél és 150 sertést. Minden majorság kirabolgatott, agyonlődöztetett, s kün a legelőn összedarabolva hagyatott. Anyaszült-meztelenre vetköztettek az emberek, mindkét nemen levők. Semmi kegyelem. Sok örökre koldusbotra jutott. Cselédeimtől minden elvitetett. S hogy házamnál is tetemes kárt nem szenvedtem, a generalis és mindannyi tiszt nálam szállásolának — köszönhettem. General *Krieger* becsületes ember, de a csordának lehe-

tetlen volt parancsolnia. Egyébiránt ő csak éjjelkor érkezett egy másik ezredessel. Ezredes *Doschen* rácz, s mégis összetéve kezeit így imádkozott: »Gott, nehme in Himmel von alle Winkel deine Donner, und schlage diese Hunde zusammen, damit keiner bis in der Frühe übrigbleibe, das sind keine Menschen, sondern Hunde,« stb. Nem tudta szegény, hogy ezredestársa Rinbach von Rindvich engedte meg a rablást.

Ha a haza vagy más bárki nem könnyörül rajtam s szegény polgártársaimon: ugy örökre koldusok vagyunk. Pusztám is tönkretéve, minden boraim kieresztve, marháim agyonlódözve. Számra nézve ezen csorda-nép mintegy 7000, mert 30 s néhány mázsa húst kívántak. Ezen csoport többnyire *törökhatári cigányokból* áll, s ámbár rabló, mégis kiáltásra is szétfut. Egy pár ezer huszárnak néhány órai fáradságot adna. Sok lándzsás is van köztük. Férgekkel telt alsó ruháikat elhányták s a lopottakat felöltötték. Fizetésök semmi, csak rablás. Merre mennek, sem bor-, sem kukoriczaszüret nem lesz. Éjjelenkint őrt állunk. Jaj, ha kisebb csapatokban e rablók visszatérnek!

A néhány ezer főből s Teleky Ádám vezérőrnagy parancsa alatt álló magyar hadsereg tehát Jelacsics elől Keszthelyig visszavonatot. Amíg Jelacsics N.-Kanizsán seregeit összpontosítá, addig a magyarok — velök Csány — Keszthelyen vannak. Itt jelenté ki szept. 14-én Teleky nyilvánosan és határozottan, hogy Jelacsicscsal megütközni nem fog. Ezt Csány szept. 15-én

reggeli kelettel a megyei bizottmánynak is megírta, s kérte a bizottmányt, hogy az 1-ső és 2-od ízben kimozdított nemzetőröket rendelkezése alá adják. Ámde a tisztikar egyrésze, bizonyosan Csány rábeszélése folytán, nem pendült egy húron Telekyvel. Azonnal összeültek mind, s a tiszti testület határozata- és megbizásából *Bubna* gróf őrnagy, *Bárczay* százados és *Wiedersperg* báró és kapitány elküldettek szept. 15-én Jelacsicshoz N.-Kanizsára s felkérték őt, hogy mutassa meg őfelségének határozott parancsát, mely feljogosította őt a beütésre; s ha ezt elő nem mutatja vagy elő nem tudja mutatni, akkor az ellene felállított csapatok el vannak határozva magokat a leghősiesebben védelmezni; egyúttal felhivatott, gondolja meg a következményeket, mik az összeütközésből eredhetnek. E nyilatkozatot a tisztiek írásban is átadták Jelacsicsnak. — Jelacsics erre indulatosan azt felelte: »Ei was Kaiser, was Treue! Ich werde den Kaiser machen.« István nádort pedig »niederträchtiger Lump«-nak titulálta. Jelacsics bajtársa Zeisberg pedig ékes beszédet tartott a küldöttséghez, azt fejtegetve nekik, hogy milyen derék ország volna ez a Magyarország, ha a kormány élén egy olyan erőteljes katóna állna, (teszem mint Jelacsics).

A tisztiek tehát eredmény nélkül tértek vissza Keszthelyre, ahol ismét összeülvén tanácskozássra, határozták: »Hogy miután az ország törvényes állapota még mindig fenn van, ők, letett esküjükhöz hiven, a horvátokkal minden harczot elfogadni, és a trón, a magyar királyság jogaiért

éppen oly hősileg harczolni akarnak, mint ezt társaik Olaszországban megmutatták. — Ez alkalommal, minthogy a jelen zavaros időkben talán némelyek a kötelesség útját nehezebben ismerik ki, mindenkinek szabadon hagyatik az illetőre nézve talán nem kellemes helyzetből magát visszavonhatni, mert ezen határozat pillanatától kezdve a legcsekélyebb ingadozás a király, haza és bajtárság ellen elkövetett: árulásnak fog tekintetni. *) A Wasa és Erneszt-ezred tisztjei — két ráczot kivéve — Csány László kir. biztosnál alá is irták, hogy igenis: Jelacsics ellen harczolni fognak.

Ez örömhírt már az nap Csány szept. 15. kelettel este 6 órakor az áll. bizottmánynak meg is írta, (melyről ez szept. 16-iki ülésében vett tudomást,) miszerint Bubna gróf (a Sándor-huszárok századosa) és a Miklós-huszárok tisztikara Jelacsics ellen föllépnek fegyveres erővel. Ugyanezt Csány Keszthelyről szept. 16-ról megírta Batthyány Lajos miniszterelnöknek is, ki is a dolgot a szept. 18-iki országgyűlésben előadván, a követek örömmel és a hazafias tisztikar megéljenezésével vették tudomásul. Batthyány előterjesztéséhez még azt is hozzátevé: »Igazságos ügyünket védő derék tisztikarnak addig is, míg buzgóságuk s érdemeik megjutalmazását eszközölhetem, a haza nevében hálás köszönetet mondok. **)

Örömhírnek mondtam előbb a tisztikar ki-

*) A »Nemzeti« szept. száma.

**) U. o.

jelentését, és méltán; mert nemcsak a vármegyét hangolta le Teleky visszahuzódása, — amit Csány már Letenyéről való elvonulása perczében szándékosnak sejtett, s ép ezért vele össze is tüzött, — hanem az egész országot s az országgyűlést különösen, ahol midőn hírüln adatott Teleky kijelentése, hazaárulónak bélyegeztetett.

A megyei bizottmány Csány levele felolvasása után kész örömmel határozta el, hogy az első- és másodikban kimozdított nemzetőröket, akik már a két első hónapban oda voltak, azonnal kiállítja s Keszthelyre szállítja; az egerszeg-vidékiek szept. 17-én délután már el is indultak Keszthely felé.

De Csány nemcsak Zalavármegyéhez küldé meg örvendetes tudósítását, hanem Vasvármegyéhez is, és pedig szintén szept. 15-én esti 6 órakor keltezve, gyönyörűen stilizált és lelkesítő levelet irt, a milyen lelkesítéshez Kosuthon kívül csak Csány értett kiválóan. Az Istenre kérte Vasvármegyét, miszerint most már Teleky is »erkölcsileg kényszerítve leend tervétől elállni,» küldjön a megye harcosokat, nemzetőröket minél nagyobb számban. »Sorkatonáink hazafisága — írja tovább — engemet az aggottat, a lélekben, testben szenvedőt ifjult erőre ragadott; nyujtson a tisztelt közönség a sorkatonaságunk által előidézett alkalomhoz módot és eszközt annak bebizonyítására, hogy a magyar elpuhult állapotában is hazája iránti szeretetben elődeihez méltó unoka tud is, akar is lenni.»

Amig Vasvármegyét így lelkesíti, valamint

a többi közeli megyéket is, még mindezek mellett annyi ideje is volt, hogy a tapolczai járás főbirójához, Vargha Lajoshoz, külön levelet is intézett Keszthelyről szept. 17-én. Csány már előbb belátta, hogy Vargha nem egészen hazafi; nem az áll. megyei bizottmányra bízta tehát, hogy hasson Varghára, hanem ő maga nyult tollhoz, hogy ezt az embert is tisztára megnyerje igaz ügyünknek; felhívja őt, hogy a tapolczai járás, mely járás eddig is lelkesedését kimutatta, a leg-lelkesebb honfiakat a már csaknem elveszett haza és nemzetiségünk megmentésére a leggyakorlottabb nemzetőrökből kiállítani legszebb feladatának tartsa. Szégyen lenne Zalának a honhoz hű védők között hiányozni. Holnap (szept. 18.) mi megjelenünk, azon bizodalommal, hogy ez a szükségesekekkel el leend látva.

A falvakban meghuzták a vészharangot, fegyverre szólították a népfölkelőket, nemzetőrséget, és gyülekeztek.

Valószínű, hogy szept. 18-án Csány a sereggel csakugyan Tapolczán volt, mert már — Székes-Fehérvár felé huzódva — szept. 19-én Nagy-Vázsonyból írja Zalavármegye összes fő- és alszolgabiráinak: »A hazában mindenütt vészharangok hirdetik a veszedelem nagyságát, és nincs megye, mely a veszedelem nagyságához illőleg tehetéseit föl ne használná a vész elhárítására szolgáló eszközök állítására; önök tehát, mint hazafiak, vétket, — mint megyeiek pedig a legnagyobb botrányt követnék el, ha most, midőn az ellenség már megyénkben úzi zsarnok szerepét, elmulasz-

tanák azt, mit a megye és haza tőlök követel; kérem tehát önöket barátságosan, de egyuttal hivatalosan is rendelem, hogy állítsák ki gyakorlottabb nemzetőreiket nyomban, s azokat eddigi parancsnokaik felügyelése és parancsa alá helyezzék. A tiszték kinevezési joga mai napon vett miniszteri rendelet által reám ruháztatott, azokat tehát magam fogom kinevezni; legyenek azonban meggyőződve, hogy a kinevezésben minden pártszinezet mellőzésével, a közbizodalomra figyelmezve, tisztéknek csak olyanokat nevezendek, kiket legtöbb képességgel bíróknak itélek. Horváth Vilmos alispán ur a mai napon vett miniszteri rendeletben a nemzetőrség vezérletével megbizatott, egyuttal pedig kormánybiztosnak kineveztetett, önök tehát annak rendeleteihez tartsák magokat. »

Kossuthnak szept. 19-iki lelkes felhívására általános népfölkelés rendeltetett el most már minden dunántuli megyében.

A veszély nagy volt. Jelacsics seregével Kanizsáról elindult Fehérvár felé, egyenesen Budapestre szándékozván, hogy ott beülvén a várba, a magyar minisztereket megleczkéztesse s tárczáikat elszedje. Seregének egy részével Komárváros felé ment, ahol mintegy 7000 embere táborozott; innét Keszthely felé akart indulni, azonban erre menni nem tartotta tanácsosnak, visszatért tehát seregéhez, mely Somogyon volt keresztül menendő. Iháros-Berényben az ökröket az utczáról lődözték le, a menekülő lakósoknak pedig utánok menvén, kik vagyonukat

a szőlőhegyekbe takarították, azokat ott kirabolták. Szept. 20-án már Böhönye körül barangoltak.

Érdekes még, hogy szept. 20-án N.-Kanizsán négy illyr ifju urat kerítettek hurokra, köztük a »Luna« című horvát lap szerkesztőjét.

Nem maradhatott a megyében nyugton senki. A szomszéd megyebeli nemzetőrök is folyton-folyvást vonultak keresztül Sümegh, Tapolcza és Keszthely felé, azok által is zaklatottak a lakósok.

Azonban sokan a nemzetőrök közül, különösen megyénk felső járásaiból vonakodtak kimozdulni. Az áll. megyei bizottmány erre szept. 20-iki ülésében újra az *önkéntes* nemzetőrség kiállítását rendeli el, de csak ott, honnét az 1-ső és 2-od ízben kimozdított nemzetőrök vonakodnak menni. A tapolczai és szántói járásokból ekkor mára nemzetőrök kimozdítottak. Az egerszegi, kapornaki és lövői járásokra 270 főből álló önkéntes nemzetőr kiállítása határozatik; hogy tehát az illető járásokban az önkéntesek fogadása minél gyorsabban eszközöltessék, s a járási tisztviselők megbizásukban a községeknek minél gyorsabban eljárhasanak, kiküldettek segítségre a lövői járásba: Szabó János, Thassy Mihály, Szenté Lajos, Molnár Pál, Bölcs György és Nagy Pál; — az egerszegibe: Deák Lajos, Nagy Farkas, Gombossy János, Csillagh László, Czigan Bertalan, Hány József, Hegyi Énok és Tekéssy Károly; — a kapornakiba: Inkey Kázmér, Csertán Sándor, Szabó Sámuel és Hány Antal urak azon utasítással, hogy ki-ki azon

vidéken, melyet leginkább ismer, az önkéntesek fogadásában a tisztviselőknek segédül legyenek, a felfogadottakat föleskettessék s Zala-Egerszegre Farkas Endre kinevezett biztoshoz és Handler István nemzetőri főhadnagynak felvigyázása alá beküldjék, ahol azok ellátására, elszállítására, zsoldjaik fizetésére gond leend. Ezen önkéntes nemzetőrök addig is, míg tovább szállittatnak, a fegyverfogásban gyakoroltatni fognak; tanítójak Deák Lajos nemzetőri kapitány, Heisenberger nemz. százados és Sipos Ádám tizedes, mint kik kiszolgált katonák, leendnek, s ezek a tanításra be fognak rendeltetni.

A szept. 20-iki bizottmányi ülés nevezetes még arról is, hogy Kovács Vendel megyei várnagy ez ülésben kérte a megyét: engedtessek meg neki egy önkéntes vadászcsapat felállítása, melynek tagjaiul lenni már Egerszegről is többen ajánlkoztak. Kijelenté azt is, hogy minden szükségest tulajdonukból fődöznek; csak azt kérte, hogy a háboru lezajlása után a megye fogadja ismét szolgálatába. Természetes, hogy a bizottmány ezt kész örömmel megengedte, sőt a megye és a haza nevében meg is köszönte. Alapszabályaikat (lásd a Toldalékban hátul VI. alatt!) Kovács Vendel össze is állítá már szept. 15-én, s Egerszegről 19-ed magával elindult és szept. 21-én Zala-Sz.-Mihályra megérkezett, ahol beszállásolt. Tudomásom szerint e csapat tagjai voltak: Koppányi Gyula, Klucsek N., Tretter József, Sipos Vincze, Tánczos József, Angerer Antal, Molnár György ügyvéd, (aki hamarosan vissza-

jött tőlök,) Vértesy Iván, Baranyay József, Rummy Károly és néhány megyekatonája. — Z.-Sz.-Mihályról a kormánybiztos rendeletéből 22-én Zala-Sz.-Balázusra mentek, s itt vannak szept. 24-én is. Kovács Vendel Csillagh Lajos első alispánhoz irt *hivatalos* jelentésében innét örömmel tudatja, hogy »kisdéd társulata Rummy Károly urat, egy oly egyént nyert, kiben nemes vállalatuknak nagy reményét és jövődjét látja,« valamint azt is, hogy »a nép mindenütt örömmel, a legnagyobb lelkesedéssel, udvariassággal fogadja, alapszabályait helyesli és tiszteli! . . . » Rummy Károly és Baranyay József vadászokat mai napon (24-én) szerdáig egy alapszabályommal Sümeghre, Rendekre, Halápra Bogyay Lajos urhoz, onnét Keszthelyre társaságunk alkítására, szaporítására kiküldöttem, honnét hiszem kevés napok alatt társulatom nagy számra fog szaporodni; — miszerint ön uram! ha lelkes kormányával és pártfogásával csekély, zsenge de nemes vállalatomat pártolni, védni, és elősegélni kegyeskedik, nemes czéломat csak dicsőség fogja koszoruzni.« — A csapat azonban 30—40-nél többre nem szaporodott; sőt Rummy Károly, amint Keszthelyről a toborzásból megjött, lemondott; bizonyos, hogy valakinek lebeszélése folytán.

Ugyan a fenti napon kelt s Csillaghhoz intézett bizalmas levelében pedig így ír Kovács: »Hála légyen Istennek, hogy abból a ragadós Egerszegről, hol három heti erőlködésem mellett vállalatomban az egerszegieket legalább tizszer megbuktattak, ezen szent czéлом de hányszor

hajótörést szenvedett, míg végre alispán urnak kegyes engedelmeiből eleresztettem; bár akkor jöhettek volna el, midőn akartam, eddig dicsőséget arathattam volna; most csak alakulásomat tárgyazom meg; néhány napok alatt hiszem nagyobb számra és jeles egyénekkal fog szaporodni, s munkálatomat azonnal megkezdem; — ha a megyéből kimegyek, meg fogom jelenteni, minthogy népem leglelkesebb, bár Veszprém és Fehérvár alá vigyem, örömet jönnek; mely föltételem is, ha bár Jelacsics Bécs alá megy is, oldalaslag kísérem. Kormánybiztos urtól ide rendeltettem, pedig itt minden órámmal veszteség.

A szept. 20-iki ülésben elhatározottat, hogy a megye lakóseit felhívják tépésgyűjtésre.

Mindeme bajok közepette még sok privát ügyet is elintézt a bizottmány. De még szökött katonákat is köröztetett, akik gyáván megszöktek a puskaporszag elől. Én is följegyzem neveiket, de nem aranybetűkkel, hogy az utókor lássa az esetből s véssé jól lelkébe: mily gyalázatos akkor féltetni bőrünket, midőn a haza a legnagyobb veszélyben van. Ilyen megszökött nyomorultak voltak: Kis János sz.-györgyvölgyi, Babos József és Sárközi Ferencz óhidai, Septei Ádám és Trsztenyák József csáktornyai lakósok. Mindannyi zalavármegyei. De azt hiszem, hiába ugrottak meg, mert a bizottmány elrendelte nyomoztatásukat.

Ez ideig a megye főispánja Batthyány Imre gróf volt, de ép a legnagyobb zavar közepette állásáról lemondott. Nehogy igazságtalansággal

és elfogultsággal vádoltassam, midőn ez esetre vonatkozó saját ítéletemet kimondanám, ideírom a »Nemzeti« hirlap szept. 22-iki számának erre vonatkozó sorait: »Batthyány Imre Zalamegye főispánja hivataláról nagy sietve lemondott, nehogy valamiképen elkéssen vele. Installáció alkalmával a megye székhelyére Istókként bekukkanni, ez ugyan nem valami nagy hivatás, hanem most a hazának ily borús körülményei közt betölteni a megye körében a kijelölt állást, ez már hozhatott volna némi fényt a grófi koronára.« — Azt hiszem, ha ezen ítéletet leírtam, eleget tettem kötelességemnek. Pedig nem tettem hozzá semmit és el sem vettem belőle, még is elég arra, hogy hazafiatlansággal vádoljuk a leköszönt főispánt.

A nemzetgyűlésben tudvalevőleg Kossuth felhívására 200 ezer ujoncz ajánltatott meg. A megye is felhivatott a ráesendő ujonczjutalék kiállítására; de mivel a megye ez időben az önkéntes nemzetőrség felállításával foglalkozott, azt határozta a bizottmány, hogy mihelyt ezzel végez, azonnal az ujonczok toborzásához fog.

A megye már előbb a nemzetőrséget kiállítván, a sereget Kisfaludy Mór vezérlete alá rendelte, hogy vezesse a sereget Csányhoz a fehérvári táborba. Csány szept. 22-én tudatja a megyével, miszerint a már Tapolcza felé útban levő nemzetőrök számával meg van elégedve; a többit tartsák a megye kebelében és használják az ellenség gyengítésére, üldözésére.

Már előbb kellett volna említenem, hogy

Jelacsicsnak Letenyéről való elvonulása után Knezevits őrnagy ment be Letenyére egy meglehetősen hadtesttel, aki Letenyén egy kissé tartózkodott is. Mielőtt azonban bement volna, a Mura melletti nagy rétről, ahol előbb állást foglalt, beágyuztatott Letenyére, mely alkalommal egy polgárnak szalmakazala, másiknak tüzifája kigyuladt. Wizmathy Ferencz állomási biztos és Tamás Ferencz akkori városbíró kimentek személyesen az őrnagyhoz, kijelenték neki, hogy Letenyén semmiféle katonaság nincs, skérték, hogy kegyelmezzen meg a városnak. A kegyelmet megnyerték, de mint foglyok és jótállók le lettek tartóztatva, s a tisztikar között bekisértettek Letenyére; de bármint biztosították is Knezevitsét, mégis a kis városkába érve, minden házat kikukattak, ablakokat s kályhákat beszurkáltak, s mődön tapasztalták, hogy a városban fegyveres erő nincs, a két jótállót szabadon bocsájtották.*) Nemsokára ők is Jelacsics serege után vonultak Kanizsára.

Utánok Letenyére az öreg Nugent (Nuzsán) jött egy igazán mondható hadtesttel és 12 ágyuval, aki szintén Kanizsa felé nyomult Jelacsics után.

Az öreg után meg jött a fiatal Nugent mintegy 400 főnyi csapattal, aki több ideig tartózkodott Letenyén, Andrásy Károly gróf özvegyének kastélyába szállásolta be magát. Ez idő alatt több száz szekér kenyeret, lisztet, szénát, zabot szállítottak Horvátországból Jelacsics után,**)

*) Wizmathy levele.

***) U. o.

s éppen e szekerek fedezetéül volt Nugent Letenyén.

E közben leért Vidos József is Vas megyéből nemzetőreivel a megyébe, s mint az összes nemzetőrök vezérőrnagya megbízta Horváth Vilmos kormánybiztos, hogy a zalamegyei nemzetőröket valahol összpontosítsa; azonban Horváth Vilmos mint kormánybiztos ezen intézkedésbe nem avatta magát, hanem Kanizsáról szept. 24-én kelt levélben megkérte a bizottmányt, hogy ez ügyben a nemzetőrök összevonásáról és elhelyezéséről Vidossal értekezzenek.

Ez időben történt, hogy 31 turopolyai horvát elvált Jelacsics seregétől s Egerszegre indultak. Ezt Horváth Vilmos korm. biztos szintén főnebbi levelében tudatta a megyével, és javasolta, hogy ezeket a horvátokat a megye sorozza be az önkéntesek közé. A turopolyaiak csakugyan megérkeztek Egerszegre, és Farkas Endre sorozó-biztos bevette őket az önkéntes nemzetőrök közé.

A szept. 26-iki bizottmányi ülésben Csillagh tudomásra hozza, hogy a perlaki katonai kórházban fölépült sorhadbeli katonákat Jelacsics Zágrábba belebezta. Midőn e fölött sajnálkoznak, a gyűlés folyamán megjelennek Lucca Antal, Májer György, Skáleczy Mátyás közvitézek a perlaki kórházból és elbeszélnek, hogy Perlakon a kórházban Ernő főherczeg gyalogezredbeli közvitézek 100-an, részint más huszár- és más gyalogezredbeli társaikkal betegen feküdtek; velök volt őket kormányzó Zima nevű főhad-

nagy is. Jelacsics egyik tábora Perlakra menvén, őket meglepte; a felgyógyultakat Zágrábba, a betegeket Varasdra küldték. Azonban ők és társaik nem hódoltak a bán parancsának, s kényszerítették a főhadnagyot, hogy tartson velök, de a főhadnagy ezt tenni nem akarta, azért ők Zimát agyonlövésével fenyegették; azonban mielőtt ezt teheték volna, a főhadnagy megszökött. A 100 ember erre főhadnagy nélkül indult zászlóalja után, s midőn Kottori felé haladtak, ott illyr táborra bukkanván, czekek által a többiek lefegyvereztettek és Zágráb felé szállítottattak; közülök csak e 3 embernek sikerült megszökni fegyveresen, akik kukoriczákban és erdőkön bolyongva, Zala-Egerszegre érkeztek. A bizottmánynak igazán jól esett a megjelent három katona példás hazaszeretete, őket megdicsérte s gondoskodott, hogy zászlóaljukhoz elküldessenek.

A horvátok Muraközt már úgy tekintették, mint Horvátországhoz tartozót. Szimonics Sándor varasdi első alispán neveztetett ki Muraközbe báni biztosnak. Oszterhuber lemenvén Muraközbe, ünnepélyesen tiltakozott a biztos rendeletei ellen. Különbén a nép is idegen hangulattal viseltetett irántuk; s ha bár 1000 főből álló határ csapat őrzi is Csáktornyát, és 60 emberből álló csapat a letenyei hidat, Oszterhuber jelentése szerint azért könnyen lehetne ellenök népfölkelest szervezni.

Egyébiránt a nép mindenütt csendes. A bán a muraközi néphez is intézett proclamatiót.

A báni biztos a rácz-kanizsai magyar harminczadi hivatalt elfoglalta.

Szept. 26-ra már kiállottak az egerszegi, lövői és kapornaki nemzetőrök is indulóra készen Kanizsa felé. A z.-egerszegi századnak ideiglenes vezérlésével Kozma Rudolf, a z.-lövőivel Szabó János, a n.-kapornakival a bizottmány által Szabó Sámuel (kapitányok) bizattak meg. A tapolcza-járásbeli nemzetőrök is 2000-en vannak, zászlóalj-parancsnokuk Vigyázó Ferencz. Ámde az, apróbb századok a feladatnak meg nem felelhetnek, — írja Horváth Vilmos a bizottmánynak, — mert az egyöntetűség nincs meg; azok tömegesítését és Kanizsa felé küldését kérte.

Előbb megirtam, hogy az ifju Nugent Letenyén beszállásolta magát. Ez időben történt, hogy egyszer Horváth Vilmos és vele Hegedüs Sándor kanizsai ügyvéd Letenyére mentek népfölkelést rendezni. Valószínű, nem volt tudomásuk arról, hogy bent Nugent szállásol. Beérkeztek Letenyére. A hadiszállás előtt egy horvát katona állván őrt, megállította és bekísérte őket Nugent elé. Midőn az őrnagy kérdésére Horváth Vilmos megmondá: ki ő? az őrnagy azt felelte: »Éppen az urra van szükségem, aki ellenem népfölkelést rendezett.« — S őt Hegedüssel együtt a vendéglősnek egyik szobájába záratta és 32 se-rezsánnal őriztette reggelig. De még azon este Letenyén minden intelligens embert Nugent a plebánialakba záratott, névszerint be voltak csukva: Szakonyi János tiszttartó, Csiba Károly kasznár és póstamester, Verbáncsics Ferencz

korcsmáros, Wizmathy Ferencz jegyző és állomásbíró, Mikola József főerdész, Sümeicz József szállásmester és Balogh Péter plebános. Őket pedig Nugent 80 serezsánnal őriztette. Egyedül Málics Ferencz káplán szökött ki a városból, aki Polára és innét Becsehelyre ment, mely helyeken Horváth Vilmos élete megmentésére küldött s már itt levő népfelkelőket lecsendesítette.

Amíg az intelligentia be nem zárattott, addig Horváth Vilmoshoz szabadon mehetek, alkalmuk volt tehát vele értekezhetni. Horváth Vilmos itt egy kis czédulát nyomott a káplán kezébe, a melyre írva volt, hogy ha Nugent Kanizsára megy, a nép csendesen viselje magát. *) Ezt a káplán felmutatta a népfelkelőknek s az esetet is elbeszélte nekik. És Nugent sem Polán, sem Becsehelyen nem támadtatott meg.

Mielőtt Nugent elindult volna Kanizsára, magához vezettette Horváthot és azt mondta neki: »Holnap velünk jön Kanizsára; az első lövés a mienk lesz, de a másik az uraké; t. i. ha ő utközben megtámadtatnék. — Nugent elindult hadtestével Letenyéről, és úgy reggel 4 óra tájban Becsehelyre értek. Itt Csuzy urasági asztalterítőjét, mert a pinczekulcsokat nem adta ki, agyonlőtték; Mészáros tisztartót halálra verték. Bort ittak, amennyi kellett, a többit eleresztették, mely lehetett néhány ezer akó. A kastély butorait összetörték, vagdalták. Málics káplánt az urasági kastélyban kapták, akit félig

*) Wizmathy értesítése.

felöltözötte hureczoltak ki agyonlövetésre. De megkegyelmeztek neki, és ezt köszönhette annak a kis papirosdarabnak, mit neki Horváth Vilmos adott azon utasítással, hogy csendesítse le a népet.*)

Becsehelyről Kanizsa felé ment az ellenség, velök vitték egy urasági kocsin Horváth Vilmost és Hegedüst. Becsehely és Sormás között, közel Rigyácshoz van a »Bikalja« nevü part. Itt a két foglyot vivő urasági kocsisnak lovai megbokrosodtak, s Horváth Vilmost, vele Hegedüst és a kocsist a lovak Bánok-Szt.-György felé vezető úton elragadták és így elmenekültek.**). Repült a golyó utánok, de egy sem talált, s így az ellenség Horváth Vilmos nélkül folytatá utját Kanizsa felé.

Sormás és K.-Kanizsa között Nugent csapata a zalamegyei vadászcsapat és nemzetőrök által megtámadtatott és meg is veretett. Elvéteztett tőlök 8 szekér élelem. De azért mégis sikerült bejutniok Kanizsára, ahol már várta őket az öreg Nugent. Ő küldött ugyan ki csapatot a 8 szekér élelem visszaszerzésére, illetve nyomozására, de hasztalan. S mert az ellenség részéről ilyen kicsapások napirenden voltak, Horváth Vilmos még inkább sürgette a nemzetőrök leküldését.

A szept. 27-iki ülés tárgyalta a kapczai és hoticzai bírók ügyét, kikről Mudtsek Péter azt jelenté, hogy az ellenséggel czimborálnak. A

*) Wizmathy és Szalay István értesítése.

***) Wizmathy levele.

vendek tehát — úgy látszik — nem éreznek velünk s alattomoskodnak. No, majd megfordítja őket egy győzelem.

Szeptember végén Vidós József nemzetőri vezérőrnagy, illetve tábornok, Kanizsa vidékén táborozott, ide várta a többi nemzetőröket; és pedig: Zichy Hermán gróf alezeredesnek 7000 főből álló seregét, a veszprémi 2 zászlóalj 4500-nyi embert, s a tapolczaiak 1000-ét. Célja Vidosnak Kanizsából kiverni Nugentet, aki 1300 emberrel, 6 ágyuval és 2 mozsárral rendelkezett, s a végett állt Kanizsán, hogy Jelacsics tábora után szállítandó élelmi szereket vivő szekereket fedezze.

Vidosnak nem voltak ágyui, s mégis Nugent Vidós közeledésének hírére kiment a városból, s ennek déli részének dombjaira vonult; hogy pedig Kanizsával összekötte legyen, a városig terjedő kis erdőséget és Kis-Kanizsa végét is megszállta. E közben Vidós serege folyton szaporodott. Minden nemzetőr oda indított, s amint egy szemtanu állítja, körülbelül voltak vagy 20 ezeren.

OKTÓBERI NAPOK.

Az október 1-én tartott bizottmányi ülésen felolvastatott Horváth Vilmos kormánybiztos levele, a ki értesíté a megyét, hogy a Kanizsa vidékén már összpontosított fegyveres erővel Vidos József fővezérlete alatt az ellenség meg fog támadtatni néhány nap mulva, rendezzen tehát a megye általános népfölkelést, hogy az ellenség utolsó csapatai megsemmisíttessenek, illetve a megyéből kiveressenek.

Vidosnak tehát elhatározott szándéka az ellenséget megtámadni, s e mellett megmaradván, seregét csapatonként elhelyezte.

A vasmegyeiek Pallinban voltak felállítva, a somogyiak Sárszeg felől, a zalaiak a Letenyére vivő utat zárták el Becshelytől jóval alul. A támadás október 4-én kezdődött meg mind a három oldalról. A csatát a n.-kanizsai városi nép kezdte meg, a bátorságot és biztatást erre a három oldalról őket körülzáró nemzetőrségtől kapták; s e nagyszámu seregben bízva, a város utczáin, kávéházakban, korcsmákban szállingózó horvátokat lődözték, öldözték. N.-Kanizsán már javában folyt

a vér, midőn nyargalt a futár a városból Vidoshoz: miért nem kezdi hát meg a támadást, a városiak már üzik az ellenséget. Halasztásról tehát szó sem lehetett, s erre Vidos támadást parancsolt.

»Mintegy 600 ember kitünő vitézséggel ütött az említett erdőségre« és Kis-Kanizsán állást foglalt horvátokra, s rohammal kergette ki az ellenséget, és ezek »rendetlen futásban hátráltak Kottori felé.« — A pallini csapat egyenesen Nugent állása ellen ment, aki midőn látná, hogy csapatai az erdőségből és Kis-Kanizsából kiverettek, jónak látta az ő megtámadtatását be nem várni, hanem a pallini csapat elől meghátrálva, Szent-Miklós felé vonult.*)

Asbóth szerint: »A horvátok vesztesége 81 halott volt s 113 fogoly 2 tiszttel, és 2 mozsárágyu is a magyarok kezébe került számos egyenruhával, (melyből és a fegyverekből Sárszegen sok maradt. Novák.) s gabonakészlettel. A horvát csapat további visszavonulását Surdon, Zákányon

*) Itt történt, hogy a magyarok egy kis csapata N.-Kanizsán a Német-utczába vezényeltetett egy sikra és fedezetlenül. Kapitányuk Deák Lajos volt, hadnagyuk Szabó Endre. A csapat sikon állva, veszedelmesen ki volt téve az ellenség golyóinak. Egy honvéd-káplár (Péchi György, jelenleg z.-egerszegi lakós,) kérte a kapitányt, vezényelné őket a sánczba, hiszen itt egy szálig elvesznék.

— Mit akar maga? Maga t. . . . s, maga nem ért ehhez, — dörrent rá haraggal Deák Lajos.

A mint ott állnak, hát csak nyargal ám feléjök Gyika Jenő őrnagy, s már messziről intve kardjával a kapitánynak, erős hangon kiáltja:

— A Krisztus szerelmeért, térjenek a sánczba, jönnek a horvátok!

— No, kapitány úr, nem mondtam? -- szólt erre meglegetten a honvéd-altsz.

Erre csak előbukkan ám Kis-Kanizsa felől kilencz horvát és lőttek rövid puskájokból a csapatra, de kárt nem tettek. A horvátok nem is lőttek többet, letették fegyvereiket és elfogattak.

át. (és Kottori felé, N.) folytatá, s így a népfölkelés gyors és erélyes föllépése által a horvátok ismét a Dráván túlra nyomattak vissza; a fölkelő megyékben a horvát főhadserg minden szállítmánya elfogatott, s az utóhadnak ezrei verettek agyon az elkeseredett nép által. — Ebben különösen kitüntették magukat a kis-kanizsaiak, sormásiak és becsehelyiek.

Az ellenség egy része azonban kerülő úton az ifju Nugent vezérlete alatt Letenyére vonult vissza. Nugent csapatából egy varasdi horvát úr, aki hadnagy volt a horvátoknál (más adat szerint kapitány,) elmaradt, s később ment utánok. Egy Szilajka nevű kis-kanizsai ember több társával utána eredvén, Sormásnál elfogták s a vágóhidra vezették. A szerencsétlen ember letérdelt előttök, összetette kezeit és úgy könyörgött, hogy hagyják meg az életét; hogy neki muszáj volt jönnie, s hogy otthon sok gyermeke van, — de kegyelmet nem nyert. Szilajka, mint a marhát szokás, levágta. Ez ügyben Letenyéről két ízben is írt Nugent N.-Kanizsa város hatóságához, hogy kitudhassa: miként történt a dolog? de mindkét ízben sem levél, sem katonaság nem érkezett vissza. Utóljára Nugent Wizmathy Ferenczet küldte el; a válasz meg is érkezett, de hogy a hatóság mit felelt, azt nem tudni.

Becsehelynél is fogtak el sok horvátot a pásztorok és községi lakosok, agyonverték őket mind egy szálig, s a falu keleti végén lévő kutba hányták őket, aztán betemették. Az ispán-féle kert mellett sekély gödröcske emlékeztet a hor-

vátok e különös sirjára, melyen keresztül a kerítés sövénye huzódik, s az oszágút árka a szomszédja.

Az ellenségnek N.-Kanizsán való megtámadása alkalmából még nevezetes, hogy a szántói járásbeli nemzetőrök az ellenség elől megfutottak, tartván a közmondást: »Szégyen a futás, de hasznos.« Ezt és e diadalt Horváth Vilmos okt. 5-én kelt levelében tudatta a bizottmánynyal.

De ép ez időben a muraközi járásban baj történt. *Séllyei László* muraköz-járási főbirót, midőn Légrádon hivatalos dolgaiban járt segéd-esküdtjével és a légrádi jegyzővel, az öreg Nugent által elfogatott s megkötözve Varasdra hurczoltatott. Kiszabadításukra a bizottmány mindent elkövetett, Csányt is fölkérte közbelépésre, s hogy mi eredménye lett, később látni fogjuk.

Amint a horvátok Kanizsából kiverettek, Vidos a nemzetőröket feloszlatta, és a Miklós-huszárok is kivonultak a városból. Kanizsán csak kevés őrség maradt Palocsay őrnagy vezetése alatt. Kanizsa félvén a megtámadástól, kérte a bizottmányt, hogy küldjön fegyveres erőt. El is határozott az okt. 7-iki ülésben, hogy az önkéntes sereg őrnagya Gyika Jenő, továbbá Csuzy Pál, Inkey Kázmér, Csillagh László és Deák Lajos századosok seregeikkel térjenek vissza, és teljesítsék Kanizsa város parancsnokának — Palocsay őrnagynak — rendeleteit.

A megyei bizottmány okt. 8-án ismét ülést tartott. Belátták azt, hogy mily jó hasznát vehetni a nemzetőrökből lett katonáknak, azért az önkéntes honvédsereg felállítását újra elhatároz-

ták és sürgették. — Az okt. 10-iki ülésben pedig intézkednek, hogy Séllyey László a horvátok fogságából kiszabadíttassék; e célból a megye megkereste a varasdi hatóságot, honnét a katonai parancsnokság mentegetőzve adja tudtul a megyének, hogy Séllyeyvel elfogatásakor méltányosan bántak, és sem megkötözve nem volt, sem kegyetlen bánásban nem részesült és nem is részesül; de haditörvényszék elé fog bocsájtatni, s ha nem bizonyul rá főben járó vétek, szabadon eresztik; letartóztatása most már hosszú időre nem húzódhatik. (Pedig bizony még okt. 23-án is fogva volt Séllyey.)

Ez időben Gráczból a Kinszky-, Pirét- és Wimpffen-ezredek Muraközbe ütöttek és ott garázdálkodtak. Horváth Vilmos pedig a megyei kormánybiztosi állásáról lemondott, lemondását a honvédelmi bizottmány is elfogadta, s helyette Csány László *Csertán Sándort* nevezte ki, aki az okt. 11-iki bizottmányi ülésben kineveztetését be is mutatta.

Érdekes, amit misefai Fábianics Ignác úr Csertán kineveztetéséről velem tudta: »Csertán Sándort előttem a kormánybiztosságra felszólította (Csány,) s midőn az szelid természeténél fogva az állást elfogadni vonakodott, Csány kijelentette, ha el nem fogadja, kénytelen őt felakasztatni; így részint hazaszeretetből, részint preszszió folytán ezen állást elvállalta, mely később szeretett családjának annyi sok könyeibe került.«

A főnebbi ülésben a bizottmány egyúttal tudomást vett Vasmegye azon értesítéséről,

hogy a horvátok ez idő szerint Csepregen vannak. A bizottmány tartván attól, hogy a horvátok hazamenőben megyénken keresztül veszik utjokat, rögtön éjjeli és nappali őrk felállítását rendelte el, és azt is, hogy az 1-ső, 2-ik és 3-ik rendbeli nemzetőrök készen legyenek.

De Csertán kormánybiztos is szétküldte felhívását a megyébe Z.-Egerszegről okt. 12-én a nemzetőrség századosainak, szolgabiráknak, városi és helységbiráknak; mert fordult a harci koczka, az Isten a magyarok fegyvereinek adta a győzelmet, és pedig mint Csertán írja: »Jelacsics tábora Mosonymegyében megveretvén, a vert had egy része tegnap délután 4 órakor (okt. 11-én) Kőszeg mellett szállt meg, és megyénken keresztül szándékozik hazavonulni. — Hazánk védelmére felkelni nekünk is kötelességünkben áll, azért felszólítom önöket, hogy a nemzetőröket kiállítsák; a rendezéssel Kisfaludy Mór százados urat bízom meg, kinek mindenekben segédül legyenek, a található fegyvereket szinte annak rendelése alá adják át; azon nemzetőröket, kik előállani vonakodnának, nekem jelentsék be, hogy büntetésök elvétele végett a kormánynak bejelenthessem.« Ugyancsak Csertán írja egy másik levélben: »Csány László kir. biztos úr szózatát a járásbeli tisztelendő urakhoz szétküldözvén, a község előjáróit ezennel felhívom s lelkükre kötöm, hogy mindent elkövessenek a magyar tábor számára fehér ruhaneműeket összeszerezni. Ne legyünk hidegek és közönyösek.«

Tolnában is megverték a horvátokat. A nyert csata után Perczel Mór az elfoglalt ágyuk közül 6-ot magához véve, — írja Asbóth, — 3 zászlóalj gyalogsággal, 2 század Miklós-huszárral és 8 ágyuval Horvátország felé indult, (igazabban Muraközbe,) okt. 13-án B.-Füreden, 13—14-én gőzhajón Keszthelyre, 15-én Kis-Komáromba és 16-án N.-Kanizsára ért.

A kanizsaiak már ezt megelőzőleg irtak Csánynak, hogy küldjön részükre sorkatonaságot. Csány Parendorból felelte vissza, hogy nem küldhet; sőt fájlalja, miszerint táborából a zalai nemzetőrök hiányoznak, ezek elküldését kéri. De a megye Csány kérését nem teljesítheti, mert a nemzetőrök egy része Kanizsán van, más részét Perczelnek szánták, aki azért jött, hogy Muraközt az ellenségtől megtisztítsa.

És nemcsak a nemzetőröket, hanem még a megyei pandurokat is hadi-szolgalatba küldte a megye, kiket Festetics Ernő gróf kormányzása alá adott, s ezek szintén csatlakoztak Kisfaludy Mór táborához.

Ez időben Kanizsán elfogtak egy lengyel tisztet, kinél 400 frtot találtak, amit Mayerhofer tábornok és belgrádi consulnak kellett volna kézbesítenie. A pénzt elvették tőle és Csertán rendelkezése alá adták.

Fegyverre volt nagyon szüksége a megyének a nemzetőrség részére. És akadtak kiváló hazafiak, kik ilyent is felajánlottak; és pedig Koppány Cyula egy szuronyos puskát, Bogyay

József egy puskát és pisztolyt adtak át a megyei bizottmánynak a haza védelmére.

Bármint érdemelték is ki a megyei nemzetőrök általában önfeláldozásukért a haza és utókor elismerését, de azért voltak egyes vidékek, ahol garázdálkodtak és rendetlenkedtek. Így Festetics Taszilló gróf panaszodik levelében, hogy a sz. iváni nemzetőrök és egyéb lakosok, kik az ellenség elé menni már készen állván, nagyfaludi majorját megrohanták, a behajtott marhákat elhajtották, a csösztet és hajdut magukkal vitték; a sz.-lőrincziek a nagyfaludi majort szintén megrohanták, az ispánlakást feldúlták, az ispánnak köpönyegét, téli kabátját elrabolták, a hajdulakást feldúlván, a hajdu pisztolyát, szürét elvitték. Egyed Mihály megyei esküdt pedig panaszolja a bizottmánynak, hogy amíg ő vidékében hivatalosan foglalatoskodott, addig kis-kutasi Kaczor István vezérlete alatt Hajgató József, ifju Hajgató György s többek házához rohanván, méltatlanságok és káromkodások közt nejétől 10 frtot kieroszakoltak, és zsarolásaikat a faluban folytatván, az összeszedett pénzen megosztottak. Hasonlókép a sz.-lászlóiak is ilyen rendetlenkedők ellen emeltek panaszt, s vizsgálatot kértek a megyétől. Nem volt elég tehát az országos ügyek intézése, hanem még az ilyen privat dolgokkal is kellett a bizottmánynak törődnie, ha a rendet és közbiztonságot fenn akarta tartani.

Saffarits Ferencz kanizsai urad. mérnök az ellenséggel való cimboráskodással vádoltatván,

már előbb elfogatott; az ő szabadon bocsájtását is kéri; azonban nem teljesíthetik ezt, mert mint politikai bűnösnek ügye nem a megye hatáskörébe tartozik. Vasmegeye pedig Pestre szállítás céljából Egerszegre illyr foglyokat küldött, ezek tartásával és elszállításával is egygyel több dolga akadt a bizottmánynak.

Azokban folytassuk tovább ott, hogy Perczel Mór hadseregével N.-Kanizsára érkezett, ahol a zalai önkéntes nemzetőr-zászlóalj csatlakozott hozzá.

Itt értesült Perczel, hogy a cs. hadsereg egy része Kottorinál, más része Letenyénél áll. Seregét azonnal két hadoszlopba osztá; másfél zászlóaljat, 2 század huszárt és 4 ágyut Szepetnek és Molnári felé küldött *Gáspár* őrnagy vezetése alatt. E hadosztálylyal ment *Szekulits* István kapitány és Perczel által helyesített őrnagy is, kinek vezérlete alatt állt a Zrinyi-féle 5. század. A tüzérséget a kassai nemzetőr-tüzérek képezték. A kottorii átkelőnél körülbelül 1900 főből álló ellenséges csapat volt felállítva. *Gáspár* őrnagy volt a csataintéző. Néhány ágyulövessel a Murán való átkelést kierőszakolták, mire a horvátok Alsó-Domboruba vonultak s ott megakartak telepedni, de nem értek rá, és itt utczai harcra került a dolog. Egy *Portner* nevű nemzetőr-tüzéri irányzó, aki különben kassa-városi hivatalnok volt, egyetlen kartácslövessel 30 horvátot sodortatott el, s ezzel a tömeget rögtön megszalasztották. Az ellenségből elesett Bornemisza kapitány, aki vezérek vala.

Elfogatott 3 tisz, 100 közember és 1 ágyu. A magyarok közül meghalt 2 ember, megsebesült néhány; egy ló agyonlövetett, egy pedig megsebesült. E csatában különösen kitüntette magát a Zrinyi-csapat és vezérök Szekulits István, aki kiváló és szakértelmes katonának mutatta be magát. Csapataink Szent-Máriánál egy kissé megpihentek, aztán üzőbe vették a szaladó horvátokat, akik Hodosánon kereszül Letenye felé tartottak, tudván, hogy seregük más része ott táboroz; itt meg éppen tűz közé kerültek. A letenyei horvát csapat Perczel jövetelét hírül vevén, csakhamar átsiettek a Murán, s mire A.-Domboruból a magyarok más része odaérkezett, Perczel már javában dolgozott.

De hát kezdjük elején! És itt átadom a szót Wizmathy Ferencznek, aki Perczelnek Letenyére való bevonulását nálam lévő levelében így beszéli el:

»Egy napon (okt. 17-én) úgy 10 óra tájban üres volt Letenye a horvátoktól; jött egy rendelet a murai horvát táborból, hogy 30 személyre az urasági kastélyban ebéd készíttessék, tehát megrendeltem — kénytelenségből; magyar katonáknak hírét sem hallottuk, tehát engedelmességnünk kellett a horvát atyafiaknak. Azonban amint kijöttem a kastélyból, N.-Kanizsa felől trombitászó ütötte meg fületem. Irgalmas magyarok Istene! kiáltottam fel, ezek magyarok lehetnek. S nem csalódtam. Jött az avangárda, szép huszárok, (a Sándor-huszárok;) jött a Zrinyi-regement Perczel Mór tábornok vezetése alatt.

Találkoztam Perczellel; már 20 lépés távolságra nevemet és kilétemet kérdezte. Megmondtam. Akkor azt mondja: »Én pedig Perczel tábornok vagyok.« Örömmel telt kebellemel üdvözöltem. Aztán kérdezősködött a horvátok után. Midőn elmondtam, mint állnak a dolgok, és hogy számukra a kastélyban ebéd készül, azt mondja Perczel: »Azt mi eszszük meg.« — Ez idő alatt az avangárda már a Murához ért. Hallunk egy ágyulövést. Nemsokára hoztak be egy lelőtt huszárt halva. Kiharangoztattam. Megkezdődött az igazi csata. A horvátok hamar megszaladtak, de még három halott tüzért hoztak be Letenyére, azokat is elhelyeztem a kedves huszárral és harmadnapra elénekelttem és eltemettem őket a letenyei temetőbe. Ugyanazon órában, midőn Perczel Letenyén, — Domboru- és Kottoriban Gáspár őrnagy támadta meg az ott tanyázó horvátokat. Ott előbb megszaladtak, mint Letenyén, és ide siettek az itt lévő horvátok segítségére, de már későn; mert Hodosánnál találkoztak és ott 800 horvátot elfogott Perczel, kiket Letenyére kísértetett. Itt, minthogy más alkalmas, tiszta helyet nem adhattam, kiürített birkaakolba zárattam őket, s minden ablak mellé egy őrt állítottam. Reggelig szegények közül 4 meghalt. Ezeket is kiharangoztattam, sirjokat megásattam és a r. kath. szertartás szerint őket eltemettem. — Megjött Perczel, és a még életben lévő 7—800 horvátot, mindegyiknek egy-egy huszast adva, Nagy-Kanizsára kísértette.

Perczel tábornok Letenyén az urasági kastélyban ütötte fel hadi-szállását. Itt két honvédet halálra ítelt; az egyiket agyonlövötte, a másik kegyelmet kapott. Utóbb egy cigány-honvédet ítelt akasztófára lopásért. Végrendeletét a kastélyban irtam meg, az akasztófát felállítottam; miután azonban a huszárok fölmentek Perczelhez, a cigánynak megkegyelmezett. Nagy örömmel hozták őt ki a huszárok, akinek ők nyertek kegyelmet. — De folytassuk tovább a leírást!

Perczel személyes vezetése alatt állt 2 és fél zászlóalj és 4 ágyu; e csapat Becsehelyen át Letenyére nyomult. Itt a zalai 460 önkéntes — kiknek őrnagya Gyika Jenő, századosuk Inkey Kázmér, egyik főhadnagy pedig Kisfaludy Tivadar volt, — kitűnően viselte magát, mert az ellenség balszárnyát megkerülvén, a Murán való átkelést kivívták és a hátrálókat Turcsis-cséig üldözték s elvettek az ellenségtől 3 ágyut. A Hunyady-gyalogszázad pedig, mert ép ekkor jöttek a szaladó horvátok A.-Domboruból, 7 főtisztet és 760 közembert fogott el. Sokat beszéltek akkor Letenye vidékén Szládovics Ferencznek a hír szárnyára kapott vitézi tetteiről, aki egymaga 8 horvátot vágott le.

E csatáról Kisfaludy Tivadar úr, aki ebben mint főhadnagy vett részt, a következőkép emlékezik hozzám küldött levelében: „... Letenyénél Perczel Mór tábornoktól vezéreltetve, próbára tétetett bátorságunk és kitartásunk, hol is először homlokegyenest az ellenséggel a

Murához közel állottunk, s az ellenség ágyúi által boszantattunk; mert ha kárt tett is bennünk, legénységünk minden ránk lőtt golyóra hangosan kiáltotta: éljen a magyar! éljen a szabadság! Perczel látva a túlparton lévő ellen visszahuzódását, azonnal hidat veretett, s midőn a hid készen volt, felszólított bennünket: kik vállalkoznának önként az ellenséget üldözni? Erre én kiléptem a sorból s jelentettem, hogy kész vagyok a felhívást követni, megyek az ellenség után. Az engedély meg lévén adva, elkiállítottam: fiuk! aki nem fél, utánam! Jöttek többen, s tán az egész zászlóalj velem tart, de midőn a 34-dik legény jött, a hid ketté szakadt, és 33-ad magammal túlhan maradtam ellenséges földön. Hallottam, mikor Perczel utánam kiáltotta, hogy ne menjek előre, mert az ellenség megsemmisít. Magyar bátorsággal nyomultunk az ellenség után; mégis hogy csekély számunk föl ne tünjék, füzesbokrok között egész csendben mintegy félóraig mentünk, mikor egy faluba értünk, hol az ellenség egy része a házakban lappangott. Mintha erős sereg előcsapata volnánk, két csapatba osztva magunkat, egyik oldalon Besseney György (jelenleg kir. főügyész), másikon én bizonyos Tekéssy nevű huszár-örmeszterrel támadtuk meg a házakból és csűrökből ránk lövöldöző ellenséget annyira, hogy kiver-tük őket a házakból. A község végén egy körülbelül 600 főből álló csapatra bukkantunk, kik amint lőtávolba értünk, elkezdtek lövöldözni s 7 vagy 8 pluten feiert reánk eregetni; mi

ennek ellenébe is csatárlánczban mentünk közelebb. Látva, hogy csapatomban golyóik nem találnak, társaimat buzdítottam, amíg azt láttuk, hogy a zászló meghajlik. Ekkor egy öreg kapitány — fehér zsebkendőt kötve kardjára — küldetett hozzánk s kardját átnyujtá. Mi természetesen, a lefegyverzést megkezdtuk. Erre érkezett meg hozzánk fél század Sándor-huszar, kiknek a foglyokat átadtuk.« — Érdekes még a kottorii-domborui és a letenyei nyert csatákról Perczelnek a kormányhoz küldött hadijelentése is.

»Október 17-én mind Letenyénél, mind Kottorinál sikerülvén az ellenséget megszalasztani, és e két révet elfoglalva, mind a két hadosztályt átszállítani; még az nap délután mind a két hadosztály nagyszerű eredményhez jutott. Jelesen az első hadosztály (a letenyei) az átszállított Hunyady- és z-egerszegi népségből *Trangus* őrnagy vezérlete alatt mintegy 3 század sietve üzöbe vevé a szaladó ellenség egy részét, azt utóléré, megtámadá és 700-at fogolylyá tett. Mind jó fegyverrel ellátott horvátok, réndes katonatisztek vezérlete alatt. Ezek mind még az nap este útnak indítottak Kanizsára és onnét Veszprémbe.

A Gáspár őrnagy úr parancsa alá adott második hadosztály, a már bejelentett átkelésen és 1 ágyu elfoglalásán kívül hasonló vitéz és eredménydús tettekkel dicsekedhetik.

Éppen ma hajnalban vett jelentés szerint, ő Domborunál 1900 főből álló ottan illir sere-

get megtámadván, megverte; az ellenség sok halottat vesztett, 3 tisztje s 100 ember elfogott. Bornemissza kapitány és vezérok is agyonlövetett; mi ott két halottat és néhány sebesültet számítottunk, 1 ló elesett, 1 megsebesült.

És így mindössze e két hadi aktióban 4 halottat s körülbelül 5 nehéz és 12 könnyen sebesültet számítottunk.

A sereg általában mindenütt derekasan viselte magát. Különös érdemet szerének a Jánosy főhadnagy parancsa alatt álló jeles honvédi tüzérség s mint már említém, Köszörüs tizedes. E bátor vitézek mit sem törődve, hogy közölök több elhullott, rettenthetlenül tüzeltek és avanciroztak, parancsaimat pontosan teljesítve, előre és üzék el golyóikkal a Murán túli nagyszámu ellenséget.

Továbbá *Trangus* őrnagy a Hunyady két századdal és a zala-egerszegiek egy századával a 700 illir elfogásával, gyors üzésük által. — Mint Gáspár őrnagy ur jelenté, kit hadilag dicsérem, rendeleteim pontos végrehajtása és általában ildomos és vitéz viselete miatt szinte felesleges, a második hadosztálynál szinte derekasan viselte magát a Zrinyi 5. század, mely 5. század Szekulits kapitány és általam helyesített őrnagy vezérlete alatt áll. Egyszersmind Gáspár őrnagy ur szinte különösen megdicséri jelentésében nevezett Szekulitsot czélszerű intézkedéseiért.

Ha Istennek hálával tartozom, hogy vezérletemet ily nevezetes eredményekkel jutalmazza;

úgy kötelességem a nemzetet figyelmeztetni azon nagy veszélyre, melybe hadi tekintetben is az általában horvátsággal népesült Muraköznek az ellenség általi elfoglaltatásával és a sz. tamási mintára készületben levő megerősítésével döntetik. Ez hadilag egy igen nevezetes hely; és ha idő engedtetik csak még 2—3 nap az ellenségnek, sok ezer főnyi sereg sem foglalandja vissza.

E vidéket Jelacsics ellen az akkor itt levő néppel, sőt sokkal kisebb erővel is, pár hétre czélszerű intézkedések mellett meglehetett volna védeni. — Ma Csáktornyára indulok, ez igen meg van erősítve. *)

Perczel mindkét hadosztályát egyesítve, október 18-án bevonult Csáktornyára minden ellenállás nélkül, mert a horvátok futvást futottak s meg sem álltak Varasdig. Perczel a Drávan túlra nem követte őket, mert annyi ereje nem volt, s azért is, mert Friedaunál Burits tábornok őrködött 5000 főnyi seregével. De a Dráva vonalt megszállta, s jó ideig maradt ezen állásban.

Csáktornya város kitörő örömmel fogadta a magyar hadsereget; és míg az osztrák- és horvátoknak csak kényszerűségből nyitották meg a lakósok éléstáraikat, sőt sokan érlelmi szereiket elrejtve, a hegyekbe huzódtak: addig a magyarok megérkeztével visszajöttek otthonukba és önként látták el a katonaságot. A város utczáin is rakta tábortüzeit Perczel hada, sok máglya égett ott, melyeknél a katonaság

*) Bátorfi: Adatok Zalam. tört. V. k., 327. l.

sütött, főzött. — Bámulatos, hogy Csáktornya város közönsége, mely különben horvátajku vala, mennyire ragaszkodott a magyar nemzeti ügyhöz és nem kétszínűsködött; csak a magyar hadsereg védelme alatt érezte magát biztosságban. Hanem azért akadt ám Muraközben, akit lelkesített a fekete-sárga és az osztrák-sas, akit el tudott bolondítani az országos képmutató Jelacsics. Ilyen volt pedig a sz.-királyi fővadász, írja Buda László akkori sz.-királyi jegyző az áll. bizottmánynak, s akit a jegyző a horvátokkal való czimborasággal vádolt.

Amig Perczel oda lenn táborozott, Z.-Egerszegre megérkeztek a veszprémi nemzetőrök. Veszprém sok élelmi szert küldött utánok, különösen sok kenyeret; hanem mire ideért, megromlott biz az. Nem nemzetőr-gyomornak való volt; no de annál jobban esett a szegény illyr foglyoknak, kiket Vasmegye küldött Zala-Egerszegre.

Ép ekkor értesült a megye, hogy Pestről 324 fogoly horvátot szándékoznak a megyén keresztül Tapolczán, Keszthelyen, Kis Komáromon és N.-Kanizsán át hazájukba bocsájtani. Hát ez egy kis meggondolatlanság volt, mivel Perczel táborára lehangoló lett volna. Ezt belátta az áll. bizottmány, s erősen tiltakozott ellene; mert ha Perczel hada ezt látja, és mert az ő serege is sokat elfogott, rossz vért szül; hogy hiszen hát minek elfogni akkor őket? agyon kell verni.

A megye újra kifogyott a pénzből, újabb

kölcsönt akart fölvenni a honvédsereg fölszerelésére, mi végett Batthyány Fülöp herceghez fordult, de bizony a herceg nem segíthetett a megye baján.

Perczel mihelyt Csáktornyára ért, hadserege szervezésére, erősítésére fordítá idejét. Itt alakította meg az 56-dik számú zalaí zászlóaljat azon 800 egyénből, kiket a megyétől kért felruházva és felszerelve. Itt szervezte a 60. és 61. két somogyi zászlóaljat is és egy utász-századot. A zalaí zászlóalj felállításához szükséges egyének a nemes-apáti, z.-istvándi, keszthelyi, z.-egerszegi, és kapornaki önkéntes nemzetőrökből kerültek ki, s a régebben kiosztott fegyvereket is összeszedve, Csáktornyára küldték le. Gyika Jenő őrnagy is sürgette a hátralevő önkéntes honvédek mielőbbi kiállítását. — E közben fogy az élelem Muraközben. A megyében lévő uradalmakhoz fordult Csertán kormánybiztos gabonáért, (aki ez idő alatt mindig Perczel körül van;) hanem persze pénz nincs, tehát csak nyugtákra kérik a gabonát jövődöbeli fizetés (talán nem fizetés) mellett.

Muraköz azelőtt az ellenség által megszállva lévén, nemzetőröket nem adott, pedig a többi járások már 1350-et állítottak ki; hogy tehát mind Gyika, mind pedig Perczel kérésének eleget tehetett a bizottmány, újabban a többi járásokra 800, magára Muraközre — a fenti oknál fogva — 400 nemzetőr kiállítását rendelte el. Az eddigi kiváltságos osztályra pedig a honvédelmi költségek fedezésére 120

ezer frtot vetett ki, s ez a járásokra felosztván, egy-egy 17—24 ezer frtot fizetett.

Az országgyűlés újabban a megyére 4565 ujonczt vetett ki.

A bizottmánynak s a járási tisztviselőknek e hónap végével is sok baja volt a nemzetőrök kiállításával és azok rendetlenkedéseinek megtorlásával. Így az okt. 25-iki ülésben panaszkodik Györffy János szolgabíró, hogy midőn vidékében általános népfölkelést rendezte, Szalay Ferencz monoszlói lakós őt és általában az urakat ámtóknak és lázítóknak nevezte; Somody Imre pedig azt válaszolta: »Addig, a meddig a császár irását nem látja, egy tapodtat sem fog menni;« — a 4-dik nemzetőri kiállítás rendezése alkalmával pedig sz.-antalfai Somody Móricz őt ismét lázítóknak nevezte; alsó- és felső-dörgicseiek az uradalmi vágásokat erőszakkal felszabadították, az uradalmat és majort fölégetéssel fenyegetik. Az okt. 29-iki ülésben pedig Horváth Györgyné — született Szládovics Magdolna — panaszkodik, hogy több boldogfai lakós a népfölkelés alkalmával vele és betegeskedő férjével gorombáskodtak, őket fegyveres kézzel megtámadták; Mezriczky Péter pedig a szabolcsi nemzetőrökre panaszkodott, hogy amint a megyébe jöttek, 26 birkáját fölemésztették.

Tekintsünk le újra Muraközbe Csáktornyára! — A varasdi horvátok a Dráva túlsó partjáról erősen fenyegetődznek, hogy így meg amúgy, ... azonban áttörni nincs bátorságuk. Burits tábornok, aki Friedau és Pettau közt táborozott, már

többet megengedett magának ; néhányszor át is tört a határon, sőt okt. 26-án egy kis látogatást is tétetett Nedeliczig valami 30 nehéz-lovassal. Lett belőle egy kis csetepaté. Este 9 óra tájban az éj leple alatt az ellenség egész az előőrökig jött. Az előőrök rájuk tüzeltek, azok pedig vissza. Bogáthy Ferencz egy tizedest küldött 6 emberrel addig ellenök, míg ő nagyobb erővel előnyomulhatott. A kis csapatot már az ellenség körül is vette, de azok erősen tartották magokat mindaddig, míg Bogáthy csapattal oda nem szárnyalt, a mire az ellenség megszaladt. A nedeliczi huszárok meg erre utánok eredtek, s majdnem a határszélig kergették őket. Az ellenség lovaiból kettőt találtak agyonlőve, a magyar csapat lovai közül csak egy sebesített meg. Ember nem halt meg egyik részről sem, de egész a határig mutatkozó vérnyomokból következtetve, az ellenségből néhány megsebesített. A magyarok részéről előőrön állt 12 Sándor-husár és 40 Hunyadi-vitéz ; ezek vettek részt az összecsapásban.*)

*) Bogáthy tudósítása a »Nemzeti« hirlap 1848. évi novemb. egyik számában.

NOVEMBERI NAPOK.

A) Hadi-működések.

Az október 17-iki domborui és letenyei csatázások óta Csáktornyán pihente fáradalmait 4 harcyszomjas zászlóalj, a Miklós-, Sándor- és Radeczky-huszárok s egymást váltogató nemzetőrök. A sereg parancsnoka Perczel Mór tábornok. Számra nem nagy, de lelkesedésben e sereg felülmulhatatlan, s ez teszi, hogy nálánál négyszerte nagyobb erővel hisz megmérkőzhetni. S most okt. 18-tól fogva itt kénytelen a sereg vesztegelni, miután Burits cs. tábornok felkérésére megkísértetett a békés értekezés és egyezkedés, de — amint később látni fogjuk — minden eredmény nélkül.

Perczel már előre biztosította a szomszéd stájerországi lakósokat arról, ha az ellenség nem kényszeríti, ő nem lépi át a határt, szóval: barátságos érzületéről; de arról is, hogy nem ő lesz oka, ha a megkezdett alkudozás sikerre nem vezet. Ámde Buritsnak eszeágában sem volt az egyezkedés, csak szinlelte; két ízben is megszegte:

írásbeli ajánlatát. Először akkor, midőn Nedeliczen a kitüzött napra nem jelent meg; utóbb a határszélre tüzték a találkozás és értekezés helyét, akkor sem jelent meg, mindig volt valami kifogása; mert a fegyverszünet által Burits csak időt akart nyerni, és ezt serege szaporítására használta fel.

November 1-én ágyudurrogás és harangzúgás hallatszott át Varasdról Csáktornyára. Bécs megadását ünnepelték a horvátok. E tüntetés után a csáktornyai hadsereg nem maradhatott nyugton. Fanatizált horvátok Varasdon, német zsoldosok Friedaunál, és a magyar lelkesült sereg ölbe rakott kézzel Csáktornyán! Ezt lehetetlen volt kiállnia annyi hazafias kebelnek.

De meg a zágrábi ujság többször is fenyegette őket, hogy Perczelen véres bosszút vesznek; egyik számában már Muraköz visszafoglalását és Horvátországhoz való csatolását is egész elbizakodottsággal hirdette; Windischgrätz pedig kiáltványában a magyarokat gonosz pártütőknek czímezte; Theodorovich tábornok leveléből is és sok másjelentésből Perczel megbizonyosodott, hogy a Varasdon fekvő és Dahlen parancsa alatt álló horvátok, Légrádnál horvátaival táborozó Theodorovich és Friedaun lévő Burits cs. tábornok parancsa alatti cs. sereg megtámadására és kiirtására készülnek, s a támadás napját nov. 9-re ki is tűzte már az ellenség.*)

*) Kitérésül ím egy kis táborozási anecdotája! »Nov. 5-én valamtől a horvátok megijedvén, este ágyuzni kezdtek a varasdi hidról, többi közt egy röppentyűt is bocsájtottak a légbe. Egy szabolcsi cigány, ki éppen előrsőn volt az erdőben nem messze a hidtől, másnap Horváth Pál kapitányának így jelentett: Uram! egy lámpatűzet is bo-

Ámde másképp végeztetett el.

Perczel egybehívta törzstiszteit tanácskozásra, és közakarattal elvégezték, hogy az ellenséget megelőzik, s a három ellenséges sereg közül legalább az egyiket visszanyomják vagy megtörik egy időre. Választották pedig a legerősebbet: elhatározták hogy a Friedaunál táborozó Burits tábornokot fogják megtámadni. És hogy éppen őt, ennek másik indító oka az is volt, hogy Burits táborából olasz csapatának néhány tisztje átsurranván egyszer Perczelhez, arról biztosították: csak támadja meg Buritsot, ők a támadás zúr-zavara alatt át fognak pártolni Perczelhez olasz csapataikkal.

A Radezky-huszárokat szemállásra rendelte Perczel a Dráva-hidhoz, s Csáktornyán hagyva még 8 század nemzetőrt és 5 ágyuból álló őrséget, fölkészülve, nov. 8-án éjjel után 1 órakor megindult serege főrészevel és 12 ágyuval, a Zrinyi- és Hunyadi-csapattal, a szabolecsi és zalai zászlóaljakkal s mintegy 200 huszárral Stájerországba.

A kiindulás egész csendben, minden dobszó nélkül történt, és nyomultak Nedelicz felé. Menetőknek az éj nagyon kedvezett, az eső sem esett még ekkor; a vitézek lelkesülése pedig a legfőbb fokra lőn hangolva. A menet alatt a legszabályszerűbb rend uralkodot a csapatoknál. Utjuk a Dráva mellett kigyózott egész a határszélig; a horvát határőrök által azonban észre-

csájtottak a horvátok, mely soká csavargott az égen; a zsványok ezt azért tették, hogy engem meglássanak s agyonlőhessenek; de én okosan egy bokor mögé húzódtam s így sehogysem láthattak meg lámpatűzüknél.» (Bogáthy Ferencz tudósításából.)

vétettek, s ezek félelmökben minduntalan ordították: »Berdo, hunger ist da!«

Hajnal felé megeredt az eső, de azért reggel 4 órakor Polstrauban voltak. A lakosság a magyar hadsereg elől már jó előre a hegyekbe menekült.

Perczel hadtestének előcsapatát a Zrinyi-zászlóalj képezte Szekulits őrnagy vezetése, és a huszárok Vasváry őrmester vezérlete alatt; itt volt még Umheiser is, a vitéz őrmester. Az őrszemek felállítottak jobbra, balra, de mindig előre törtetve. Polstrau mellett (Friedau előtt) a császári vadászok és a János-dragoniosok fogadták az előcsapatot bátor lövéseikkel. A gyalogságot a Zrinyiek támadták meg, a lovasságnak Vasváry őrmester csapott neki huszáraival, és csakhamar hozták a foglyokat és dragonioslovakat. Az ellenség egy részét leölték, levágták vagy elfogták, a többit visszakergették. Tehát az előőrsökkel diadallal végeztek.

Burits tábora a következő erőkből állt: volt neki 4 század Kinszky- és Pirét-gyalogsága, 6 század Wimpffen és 6 század Ferdinánd' Este gyalogosa, 2 század dragonios-lovasa, 4 század vadásza, 6 hatfontos ágyuja és 2 haubitiz. Az egész sereg rendes katonaságból állt.

Perczel hadteste nyomult előre a hegyek között. A Zrinyi-zászlóalj balra huzódva, a Hunyady-csapat jobb oldalon foglalt helyet; a szabolcsi megoszolva a két sereg gyámoltására használtatott; a zalai zászlóalj Gyika Jenő vezetése alatt az ágyuk fedezetére, a lovasság pedig a hegyvölgy miatt csak lassan haladhatva előre közepen.

Az ellenség Friedau előtt a hegyek közt két erős posztóban megkísérté az ellenállást, de a magyarok erős ágyutüzelését és a gyalogság lövöldözését, hozzá még a Zrinyiek és Hunyadiak hősiességét nem bírva kiállni, mindkét állást odahagyták. Pedig a németek ágyui a hegyoldalból előnyomuló Hunyadiak közt, akik fogdosni akarták a kartácsokat, nagy kárt tehettek volna, ha jobb tüzeik vannak; (ámbár Perczel jeles tüzeinek mondja őket hadijelentésében).

Az ellenség a két állásból amint kiszorított, Friedauba vonultak és egy rájuk nézve előnyös dombtéren foglaltak állást, ahol ágyukat szegeztek ki, gyalogságot állítottak fel, a lovasságot tartaléknak használva, ellenállást fejtettek ki. Ámde itt voltak ám a Zrinyiek! akik mind hős vitézek valának egytől-egyig, különösen a vezérlő Szekulits őrnagy, Bangya és Kovács kapitányok a két első századdal, Veszelyi kapitány, Paragh Gábor őrnagy segédtséget, Tompa és Mosmüller hadnagyok, Frankner őrmester, Molnár és Kraichler tizedesek, akik magok is, mint az Isten haragja, rontottak az ellenségre, s az egész Zrinyi-zászlóaljzat szuronyt szegezve, az ellenség sűrű ágyu- és puskatüze között vezették neki Friedaunak, (ahol az ellenség a házakból is lövöldözött rájuk), aztán neki a meredek hegynek, hol meg az ellenséges tábor zöme állt. Hát még Trangus őrnagyukkal a Hunyadiak, akik a Zrinyiekkal az ellenség bekerítését jelesen teljesítették; no meg a szá-

bolcsiak Patay őrnagy vezérlete alatt, aki egy kétcsövű fegyvert ragadva kezébe, bátran rontott be serege élén Friedauba és a Zrinyiekkel egyetemben visszaverték az ellenséget, s elverték őket a hegyen foglalt erős állásukból is, és amint egy adatból tudom: a Zrinyiek a várost ki is rabolták. (Ezt azonban Perczel tagadja.) Friedaun túl még egyszer ellenállott az ellenség tüzésége, lovassága és a vadászok, de néhány percz múlva onnét is elüzettek, s ekkor Burits összes serege Grosz-Szontag felé vonult egy meredek hegyre.

Az ütközet reggel 6 órától 10-ig tartott, és elmondhatni, hogy a Zrinyiekre volt leginkább mind az ágyuzás — granátokat és kartácsokat szórva — mind a gyalogság lövöldözése irányozva. — Ezután a magyarok a város azon végére nyomultak, merre az ellenség Grosz-Szontag felé vonult. Perczel az ágyukat a város szélén felállította, s folyton tartó tüzelés után azt déli 12 órakor beszüntette és a harcot befejezte.

Mindez szakadó esőben ment véghez. Friedauban az élelmezési biztos Gaálnak ajánlotta, hogy a sereget készséggel ellátja élelemmel; de Perczel kijelenté, hogy a magyarok a zsarnokság szolgái ellen jöttek, nem a stájerekre elődni, s az ajánlat nem lett elfogadva, Polstrauban azonban visszajövet a lakósok által a sereg egy része megvendégeltetett, de a legnagyobb része nem, s a harcz végével roppant esőben, étlen, szomjan és kifáradva, a 18 órai szakadatlan oda- és visszamenet, az ellenség előtt meg nem hát-rálva, a derekas munka után és egészen keresztül-

ázva, esti 6 órára Csáktornyára vonultak vissza. E vérkeresztség után kapta a zalai önkéntes sereg a 47-ik zászlóalj nevet.

A fővezérlők voltak: Gáspár őrnagy, Gaál Miklós alezredes és táborkari tiszt, akik Perczel rendeleteit ügyesen hajtották végre. — Csak a huszároknak fájt, hogy harcvágyukat ki nem elégíthették a hegyes, völgyes és erdős vidék miatt, pedig hát rájuk is lövöldözött az ellenség.

Bogáthy Ferencz Hunyady-csapatbeli tiszt följegyzése szerint: mintegy 200 ágyulövés váltatott a harcban; ezek közül 16 egyedül a Hunyadyakra történt, a többi a Zrinyiekre és az ágyuk közt egymásra. A magyarok közül egy ember sem halt meg; megsebesült azonban 16-nál több, de csak 6-ot lehet ellenségtől származottnak tulajdonítani, mert a többi, akik 10-en fölül vannak, a Zrinyi-csapat saját vitézeit vigyázatlanságból önmaga sebesíté meg; elfogattak közülünk 4-en. Ezen felül megsebesítettett egy ló, egy ágyu pedig tetemesen megrongáltatott. — A németek vesztesége: elesett 20-nál több, csak tüzéreik közül 7, aztán 4 nehéz-lovas, kiket a huszárok vagdaltak össze, a többi pedig gyalog. Hány lett megsebesítve? nem tudni; azonban elfogattott 47, kik között sebesültek is vannak.

Paragh Gábor (a Zrinyi-zászlóaljnál segéd-tiszt) följegyzése szerint: az ellenség vesztesége 50—60 halott, 5 dragonyos ló. Mienk 1 halott és 11 kisebb-nagyobb mértékben sebesült. És még 2 sebesült Hunyady-vitéz, kiket társaik egy

darabig elhoztak az ellenség elől, de később, mert nehéz volt a teher, az ellenségnek hagytak maratalékul. — Az ellenség előnye volt: a szerencsés fekvésű hely, tájismeret, vadászok s gyakorlott katonák; — mienk a váratlan meglepés, harcvágyó és határozott ifjuság s — vezéreink.

Perczel tábornok följegyzése szerint pedig: veszteségünk 1 halott, 3 nehéz és 11 könnyű sebesült. Az ellenség halottjainak számát biztosan 50—60-ra tehetjük. A foglyok száma 47, kik közül az olaszok és vadászok önként magyar szolgálataba álltak. A foglyok közül 21 Pestre szállítottatott. Az ellenség tüzérsége igen jelesen, a vadászok vitézül viselték magukat, a gyalogság mindenütt hamar megszaladt. Előnyeink voltak: a nem várt megrohanás és az, hogy az ellenség nem akart ütközni, hanem visszavonult. Az ellenség előnyei: az igen jó posztó, tájismeret, gyakorlott császári tüzerek és vadászok.*)

Azt találom egy helyütt adataim között, hogy midőn az ellenség a mienkhez közeledett, fegyvereiket lövésre emelve, közölök három előre futott, a sor előtt megfordultak és saját embereikre sűték fegyvereiket, aztán golyózapor kíséretében a mieink közé futottak. Mindhármán olaszok voltak a Wimpffen-ezredből.

A megyéhez küldött jelentés szerint Friedaunál 33 esett foglyul az ellenségből; Asbóth Lajos könyvében 50-et említ.

*) E hadjárat leírása Bogáthy es Parragh tudósításából állítattott össze, a melyeket a »Nemzeti« című ujság 1848-iki évfolyama hozott, — továbbá Perczel hadi-jelentéséből.

A nap dicsősége *Gáspár* őrnagyé, *Gaál* Miklós alezredesé, de különösen *Szekulits* István őrnagyé volt, kinek vezérlete alatt volt a magát kiválóan kitüntetett Zrinyi-zászlóalj.

E hadjáratból érdekes még Perczelnek napi- és hadi-parancsa is, mely szintén megerősíti és kiemeli a Zrinyi-zászlóalj kiválóságát.*)

Asbóth Lajos tábornok azonban »Emlékitatai«-ban erősen megkritizálja, hibáztatja és elítéli Perczelt, mert meggondolatlanul cselekedett; sőt Perczel e hadjáratát »a rendelkezhető erőkkel semmi arányban nem álló haszontalan friedaui hadjárat«-nak declarálja, s csak Perczel szerencséjének tulajdonítja, hogy Muraközben lévő összes serege meg nem semmisített.**) De hát a hadi-működés *szerencsével* végződött.

*) »Csáktornya, nov. 10. — A 8-iki fáradtságteljes hadjárás ismét új tanúságot adott a parancsom alatt álló seregnek vitézségéről és lankadást nem ismerő jelleméről. E hadjárás megerősítendő a haza előtt ama jó hírt, melyet seregünk már előbb három ízben megérdemlett. — Elismerést és köszönetet mondok Gáspár őrnagy urnak, mint az első dandár parancsnokának, és Gaál Miklós alezredes tábornok főtisztnek; de különösen ki kell emelnem Szekulits őrnagyot és a parancsa alatt álló Zrinyi-zászlóaljnak szinte bámulásig terjedő harcias bátorságát, mely még a bérczeken álló ellenségi ágyuk tüzelésétől sem rettenve meg, azokat szuronyt szegezve üz el erős állásukból . . . Meghagyatik Szekulits őrnagy urnak, hogy a magukat főleg kitüntetett egyének neveit minél előbb bemutassa, . . . stb. Perczel Mórícz.« — (Olvasható a »Nemzeti«-ben.)

**) »Perczel megszállta Friedaut, azonban Buritsot nem üldözte tovább azon aggodalomból, hogy Csáktornyaival összeköttetését elvágják, mi azon esetben, ha a Varasdnál álló cs. hadsereg határozottan föllép, könnyen megtörténhetik. — A magyar vezér akkor a Csáktornyan őrizetül hagyott csapatok levonásával csak 4 zászlóaljjal, két század lovassággal s 8 ágyuval rendelkezhetett. (Asbóth ez adatai hibásak; én Perczel hadi-jelentéséből, Paragh és Bogáthy tudósításáiból, mint akik részt vettek az ütközetben, irtam ki főnebb az

E hadjáratkor 8-án megeredt az eső és folyton de szünet nélkül szakadt. A Mura és Dráva már dagadoztak, a szigetet féltetni lehetett az elöntéstől, a murai hidakat pedig az elsodratástól, mely esetben a magyar hadsereg Muraközbe szorult volna. Mindezen aggodalmak arra birták Perczelt, hogy seregével átvonult Muraközből a letenyei hidon a Mura bal partjára novemb. 11-én reggel, s a Lendva-Molnári vonalat szállta meg, a hadtest zömével pedig személyes vezetése alatt a letenyei átjárónál foglalt állást.

Amint Perczel ájtött a Murán, (tudatja

erről szóló adatokat. Novák.) Ha a császári sereg nov. 4-én (ez sem igaz; 8-ika értendő,) Friedau, Varasd- és Légrádnak mindhárom pontjáról határozott támadást intézett volna, ugy a Nedelicz és Alsó-Domboru közti hosszú vonalnak oly csekély erővel megtartására még csak gondolni sem lehetett volna, és a visszavonulás a Mura folyó mögé komolyabb esata elfogadása nélkül annak idején történik meg. — Azonban ha Muraközt meg kellett tartani, ugy egy gyors csapással az ellenfélt Friedaunál egészen szét kellett volna verni, s a Csáktornyan hagyott csapatnak Varasd ellen kell vala nyomulnia, s a varasdi hadtest átkelését a Dráván egész erélylyel meggátolnia. S miután Perczel a cs. hadsereget Grosz-Szontagba nem üldözté, s Csáktornyan még csak a Festetics-féle várat sem erősíté meg, így nedeliczi visszahuzódási vonalát egészen feladta, mi őt nagy veszélybe döntheté, hogy ha az osztrák vezérek gyorsan háta mögé kerülnek. — A horvát vezérnek, ki Varasdon az egész népségnek parancsolt és több ágyuval rendelkezett, Perczel vigyázatlan bevonulása Friedauba nem kerülheté el figyelmét, sőt ha neki magának nem is voltak tudósítói, mi a muraközi rokon népfajnál nem volt nehéz, a nov. 3-iki (helyesebben: 8-iki) ágyuzás Friedaunál eléggé tudatta ő vele. A varasdi hidnak gyors helyreállítása tehát, melyről csak a talpfákat szedték el, oly állásba helyezheté volna őt, hogy a Perczel háta mögött csak 1 $\frac{1}{2}$ órányira fekvő Nedelicz helységet megszállhatá, míg Burits szemközt intézve támadást, Perczelt két tűz közé szoríthatá és biztos megsemmisítését eszközölheté volna. Egy zászlóalj elég leendett a hátul fekvő Csáktornyát schakban tartani; azonban a császáriak elmulaszták ezt tenni, és Perczel veszély nélkül tért vissza Csáktornyára.» (Asbóth L. »Emlékiratai«, II. kötet.)

velem Wizmathy F. letenyei akkori állomási biztos.) fél óra múlva a Mura hidját elvitte a víz; Perczel eleget hálálkodott szerencséjének. Azonban a megyei áll. bizottmánynak úgy lett bejelentve, hogy Letenyénél a murai hajóhidat nov. 15-én sodorta el a vízár. Nem tudom most már: melyik igaz?

Perczel egy seregosztálylyal a letenyei, Gáspár huszárőrnagy parancsa alatt a Hunyady-csapat a kottorii átkeléshez vonultak s azokat megerősítették. A kottorii átkelésnél a kassai nemzetőr-tüzérek vannak; megelőzőleg a somogyi nemzetőrök örködtek itt, nehogy Theodorovics átcsapjon. Letenyén szinte kitünő önkéntes tüzérek és a hős Zrinyi-csapat örködnek.

Alig húzódott ki a magyar hadsereg Mura-közből, a horvátok nov. 13-án este átkeltek a Dráván, bevonultak Csáktornyára, s a vár falára fehér zászlót tűztek. Átkeltek mintegy 3000-en, 300 nehéz lovas és néhány serezsán kíséretében; kevés rendes katonaságot kivéve, többnyire szolgálalkú gyülevész nép. A magyar huszárokról s a Hunyady- és Zrinyi-csapat felől nagy óvatossággal tudakozódtak. A csáktornyai vár előtt szálltak táborba két ágyutelep fedezete mellett. — Nov. 14-én aztán már Kottoriba is beszállásolták magokat. A Mura bal partján a magyar hadsereg, a jobb parton pedig a horvátok néztek tehát egymással farkasszemet.

Perczelnek letenyei táborából többször mentek ki kisebb szakaszok portyázni fölfelé a Mura mellett. Egy ilyen néhány emberből álló

csapat egyszer Deklezsinnel és környékén kalandozott. A Mura túlsó partja már Stájerország. A Mura bal partján volt egy révház. Betért oda pihenni néhányadmagával Péchi György káplár s borozgatának a csutorákból. Egyszer csak a Mura túlsó partjáról beszél ám a fegyver. A németek neszét vették a mi embereinknek, s figyeltek az ajtóra, hogy ha azon kijő valaki, rögtön lelőhessék. A mi honvédeink csak nevettek őket; és egy zala-sz. balázi legényben lábujjhegyen állván a virtus, megtette azt a tréfát, hogy a révház-ajtótól a hozzá közel eső kis sűrűig czigánykereket hányt. A németek észrevették, és nosza, rajta! lőttek rá százat is; a golyó csak úgy fütyölt, és még sem találta egy sem a vakmerő legényt. A révház úgy volt építve, hogy egy ablaka nem a Mura felé, hanem ellenkező oldalon volt; s midőn honvédeink megelégték a mulatságot, az ablakon át távoztak és tovább húzódtak. Alig hagyták el a révházat, a németek ágyuval is lövöldöztek a révházra, azt hitték persze, hogy a honvédek még mindig bent vannak. Összelőtték, röncsolták a kis alkotmányt.

Ezre más úton ugyanez a kis csapat megcserkélte a németeket. Egy kis sűrűbe húzódtak a fák mellé. Volt köztük egy lendvai gyerek, aki kitűnő lövő vala. „No, most csak töltésért a fegyvereket s adjátok kezembe, — mondá társainak a kitűnő lövő, — majd adok én annak a kutya németnek!” A legény lőtt, és lőtt biztosan. Honvédeink szemeláttára 7—8 németet

küldött másvilágra. A németek sem vették tréfára a dolgot, jobbnak látták állásukból elvonulni.)*

Perczelnek kivonulását Muraközből a horvátok odamagyarázták, hogy Buritstól való féltében ment ki onnét, s azért, midőn a horvátok és a cs. hadsereg ellenállásra nem találva, Muraközbe bevonultak, nagy hangon ijesztgették a Murán innen levőket, hogy így, . . . meg amúgy, . . . elevenen eszik meg a letenyei tábor. (Azt hitték a boldogtalanok, hogy szükében vagyunk a csépnék és vasvillának.) És nem fértek meg bőrükben; az ellenség Szemenye- és Letenyénél nov. 22-én hajnalban át akart jönni a Murán. Ámde az élesszemű és örködő Perczelt ez nem találta készületlenül, s az ellenség mindkét helyen visszaveretvén, rútul megszaladt.

A horvát táborban már azelőtt mutatkozott az elégtelenség, egy részök haza kívánkozott. És mivel a nov. 22-iki futás megadta nekik az impulsust, hát meg sem álltak Varasdig. Ez is kényszeríté tehát a cs. hadsereg parancsnokát a visszatérésre. E vereség és megfutas híre Bécsig hatolt; az ittlevő serezsánok »ropant prédájukat féltvén,« csakhamar siettek Varasdra, s ezek és az ittlevő horvát nemzetőrök is nem érezvén bőrüket biztonságban, erőszakosan hazaindultak.

Muraközből ekkor az ellenség ki is takarodott, s a mindig hű muraköziek ismét szabadon lélegezhettek.

*) Péchi György elbeszélése után; különben szavahihető ember.

B) Az állandó bizottmány működése.

Hagyjuk a katonai dolgokat, kísérjük figyelemmel a góczpontot, a rendező erőt: a megyei állandó bizottmányt, melynek elnöke Csillagh Lajos alispán. Főispán nincs, Batthyány Imre volt az, de megijedvén a dolgok sorától, leköszönt állásáról még a harcz megkezdésekor. Az áll. bizottmány Csillagh vezetése alatt rendezte a vármegyét, végezte az igazságszolgáltatást, felügyelt a rendre és a csendre; őrködött a megye fölött, végrehajtá a kormány és hadparancsnokok kívánságait, rendeleteit. Szóval: nélküle nem ment volna semmi. Amig tehát Perczel karddal védelmezte a megyét, az áll. bizottmány intézte a belügyeket. Ülészett folyton, néha két-három nap is egyhúzóban.

A bizottmány nov. 2-án is ülést tartott. Jegyzőkönyvének e napról fölvetett egyik pontja így szól: »Panasz emeltetett a jelen bizottmányi ülésben, miszerint a megye némely vidékeiben a fejetlenségnek szomorú jelei mutatkozáván, ez által nemcsak kivált e jelen zavaros körülményekben oly igen szükséges tisztviselői tekintély, de a tulajdon szentsége is ingattatik; és mivel a bizottmány tapasztalásból meritett tudomása szerint úgy volna meggyőződve, hogy a felsőbbség parancsai megvetését és a tulajdon sértését éppen azok, kik a törvény rendeleteinél fogva a közrend föntartására és a személy- s vagyoni belső bátorság biztosítására hivatvák, követik el, ennek oka pedig főleg a nemzetőröknek nem a törvény szoros értelméhez alkalmazott és így

hibás összeírása teljesítésének volna tulajdonítható; azért a bizottmány mindenek előtt a nemzetőrök összeírásában közbejött hibáknak kiigazítását látván szükségesnek, az összeírást ezennel újabban elrendeli. •

Ebből látszik, hogy sokakat nem a hazaszeretet indított lelkesedésre, nem a haza védelmére ragadtak fegyvert csupán, hanem hogy kicsinyes bosszút álljon némely (előbb jobbágy) nemzetőr régi gazdáján. Október havában sok ilyen kisebbszerű „parasztlázadás” adta elő magát, s azért a bizottmány nem hunyhatván szemet, de meg az egyenlőség, jog- és vagyonbiztonság öre is lévén, intézkednie kellett. A legtöbb baj, a rendetlenkedés onnét származott különben, hogy míg a parasztnak mennie kellett az ellenség elé, addig sok pipás és hétszilvafás uracska ott-hon szipáskolt; és éppen az szülte az elkeseredést: miért hogy nekik menni kell, az uraknak meg nem? S az áll. bizottmány meg is győződött a már előbb megejtett vizsgálatok alkalmával, hogy a nemzetőrök kiállításakor sok részrehajlás történt, s éppen, ez indította arra, hogy elrendelje a nemzetőrök újabb és igazságosabb összeírását.

Ugyanezen ülésben Bresztyenszky Béla tihanyi apát vizsgálatot kér maga ellen, mivel már nem türheti azt, miszerint néhány hirlapban — névtelenül — azzal vádolják, hogy az ellenséggel czimboráskodott. — Igaz ember nem is tesz másképp, s ha kinek vétke van, bünhödjék. A bizottmány a vizsgálat teljesítését megigérte,

s még az ülés folyta alatt kinevezte az ennek teljesítésére kiküldendő bizottság tagjait.

Perczel ez idő alatt nemcsak a megyéhez, hanem az orsz. honv. bizottmányhoz is írt, miszerint utasíttassék a megye, hogy Perczelnek katonát állítson. Ennek folytán Nyáry Pál, az orsz. honv. bizottmány elnöke, föl is hívta a megyét, hogy gyűjtsön fegyveres erőt s bocsássa ezt Perczel rendelkezése alá, aki kiverte az ellenséget Muraközből, nehogy erő hiányában Muraköz ismét visszafoglaltassék. A bizottmány nov. 6-iki ülésében el is határozta, hogy újabban ismét 200 főből álló nemzetőr-csapatot állít ki s ezt Festetics Ernő és Rajky Imre vezetése alá helyezi és alárendeli Perczel Mórnak azon hozzáadással, hogy e csapat a megye kebelében marad. Egyúttal a közmunkát a megye Csáktornyanál és Letenyénél sánczok ásatására fordítja; mivel pedig Csertán egy tisztviselőt kér, aki folyton a letenyei állomáson legyen, hogy gyorsabban történjék az ügyek elintézése, ezt is megadja; sőt hogy folytonos összeköttetésben legyen Perczel-lel, illetőleg a hadsereggel a vármegye, s hogy gyorsabban történjék az izenethordás: lovas póstákat is állít. — Wizmathy Ferencz letenyei állomási biztosnak pedig — tekintve temérdek dolgait s azt, hogy a köréhez tartozó köteleseégeket a hadi-mozgalom megkezdése óta a legnagyobb erélyességgel és ernyedetlen szorgalommal végezte — az áll. bizottmány fizetését 40 frtról 100 frtra emelte.

Már meg ismét nincs pénz. Az újabban

kiállítandó sereg fölszerelése fedezésére a megye ismét kölcsönt kénytelen fölvenni; meg is kereste Festetics Thasziló grófot a kölcsön ügyében, aki azonban 2000 frtnál többet nem adhat. De hát ha több nem került, a megye ezt is a legnagyobb köszönettel vette.

A táborból meg naponkint szökdösnek a katonák; a zalai honvédszászlóalj parancsnoksága le is küldte az áll. bizottmányhoz azok névsorát, akik a puskaropogástól megijedtek, féltvén azt a nyomorult életöket, hazafutottak s a szoknya mellé húzták magokat.

A nemzetőrök és a honmaradtak meg ismét rendetlenkednek. A boldogfaiak a bagodi plébános ellen fölkeltek, elfoglalták erőhatalommal a plébániához tartozó s az ő határukban fekvő birtokait; a bonczódföldi nemzetőrök biró-jukat baltával megvagdalták; a bellantincz-vidéki vendek pedig az ellenséghez szítanak, azon vidéken lázadástól lehet tartani; a pusztaszász-lászlói foglyokért, akik ellenszegülés és lázadás miatt fogattak be, rimánkodni jártak a bizottmányhoz, hogy jótállás mellett ereszszék őket szabadon, hasonlóképp Saffaritsért is; de ez utóbbiak politikai vétségért vannak elzárva, el nem bocsájthatók. — Igazán tiszteletre méltók az ekkor élt megyei bizottmány tagjai, hogy vállukon ennyi gond, s még is lelkesedéssel végezték kötelességeiket. Ilyen munkabíró és el nem csüggedő embereket csak egy eszme tüzelhetett: a haza szabadsága.

Perczel amint Letenyére ért, nov. 16-án azonnal írt a bizottmánynak, hogy a besorozandó

ujoncok közül 1200 főből álló és Kisfaludy Mór őrnagy parancsa alá jövő zászlóaljat állítson ki. Hát ennek miként tegyenek eleget? Hiszen az ujonczozást a bizottmány még meg sem kezdte. A dolog már körmükre égvén, azért Horváth Vilmos rögtön kocsira ült, bejárta a megyét, sürgette, lelkesítette vagy kényszerítette a járási tisztviselőket az ujonczozás mihamarábbi keresztüvitelére, annál inkább, mert hírüil jött, hogy Stájerországban népfölkelés rendeztetett ellenünk. De addig is, míg a kívánt számot Perczelnek leküldhetik, a murai révekhez 24—24 nemzetőrt rendelt ki a bizottmány.

A letenyei hidat a hivatalos jelentés szerint nov. 15-én a víz elsodorta. Hogy Muraközze a közlekedés meg ne szakasztassék, hajóhid építése határozatott el; e célból tervet készített és fa beszerzését határozták el. Farkas Imre egerszeg-járási főbíró azonnal Letenyén termett, s az ő parancsából Wizmathy Ferencz néhányadmagával egy éjjel beszőktek Domboruba a Murán építendő hidhoz szükséges fáért és vasmacskákért. (Valódi bravour elmenni ellenség által megszállt területre.)

Egyszerre meg az orsz. honvédelmi bizottmány küldte rendeletét, miszerint Inkey Eduárd az ellenség táborában harczolván, honárulás bűnébe keveredett; elrendelte, hogy a megye az ő javait zár alá vegye. Ennek eszközzésére a megye Hegyi Énokot küldte ki, aki is a javakat törvényes zár alá vette, a cselédséget a magyar alkotmányra esküdtette. Ezzel — forma-

hibát találván — az orsz. honv. bizottmány még nem elégedett meg, s azért másodizben meg Háry József 2-od alügyész küldetett ki.

Ámde beköszöntött a novemberi hideg időjárás, és ezzel megszorodott a bizottmány teendőinek amúgy is temérdek sorozata. Az előörsöknek gunyhó kell; a katonaság pedig folyton betegszik oly nagy számban, hogy a komárvárosi kórház őket már be nem fogadhatja, s ami több: a bujasenyv lepte meg a katonaságot s folyton terjed köztük. Rögtön elrendelték ugyan a kéteséletű nőknek a katonaságtól való eltávolítását, de hát a baj már oly nagy mérvben lépett föl, hogy többen feküdtek már ebben, mint más betegségben. A n.-kanizsai barátok zárdájában Oszterhuber hivatalosan lefoglalt 15 szobát, ezeket kórházzá alakították. — És mindezt a megye alsó részében Oszterhuber végezte, aki fáradhatatlan és kitűnő ember, amiért a bizottmány nem győz neki eléggé hálálkodni.

Nov. 20-án már ismét Perczel levelét veszi a megye, a melyből értesül, hogy Stájerországból veszély fenyegeti a hadsereget és megyét; a stájer hadsereg Fölöstömnél gyűlt össze, s a magyar hadsereg két oldalról van kitéve veszedelemnek, azért a már előbb is kért két zászlóalj fegyveres erő rögtöni leküldését sürgeti. Gaál Miklós a Dobriban őrködő hadosztály parancsnoka meg 3 fahid építését kéri, egyet Mura-Szerdahelynél, egyet Letenyénél és egyet Kottorinál.

Ezek mind főbajok, melyeken segíteni kell.

De ehhez járult még sok megyei és privat ügy elintézése is. Így a szent-györgyvölgyi és bellatinczi nemzetőrök megtagadták a gyakorlatra menést. Gyika Jenő nemzetőri őrnagy pedig azon panaszszal járult a megyei bizottmány elé, hogy nemzetőrségének honvédsereggé alakítása folytán nem ő, hanem más neveztetett ki őrnagyává; pedig erre neki érdemei vannak, mert Perczellel a kanizsai, letenyei és friedai győzelemnél a zalai önkéntes zászlóaljzat vezényelte; kéri tehát a bizottmányt, lépjen közbe, hogy a honvédekhez (saját seregéhez) honvéd-őrnagynak is neveztessek ki. Habár ez privat ügy, de ilyen időben némely ember ambióját is ki kell elégiteni, s ez okból a bizottmány megígérte Gyikának a közbenjárást.

Míg egy-egy csapat nemzetőr megtagadja az engedelmisséget s némelyek csak kényszerből mennek ellenség elé, addig akadnak egyesek, akik önként odahagyják családjukat, hivatalukat. Ilyen derék hazafi Mezriczky Sándor megyei esküdt, aki lemondott állásáról és honvéddé lett; ilyen Ágoston Mihály negyedéves theologus, aki leveti a reverendát s a czingulus helyett kardot köt derekára, és akinek apja kérve kéri a bizottmányt, hogy ajánlja fiát Perczel figyelmébe s vegye őt a seregbe. Amíg tehát egyes gyáva anyámaszony-katona meg szökik a nemzetőröktől, ami ez időtájt napirenden van, addig Mezriczky Sándor és Ágoston Mihály példája

igazán jól hat ránk; a halálmegvetés, a bennök
lánggal égő, igaz és önzetlen honszerelem cso-
dálátba ejti az embert. Csak 1848—49 terem-
hetett ilyen nagyságokat. Borulj le az ilyen
félistenek előtt te a jelenben élő, érdekhajhászó,
elpuhult és elfajult ivadék, aki nem tudod fel-
fogni ez eszme nagyságát: a haza függet-
lensége.

DECZEMBERI NAPOK.

Nevezetes hónap Magyarországtörténetében ez a december.

A kamarilla végre, mivel V. Ferdináddal másképp nem boldogulhatott, ő pedig útban volt, *odakényszeríté* őt, hogy a beteges fejedelem unokaöccsének, a 18 éves I. Ferencz József főherczegnek javára az uralkodásról lemondott. Ez az államcsíny, a lemondatás Olmützben történt meg decz. 2-án. I. Ferencz József azonnal kiáltványt bocsájtott ki népeihez, a melyet a magyar nemzet — együtt érezve Kossuth Lajossal — kereken visszautasított; I. Ferencz Józsefet törvényes uralkodónak el nem ismerte, legfőképp azért, mert a magyar koronáról V. Ferdinánd csak Magyarország tudtával és beleegyezésével mondhatott volna le, a mi koronánkkal az államcsínyt eszközölők nem rendelkezhetek.

Ime a koronás királyhoz való hűség! Csak ellenségeink mondhatták és mondhatják reánk, hogy pártütők voltunk, hogy fölkeltünk koronás királyunk ellen.

Különben nem czéлом ezt fejtegetni, tehát hagyjuk. Lássuk a vármegyében történeteket!

— — — — —

Az országos hadi bizottm. sürgeti az ujonczok kiállltását, melyről a megye decz. 4-iki ülésében vesz tudomást. — Perczelnek pedig elküldték a Kisfaludy Mór őrnagy parancsa alá adott ujonczokat Letenyére, és azt Perczel decz. 3-án kelt levélben a megyei bizottmánynak meg is köszönte. Mezriczky Gyula pedig 20 frt hadi-zsoldját letette a haza oltárára, beküldve azt a bizottmánynak. Mily jól hat reánk ez az áldozatkész-ség. Mezriczky fegyverrel szolgálta hazáját, de mivel ezt tenni kötelességének tartotta, érte zsoldot föl nem vehet. Lángoló hazaszeretete, lelki ismerete nem engedik neki, hogy ő *zsoldos* legyen.

Deczember első és második hetében Ausztriában, Stájer- és Horvátországban erősen foly-nak a hadi-készülődések. Perczel még inkább szervezkedett, készült az ellenség illő fogadására, s hadtestét Letenyén és Alsó-Lendván összpontostítá, seregébe véve még a császári huszárok egy alezredi osztályát is. Az átkelők szemmel-tartását Perczel az akkor szintén Letenyén levő és Szekulits István parancsa alatt álló tartalékra bizta.

A tábornok összes serege ekkor a követ-kező erők-ből állt: a 35. és 47. zalai, 48. szabolcsi és az 50. Hunyady-féle honvédzászlóalj, 1 utász-század, 1 század Miklós-, 1 század Sándor- és 2 század császárhuszár, a Radeczky-huszárokból fél század a tartalékcsapattal, és 16 ágyu.

Windischgrätz Alfréd, a magyar nemzet egyik halálos ellensége, decz. 16-án betört Magyarországra; előtte Görgey hátrálni kezdett. Ekkor Perczel rendeletet kapott, hogy seregével csak gyorsan siessen Görgey felé és csatlakozzék hozzá. Perczel tehát hadtestével — a tartalékot kivéve — decz. 19-én fölkerekedett, a nagy hóban és hidegben megindult Körmend felé, 19-én Csesztregen és 20-án Zala-Lövön vonult keresztül. — Szekulits a tartalékkal Letenyén maradt, honnét decz. 20-án írta a megy. bizottmánynak, hogy Perczel a murai vonal és a megye védelmezésével őt bízta meg; egy zászlóalj nemzetőrt kért, ha csak vasvillákkal lesznek is fölfegyverkezve, továbbá 8 ezer frtot és ruhát. (E levél azonban a zavar és német beütése folytán csak 1849-ben jutott a bizottmányhoz.) Hírét vevén a letenyei átjárónál álló Szekulits, hogy a horvátok is beütöttek, kevés emberből álló csapatával ő is elvonult Letenyéről N.-Kanizsára, hogy ide, mint biztosabb helyre beszállásoljon. Itt volt decz. 24-ig, a mikor ő is parancsot kapott, hogy a tartalékkal Keszthelyen és Tapolczán át Nagy-Vázsonyba siessen.

Mindenfelől támadtak bennünket; nagy volt tehát ismét a veszedelem. Csány László is tollhoz nyult, és decz 22-én Győrött kelt s több példányban nyomtatott szózatot intézett a néphez, azt szétküldte a megyékbe; szórták is szanaszét és olvasták, s akiben egy kis hazaszeretet még volt, az lehetetlen, hogy meg ne mozdult

volna olyan kiáltó szóra, a milyennel beharsogta Csány proclamatiójával az egész Dunántúlt. Eljutott Zalavármegyébe is ez a kiáltvány sok-sok példányban. Megdöbbenve, meghatva beszél a néphez; tüzei, lelkesíti s elkeseredésre bírja azt; mintha csak a magyar nemzet koporsója mellett és gyászba borultan — de kardosan — állna, és onnét dörögné szokatlan stílusban:

•Nevében az elárult hazának szólok hozzátok magyarok, barátaim!

Azon hazának nevében, melyet minden bűne nélkül tíz oldalról támadott meg az armány átkozott fegyvere.

Bűne nélkül, mondom, mert — az élő Istenre! — a magyarnak egyéb bűne nincs, mint hogy azon törvényekhez, melyeket a legutóbbi országgyűlésen márcziusban nyert, melyek mindnyájunkat egyenlőkké tőnek a törvény előtt, melyek benneteket a földesuri terhes tartozásoktól felmentvén, földeiteket szabaddá tették, e törvényekhez — mondom — ragaszkodik.

Pedig e törvények megtartására a király megesküvék.

És mégis bűnül rovatik fel a magyarnak, hogy azokat megtartatni kívánja, — és pártütőnek bélyegezve, saját királya nevében zsoldos katonasággal támadtatik meg, és saját királya a német császár seregei — égetve, rabolva a békés falukat, tódulnak a földre, melyet őseink vérrel szereztek, s melyet az unokáknak nem lehet — nem szabad gyáván eladniok.

Fel tehát magyar nép! — fel közös sza-

badságunk, magyar nevünk védelmére! — Ragadjon fegyvert mindenki, ki azt emelni képes. A nép kezében lándzsa, kasza, kapa, ásó, vasvilla, — és minden, — erős fegyver, csak bátor karokkal hordozza azt. — Fel magyar nép! mert a magyart ki akarják törteni a nemzetek sorából, és Magyarországot Németországba beolvasztani,

Fel! mert amely nemzet magát elhagyja, az vesztét megérdemli.

Nem kívánja azt a haza, hogy ti rendes sorokban szálljatok szembe az ellenséggel, — de igen is azt, hogy nagy tömegekbe egybegyűlve, oldalról és hátulról nyugtalanítsátok azt, — élelmi szereit, fegyvereit, lőszerait, társzekereit, leveleit elfogjátok, — s hol rajta erőt vehettek, embereit fogolylyá tegyétek, — pusztítsátok.

Szolgáljon példaképül előttetek a tolnai, veszprémi és fehérmegyei nép, melynek segítségével a rabló horvátokból Ozoránál több mint hétezer fogatott el s fegyvereztetett le, — a fehérvári nép fegyvertelen kezekkel ezerhétszázat fogott el. Két somogyi kanásznak, kik Jelacsics leveleit elfogták, köszönhetjük, hogy az árulással jókor tisztába jöttünk. — Csak egyetértés kell, s a haza ellenségei szétporlanak.

A haza szívesen jutalmazza a jó szolgálatokat, nevezetesen egy elvett ágyuért 200, egy mázsa puskaporért s egyéb lőszerért 20, egy puskáért 5 pfért ad azonnal a bemutatónak.

De lelkesítsen főleg benneteket ne a juta-

lom, hanem azon hazafiui érzelem, melylyel minden magyarnak fenyegetett hazája iránt viseltetni szent kötelessége. — Teljesítsétek azért szívesen, jó kedvvel azon — elismerem — terhes szolgálatokat, melyek a hadsereg győzelme elősegítésére egyáltalán szükségesek.

És vajjon ki ne viseltetnék kegyelettel a föld iránt, melyen apáink a szabadságért halálos harczokat vittanak, melynek mezeit hős vérrel áztaták, melynek halmai alatt nyugosznak szent poraik, s mely földön kívül e széles világon nincsen számunkra hely, melyen — mint írva van — élünk, halnunk kell.

Fel tehát fegyverre bajnok magyar faj! és mindenki, kit e föld hord s egével betakar. Fel! és Isten nevében — egyesült erővel riaszszuk el az ellent hazánk téreiről, melynek büszke fiai rabigához nem szoktak, — hogy majdan, ha az áldott béke visszatér s mi egy szabad nemzetnek leszünk fiai, csendes lakainkban önérzettel mondhassuk el: szent hazánk! megfizettük, a mivel csak tartozánk!*)

Elgondolhatjuk, mily izgalmat keltett ez a szózat *akkor*, midőn még most is ha olvassuk, a szív hevesebben taszigálja a mellett, a vér lángfolyammá válik ereinkben, csontjainkban reszket a velő, az égnek mered minden hajunk szála, s majdnem önkéntelenül elkiáltjuk magunkat: hol van hát az az ellenség?! —

Kossuth Lajos pedig felszólítja a megyét,

*) E kiáltvány czíme: »Szózat a néphez.« A megyei levéltárban lévő példányról másolva.

hogy szervezzen querilla-csapatokat önkéntesekből az ellenség nyugtalanítására, üldözésére, s adják azokat Csertán Sándor kormánybiztos rendelkezése alá; Csány is kérte e tekintetben a megyét, hogy legyen segítségére Csertánnak.

Alig vonult ki a megyéből a magyar hadsereg, azonnal jött a horvátokkal vegyes császári hadtest; s beütvén a megyébe, nyomban Perczel után siettek, útközben semmit nem kímélve, raboltak és pusztítottak. A megye nyugoti részén vonultak keresztül, ép azon az úton, melyen Perczel ment Körmend felé, s decz. 25-én már Zala-Lövön és Körmenden volt az ellenség.

Nagy volt az aggodalom az ellenség beütésének és garázdálkodásainak hírére, annál is inkább, mert rendes hadseregünk kivonatott a megyéből, így tehát a megye kormányzását vezető áll. bizottmány magára lett hagyatva. Ezért decz. 27-én rögtön összeültek, s a történetek fölött tanácskozva felhozatott: mit tegyenek az esetre, ha az ellenség, mely már Körmenden van, visszafordulva Zala-Egerszeget elfoglalni törekszik? és ha elfoglalja, bizonyos, hogy a szabad tanácskozás sem engedtetik meg. Elhatározatott: mihelyt az ellenség jön s Z.-Egerszeget elfoglalással fenyegeti, az alispán a megye pénztárával s jegyzőkönyveivel rögtön meneküljön biztos helyre, ahova a bizottmány tagjait azonnal hívja egybe a további intézkedések megtételéről tanácskozandó. A fő- és alszolgabírák pedig utasítottak: csak azon rendeleteket és határozatokat teljesítsék és tartsanak.

érvényeseknek, s kötelező erővel bírónak, melyek a hazai törvények által felállított törvényes hatalom s törvény szerint szabadon választott és szervezett hatóságok és tisztviselők által az eddigi törvényformában fognak kiadatni; — a más úton hozzájuk érkezendő rendelményeket, mint a zsarnokság szüleményeit tekintsék, s a határozatot a néppel is tudassák.*) Ugyanez ülés után az orsz. honv. bizottmány is értesítettett, hogy az ellenség bejött a megyébe, beült Körmenybe, és sejtésök szerint Z.-Egerszeget is elfoglalandja.

A bizottm. intézkedése nem is volt fölösleges s még jókor történt; mert alig oszlott föl a gyűlés, Burits báró tábornok katonái Körmenyről jöve, decz. 29-én betörték a megyébe; 29-én és 30-án Bagodig jöttek, s lassan előre haladva, 31-én délelőtt 10 órakor Burits egy előcsapattal Z.-Egerszeget elfoglalta.

Decz. 30-án este vette Csillagh Lajos alispán a hírt, hogy az ellenség Z.-Egerszeg felé tart, meneküljön tehát; s ő gyorsan csomagolva, a megyei egyik jegyzővel Zala-Apátiba futott.

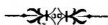
Az ellenségnek ellenállni vakmerőség lett volna, de nem is volt kikkel.

Amint Burits beült Z.-Egerszegbe, egyszerre írt az alispánnak németül, és megparancsolta neki, hogy tiszti-székét foglalja el rögtön, s a többi tisztviselők is 24 óra lefolyása alatt mind Z.-Egerszegen legyenek, ha csak a lázadás bűnébe keveredni nem akarnak. Burits levelét

*) A bizottmány decz. 27-iki jkönyvéből.

Csillagh decz. 31. és jan. 1. közti éjjel kapta meg; mellékletül ott volt Nugent fegyvertárnok levele is, aki abban megparancsolta az alispánnak, hogy a Bábolnánál aratott győzelmöket a megyében hirdesse ki.

Szomorú új évre virradt tehát Zalavármegye. S hogy mi történt 1849-ben? Ezt a következő szakaszokban fogom előadni.

1849.

AZ ÉV ELSŐ FELE.

Burits tábornok tehát január 1-én Z.-Egerszegen szállásolt.

Csillagh a tábornok levelére a választ a bizottmány megkérdezése nélkül még azon éjjel megfogalmazta, s a jan. 1-én tartott ülésben a kész levelet terjeszté elő, t. i., ha a tábornok személyes szabadságukat biztosítja s őket nem gátolja abban, hogy a megye ügyeit törvényeink szerint végezhetik: hajlandók gyűlésezésök helyét Z.-Egerszegre tenni és a tisztviselők is elfoglalják állásukat. A levél ez értelemben megiratván, Buritsnak elküldetett. Egyúttal az orsz. honv. bizottmányhoz is irtak, hírül adták Z.-Egerszeg elfoglalását; befejezése e tudósításnak így hangzik: »Megyénk e szomorú helyzetét a midőn keserű kebellet jelentjük, egyúttal nyilvánítjuk, hogy ha a fegyveres erőnek bátor egy ideig ellent nem állhatunk is, de hazánknak, nemzetiségünknek s alkotmányos független törvényes szabadságunknak hű pártolói lenni soha meg nem szününk.«

Burits az alispán válasza olvasása után rögtön maga elé parancsolta Farkas Imre főbirót, akinek jan. 1-én délelőtt 11 órakor kijelenté, miszerint a tisztviselők személyes szabadságát meghagyja, de ha 24 óra alatt ki-ki állását el nem foglalja s Z.-Egerszegen meg nem jelennek, mint lázadókat elfogatja. Farkas Imre semmit sem késve, déli 12 órakor megírta a levelet s gyors futár vitte azt Z.-Apátiba Csillaghhoz. A bizottmány jan. 2-án gyűlésezett a levél tartama felett, s mivel kénytelenek voltak a katonai erőszaknak engedni, elhatározták, hogy mindannyian visszatérnek Z.-Egerszegre. Csak egy ember nem engedelmeskedett Buritsnak, aki ezért el is fogatott; s ez az ember a bizottmány jobb keze és a mindenki által szeretett Oszterhuber József h. alispán vala. Jó ideig volt fogva, de azzal védelmezte magát, hogy ő akkor nem volt Z.-Apátiban, Burits parancsáról nem tudott; végre mégis kiszabadult. Elfogatott még Hegyi Énok is. — Időközben N.-Kanizsát is megszállta az ellenség; Muraköz pedig Varasdmegyéhez csatoltatott.

Zalavármegye elfoglalt terület lévén, Windischgrätz Fiáth Ferencz cs. kir. kamarást jan. 26-án kelt rendeletében a megyébe biztosul nevezte ki.

A megyei bizottmány febr. 3-ára hivatott össze ülésezni, de ez már nem alkotmányos rendezkedés volt, jegyzőkönyvének fejezete (»Fiáth Ferencz cs. kir. kamarás, kir. biztos ur által hozott s a megye igazgatását illető ha-

tározatok*) eléggé jelzi, hogy itt német az úr. A gyűlésben kihirdettetett az ostromállapot. Nagy fennen dicsekedtek (Burits és Fiáth, szóval a német), hogy ők a béke apostolai; hanem azért első dolguk volt az alkotmány sutba dobása. A bizottmánynak csak a kérés, könyörgés és a rendeletek végrehajtása volt szerepe. Első kérésök is az volt, hogy Muraköz csatoltassék vissza Varasdmegyétől; ez ügyben a közbenjárást a biztos megigérte. Továbbá Hegyi Énokért könyörgött, akit a katonaság működése közben minden nagyobb bűne nélkül fogott el. Erre nem válaszolhatott a biztos ur, de már arra, hogy az ellenség N.-Kanizsát megszállván, a szerzet tűzifáját a katonák elégették: biztosította a gyűlést, hogy a kár megtérítésére ne számítsanak, a jelen körülményekben ilyen aprólékos dolog szóba sem jöhet. (Mint sok más is, amik a biztos és a német szerint mind »aprólékos dolgok.«)

Aztán nem is intézkednek másról, mint a megye belügyeiről s egyéb nem közérdekű dolgokról. A német iparkodott az ő szája íze szerint való csendet helyreállítani; rendezte a póstaügyet; intézkedett, hogy a perek megvizsgáltassanak. Tudtul adatott, hogy Budán egy kármentesítő bizottság működik, mely tárgyalni fogja ama károkat, melyeket a hadikincstáron a hatóságok és magánosok követelnek vagy a kincstár az országon keres. (Az előbbi kormány által okozottak a magánútra tartoznak.) Az előjárásának pedig meghagyatott, hogy a honvéd- vagy önkéntes-csapatoktól visz-

szatért egyének felavattatásuk végett a zalaegerszegi hadfogadkozományhoz kísértessenek; az adófizetésre a helységek komolyan intetnek; a magyar egy- és kétfrtos bankjegyek a kanizsai sóhivatalnál annak idején beváltak. — Ilyen dolgokkal bibelődött a cs. kir. biztos s a katonai hadparancsnokság egész május 10-ig.

Ámde fordult a harczy koczka.

A német kitakarodott Z.-Egerszegről, de a megye nyugati részéből még nem.

Csertán Sándor a május 15-iki rendeletben újra kineveztetett teljhatalmu kormánybiztosnak a megyébe, s megbizatott, hogy alakítson megyebeli hű egyénekből bizottmányt, állítsa vissza a törvényes rendet. A bizottmányalakítás május 29-én Z.-Egerszegen tartott gyűlésben meg is történt; egyúttal kihirdettetett a rögtönítélő hadi és polgári bíróság. E gyűlésben határozták el: mivel Z.-Egerszeg nagyon ki van téve az ellenség beütésének, de még jobban is a megye központján van Keszthely, azért ezentúl a gyűlések itt fognak tartatni.

Május 28-án Z.-Lövön osztrák katonaság tanyázott; ez a kis város is útba esett, hát nem menekedhetett meg a némettől. — De a megye nyugati szélén több helyen is garázdálkodott a német, s hogy mennyire kimélte a nép vagyonát, — amivel dicsekedett is, — kitetszik Faiszl János lendvai birónak jun. 4-én kelt leveléből, melyet az alispánhoz írt, s a melyben így panasolja el Lendva város akkori siralmas állapotát: Szegény Lendva városunkra nézve elmondhatjuk

bátran, hogy hat nap elfolyása alatt egy seculumot számolhat. Most elfoglalva a terhektől, sem idő, sem hely nem lévén, hogy valaki közülünk irhatott volna, csak most, midőn nagyobb részint a pokol torkából megszabadultunk, sietünk tettes ailszópán urat szomorú és aggasztó sorsunk nehezebbjeiről alázatos jelentésünkkel tudósítani. — Bölcsen tudni méltóztatik, hogy május 28-án Zala-Lövön katonaság tanyázott, kik szerdán reggel, számra mintegy 1400, Lendva városunkba rohantak, akik közt több regimentből összeszedett 500 főből álló lovasság, egy zászlóalj kevés olasz, többen jáger-ruhába öltözött ujonczok, a többi pedig német gyalogság volt 3 ágyuval és egy mozsárral; — ezek csütörtökön reggel egy fordulatot csak azért tevén Letenyéig, hogy utközben oda és visszajövet a lakósokat élelmükből kipusztítsák, és még azon éjszaka és úgy pénteken reggelre városunkba visszarohantak. — Nincs toll, mely leírhatná ezek kegyetlenségeit; nem volt előttök kegyelemben fiatal avagy öreg, szegény avagy gazdag, egyedül minden élelembeli jószágának odaadásával menthette meg magát mindenki a harczolástól, vagyionát pedig a felgyujtástól; mindenki, amije csak volt, odaadta, mégis több pinczét feltörtek, amit csak megfoghattak, rabolták; — szóval nem mondhatunk egyebet, hogy ezek Jelacsics rabló csordáit felülmúlták. Városunkban egy szál széna, sem egy szem zab nem maradt; azután az uradalmi magtárakat nyitották ki, a honnét közel 200 mérő zabot hordtak el;

80 akó bort és 12 ökröt, és pedig jármos, majorsági ökröket kellett a tisztartó urnak odaadni, melyeket 16 jó tehénnel kívánt felváltani, de el nem fogadták; ezen ökrök közül 10 dbot Stájerországba Luttenbergbe velök elhajtották, állításuk szerint ottan Nugent embe-reivel csatlakozandók. Ezen emberek rosszabbak voltak a sáskáknál, megettek minden veteményt, lekaszálták a lóhert, luczernát, le még a közelebb lévő rétjeinket; sőt azt is tapasztaltuk, hogy jószágainkat is aratni, tipratni kezdték, mit ha magok nem tennének is, a sok forspontos ember, kiket velök huzamosan tartanak, marhá-iknak lekaszálni kénytelenek. Tudja Isten még mi történik velünk, mert midőn e sorokat írom, most még a söpredékből többen utczáinkon sétálgatnak; ki tudja mit akarnak? Nem fordulnak-e még a héten vissza? —

A megyei bizottmány május 31-én ülésezett először Keszthelyen. Első intézkedése 1142 ujoncz kivetése volt a megyére, s az ujonczozást azonnal megkezdték, szedték a hátralékot is; meghagyatott továbbá, hogy szökött honvédet befogadni senki ne merészeljen.

Horváth Péter lendvai orsz. képviselő lemondott állásáról; Putheány és Tolnay pedig, mivel az országgyűlésen már hosszabb idő óta nem jelentek meg, szintén lemondottaknak tekintetnek, helyettök mások választása határoztatott.

Salamon Zsigmond százados a murai és drávai partok őrzésére vadászcsapatok felállítá-

sával bizatott meg. A megye bátorságára nézve pedig 600 főből álló védsereg a megye költségén, verbunk utján, honvédi fizetés mellett állíttatott. Csontos Pál százados javaslatához képest e sereg felszerelésére kivántató fegyvereket magán polgároktól szedik be; e végre fegyvereknek térítvény mellett beszolgáltatására a közönség felhivatott. Minthogy pedig idegenek azon ürügy alatt, hogy a kormány részére szednek fegyvert, magánosoktól készpénz fizetés mellett veszik azokat az ellenség részére: az előjárók felhivattak, hogy az ilyen fegyvervásárlókat rögtön fogják el. A megyei foglárók (pandurok) is ellenség elé állíttatnak s nyomban Kanizsa vidékére Salamon Zsigmond százados rendelkezése alá adatnak. A nép is annak idején fölkelni tartozik. A századosoknak meghagyatott, hogy az ellenség mozdulatairól a bizottmányt tudósítsák, leveleiket Keszthelyre küldjék. A megye az ellenség által megszállt tetületekkel (Stájer, Muraköz, Vasmegye,) minden közlekedést megszüntetett, a megyéből kimenni csak engedély mellett szabad.

Amig ezekről a bizottmány intézkedik, közben kapja a kormány rendeletét, melyből értesül, hogy *jön az orosz*. A rendeletet sokszorosítva kiküldték a községeknek, papoknak, a jegyzőknek pedig megparancsoltatott, úgy a papoknak is, hogy a népnek a szószeokról azt kihirdessék, illetve gyűlések alkalmával annak tartalmát megmagyarázzák.

A junius 6-iki biz. ülésben tárgyalták

Gaál Miklós tábornok levelét, aki ekkor Szegváron van seregével, s aki igéri, ha neki 1000 nemzetőrt és 50 lovast adnak, a megyét megvédelmezheti az ellenség beütésétől. A kérelem teljesítettik; és utasítatnak a szolgabírák, miszerint szólítsák föl helységeiket, hogy az 50 lovas 4 hónapra 20 kr. napdíj, állományi ló s ruha mellett toborzás útján felállítható legyen. E vállalkozásban előnyvel bírnak a volt s ob-sittal honn levő huszárok. — E gyűlésben 4 katonai egyén is jelentkezett, kik az osztrákoktól szöktek meg s kijelenték, hogy a magyar ügynek kívánnak szolgálni; az egyik dzsidás-hadnagy, és az olasz ezrednél szolgált 2 őrmester s 1 tizedes. A legszivesebben fogadtattak.

Vigyázó Ferencz ez idő alatt nemzetőreivel Karakótól Vátig vonalat húzott; Gaál Miklós terve pedig, hogy Karakótól Lövőig folytatja ezt, de hogy tehesse, nemzetőröket kér. A bizottmány nem küldhet, hanem utasítja a századosokat, hogy a tábornokokkal érintkezésbe tegyék magokat. — Csontos Sándor is megbizatott egy vadászcsapat alakításával; ezek ruházata: vörös-zsinóros nyári-szővet, egy kitli, nadrág, sapka és bakancs.

A bizottmány ideiglenesen a junius 8-iki gyűlésben újra szerveztetett; az is határozattá emeltetett, hogy ülések folyton tartatnak, s ha Csertán kormánybiztos nem lehetne jelen, az alispán helyettesíti. Szóba jött Sebesy Kálmán keszthelyi tanár ügye is, ki azzal vádoltatott, hogy a népet communismusra vezető beszédek

által lázítja; ezért őt már előbb Horváth Vilmos meg is intette, állítván, hogy innét származnak a kis-komáromi, zalavári, meszes-győröki s más zavargások és birtokfoglalások. Ezt a vádat Sebesy nem tűrhette tovább, tagadja, vizsgálatot kért maga ellen.

A papoknak már előbb kiadatott a rendelet, hogy ünnepeken a szószékről tartsanak beszédet a néphez, ecseteljék a haza állapotát, lelkesítsék, tüzeljék a népet fölkelésre. De nem mindenütt feleltek meg a papok e rendeletnek, különösen nem a szombathelyi egyházmegyéhez tartozó zalamegyei papok; ami a bizottmánynak tudomására jövéen, nyilatkozatot kért tőlök: mi volt oka a mulasztásnak? Persze a legtöbbje mosta kezét és azt írta, hogy teljesíté a parancsot.

A megyében annyira gyűlölt volt a német s a fekete-sárga szín, hogy még a megyei szolgák ruháiról is letépték a schwarz-gelb zsinórzatot, helyette kék és vörös szinből kevert zsinórzatot varrattak fel. Ilyen volt a megyei szellem; még azt is számúzték, ami csak emlékeztetett is a németre és uralmára.

Elég baj volt a megyében úgy is, de most meg (jun. 17-én) Sümeghen kiütött a cholera és szedte áldozatait (még 27-én is). Nem elégelte meg Isten tehát a sok szenvedést, nem elégelte meg az ellenség fegyverétől szórt halált, elküldé még a fekete-halált is. Istenem! hát bűn az: szeretni a hazát? — Talán ezt gondolta Festetics Sándor gróf és nemzetőri

százados is, vagy mi, amidőn elhatározá, hogy állásáról lemond; de nem fogadtatott el s azzal lett elutasítva, hogy hazáját szolgálni, érte életét adni mindenkinek szent kötelessége; ez alól csak betegség mentheti fel a polgárokat, gróf úr pedig állítja ugyan, hogy egészségi állapota nem engedi a terhes szolgálatot, de ezt hiteles orvosi bizonyítvánnyal nem igazolja.

Muraközről már rég nem szóltam. Csendes ott egy idő óta minden, s ez nem csoda, hiszen osztrák hatalom alatt nyögött, az ellenség elfoglalva tartotta, legalább a junius 27-iki ülésben így emlékszik róla a bizottmány.

A jun. 30-iki ülés nagyon nevezetes; nem azért, hogy arról vettek tudomást, miszerint 3 novai nemzetőrt és egy foglárt az ellenség elfogott, s hogy a vadász-csapat kevés, és ennek szaporításához köteles hozzájárulni a megye vagyonosabb osztálya, hanem hogy Csertán Sándor kormánybiztos népgyűlés összehívását rendeli el jul. 16-ra. Erre vonatkozó felhívását felolvastván, határozottatott, hogy azt több példányban szétküldik s nyilvános helyekre kifüggesztik. A népgyűlésen akarták felolvasni a magyar nemzet függetlenségi nyilatkozatát is, mely szerint a Habsburg-Lotharingi ház Magyarországon való uralkodási jogától megfosztott, száműzetett. E nyilatkozat ugyan már ápril 19-én kelt, de Zalavármegyében a német miatt nyilvánosan ki nem hirdettetett.

Csertán felhívását érdekességénél fogva szóról-szóra közlöm, okmány ez, megérdemli.

»Nemzetek szabadságának legszilárdabb alapja az önkormányzás; hol a nép ismeri és védi jogait, hol ismeri és betölti kötelességeit, ott nincs erő, nincs hatalom, mely a kivivott szabadságot többé legyőzhesse. Ezen elvből kiindulva, midőn a hitszegő osztrák hatalom uralma megszűntével a magyar kormány által ezen megye igazgatásával megbizattam, jól tudtam ugyan, miszerint első kötelességem lenne népgyűlést tartani, hogy önök egyetértésével és befolyásával a törvényes rendet és szabadságot helyreállítsam. De midőn szeretett hazánk megmentése mindenek előtt az ujonczok gyors kiállítását kívánta; midőn az ellenség betörései önvédelmünk rendezését szükségessé tették, meg valék győződve önök hazafiasságáról, hogy a népgyűlés elhalasztását szabadságuk és jogaik mellőzésének tekinteni nem fogják. És önök felfogták az idő kívánatát, mert mig gyorsan kiállították ujonczaikat a haza védelmére és erélyességet fejtettek ki a megyei erő kiállításában, kitűréssel várták a megye belügyeinek befolyásukkal elrendezését.

Most már a népgyűlés megtartását első kötelességemnek tartom, és mivel a kormány által megküldött adótörvény végrehajtását szabályozó utasítások legrövidebb idő alatt tárgyalatni rendeltettek, a népgyűlés határidejét július 16-ra tűzöm ki Keszthely városba. — Polgártársak! Kötelességemnek tartom ezen népgyűlés szerkezetéről néhány szót intézni önökhöz, s a felveendő tárgyakat előadni.

A népgyűlés legyen a nép akaratának kifejezése. Azért felkérem önöket, sőt a szabadság érdekében kötelezem, hogy minden község legalább két s a népesség arányához több értelmese, a hazához hű és a nép bizalmát bíró egyént küldjön ezen népgyűlésre.

A gyűlés tárgyai: a) A magyar nemzet függetlenségi nyilatkozatának kihirdetése. b) Megyei bizottmány alakítása. — A bizottmány megyei szerkezetünknek legfontosabb része; ez rendezi belügyeinket, ez foly be a tisztviselők választásába, őrködik szabadságunk felett felvilágosítja a népet; összpontosítja erőnket és erélyességet fejt ki a közczél kivívásában. Felhívom azért önöket polgártársak különösen, tartsanak gyülekezeteket, és gondoskodjanak oly hazafiakról, kik a bizottmány rendeltetésének és magas czéljának mind akaratban, mind tehetségben megfeleljenek, s a bizottmányi ülésekre, midőn kivántatni fog, pontosan bejárjanak. — c) Adótörvény, és annak végrehajtását szabályozó utasítások tárgyalása. — Mely fontos legyen ezen tárgy, át fogják látni már abból is, mert ennek czélszerű elintézésétől függ az adó igazságos felosztásának kimunkálása.

Ezen népgyűlés kihirdetésének módja: Hogy ezen népgyűlés határnapja gyorsan kihirdetessék, és a nép a felveendő tárgyak fontosságáról kellően felvilágosíttassék, e czélra az illető szolgabíró urakkal gyors együttmunkálás végett következő polgárok küldetnek ki: *lövői járásban* Babos József főbíró urral Farkas Gábor

sz.-györgyvölgyi lelkész; Ágoston József szbíró
urral Szepte Lajos; Simon János szbíró urral
Sebestyén Vendel dobronaki s.-lelkész. *Egersze-
gi járásban*: Farkas Imre főbíró urral Handler
István egerszei százados; Kozáry László szbíró
urral Legáth Gábor pákai esperes; Nagy Károly
szbíró urral Novák József tót-sz.-mártoni plebá-
nos; Tuboly Alajos alsz bíró urral Horváth Imre
egerszei százados. *Kapornaki járásban*: Sü-
meghy Ferencz főbíró urral Hegedüs József
ügyvéd; Thassy Lajos szbíró urral Kaszás János
Alibánfáról; Léránt Tamás szbíró urral Kósa
Sándor pacasai számtartó; Rajky Lajos szbíró
urral Modrovits Gergely z.-apáti szerzetes. *Szán-
tói járásban*: Bogyay József főb. urral Devich
József keszthelyi s.-lelkész; Farkas Károly szb.
urral a lesencze-tomaji s.-lelkész; Septy Ádám
szb. urral Perlaky N. sz.-györgyvári ispán;
Hertelendy László szb. urral Laky Demeter
keszthelyi prem. áldozár. *Tapolczai járásban*:
Vargha Lajos főbíró urral Somogyi N. füredi
ref. lelkész; Oszterhuber Kristóf szb. urral Roth-
fischer János Sümeghről; Győrffy János szb.
urral Komes György keszi plebános; Diskay
Lajos szb. urral Leiptrig N. kapolcsi ev. lelkész.

Polgártársak! Önök ismert hazafiusága és
erélyessége meggyőz engem arról, hogy fel-
fogva a népgyűlés magas rendeltetését, jogai-
kat a haza és szabadságuk érdekében gyako-
rolni fogják. — Kelt Keszthelyen, jun. 30-án,
1849. Csertán Sándor m. k., kormánybiztos.*

Julius 2-án ismét összeült a bizottmány,

mert a kormánytól értesítve lett, hogy közeledik az orosz. A kormány lelkes felhívást küldött a megyébe s azt a gyűlésben Csertán olvasta föl. Elhatározott, hogy a felhívást több példányban kinyomatják, faluról-falura hordják, felolvassák s a népet tömeges fölkelésre tüzelik; a megye területe és a haza védelmére még nagyobb erő felállításán iparkodtak.

Nagy a baj. És mégis Festetics Sándor mindenáron menekülni óhajt a nemzetőri százdosságtól. Persze, mert hát goromba az az ellenség; mindegy annak akár gróf, akár suszterinas. Azonban bár most már orvosi bizonyítványt is mellékel, lemondása még sem fogadtatott el, elutasított azzal: folyamodjék a miniszteriumhoz. — Huszár György cseh esperesnek is meggyűlt a baja. Nem kevesebb, mint hazája iránti hűtlenséggel vádoltatott; elfogták és vésztörvényszék elé állították. A veszprémi püspöki helytartó kérte ugyan az esperes szabadon bocsájtását (jul. 8.), de bizony a vádlott nem lett eleresztve, mert a bizottmány szerint: Huszárral követett eljárás jogos, s mivel ügye már nem is a megyéhez tartozik, az irományok fölterjesztettek az igazságügyminiszterhez. De azért Huszár Györgynek nem érték rá nyakát szegni, mert kevés idő múlva több oldalról betört a német a megyébe, s még partolta a vádlottat; ebből is tehát eléggé bizonyos, hogy ő kegyelme csakugyan czimborált az ellenséggel, s igaz volt a hazája iránt való hűtlenségi vád.

Egy meglehetősen hadtest Dondorf tábornok vezérlete alatt jul. 9-én Z.-Egerszeget eloglalta. De mielőtt ezt tette volna, jul. 8-án éjjel András-hidáig jöven, (közel Z.-Egerszeghez,) azt megszállta, az utczákon és a Zala mellett tábort ütött, s éjjelig a lovak számára csak szénát, abrakot, a legénység részére ételt, italt követelt. Az utczákon rakták a tüzeket; kerítést, sőt a kepekből gabonát is hordtak a tűzre. Éjjél után egyik tiszt azt mondá a katonáknak, hogy néhány óráig ki amit akar, rabolhat, de senkit ne bántsanak. Nyolczan-kilenczen mentek házról-házra, a szekrényeket, ládákat felnyitani parancsolták, s ha föl nem nyitották, feltörték, s azokból pénzt, ruhát, ezüstneműeket raboltak ki. Különösen az özvegyasszonyokat mindenöktől megfosztották annyira, hogy a rajtok levő ruháikon kívül semmiök sem maradt. Vizlendvay Lajost megtaszigálták, mivel pénzét hamarosan zsebébe rejté és azt ott megtalálták. Marton Józsefet vérben hagyták és főképpen megkárosították azért, mert ő, midőn a rablás megkezdett, cselédeinek a harang félreverését parancsolta. Kluger Salamon korcsmáros borait eleregették, boltját kirabolták, az ágyruhákat felhasogatva, a tollat szélnek eresztették. Major János hasát karddal megszurták. Zakál Györgyöt is megtámadták, kinél néhány tiszt éjjelig mulatott; hozzá nyolczan mentek és pénzt kértek tőle. Zakál jelenté nekik, hogy nála tisztek vannak, és erre eltávoztak; de reggel felé néhányan szekerét és lószerszámaikat elvitték, s

midőn ezt engedni nem akarta, levágással fenyegették. A Zala mellett levő tisztek jól látták ezt, de szó nélkül türték, s midőn Zakál a tisztekhez akart menni, az odatóduló katonaság ellene szuronyt szegezett. András hidából 4732 frt értékű holmit raboltak el. — Másnap a károsultak seregesen mentek Z.-Egerszegre Dondorf tábornokhoz, aki egy tisztet adva melléjük, utasította őket; csak menjenek a „kvártélyház”-hoz, s aki portékáját a katonáknál megtalálja, annak azt visszaadatja. Zakál György először is szekerét megtalálván, előhuzatta; midőn az andráshidaiak kezdték a többi szekeren levő tömött zsákokat üritgetni, a katonaság fellázadt és fenyegetőzött; a kárvallottak még szerencsének tartották, hogy ép bőrrel távozhattak onnét, nemhogy holmiukat visszaszerezzék. Odaveszett biz az mind, csak néhányan tudtak némi csekélységet megkapni.

Az ellenség tehát újra a megyében van. Az áll. bizotmány ezért júl. 15-én ismét összeült, s mert Csertán korm.-biztos kis időre a megyéből távozott, helyette Csillagh alispán elnökölt. Az általános népfölkelést mondták ki; a megyei véderő pedig Tóth János őrnagy parancsa alá rendeltetett. A harangozás betiltatott, csak akkor és ott volt szabad, ahol az ellenség megjelent, ami már vést hirdett; ha tehát a fölkelők valamely faluból harangozást hallanak, nagy tömegben tóduljanak a veszedelem színhelyére. A fölkelők minden községből egy a nép bizalmát bíró egyén vezetése alatt

induljanak ki, vezetőjük — ahol van — a pap; zsoldot nem kapnak, köteles tehát magát mindenki 6 napi élelemmel ellátni. A községekben, honnét az épkezlábú nép kiindult, egy-egy ember honn marad, akik örködni fognak a nép vagyona fölött, azért életökkel felelnek, s ha önhibájok folytán valami történik, rögtön felakasztatnak.

A Keszthelyre hirdetett népgyűlés is elmaradt tehát.

Az ellenség már N.-Kanizsát is elfoglalta s jul. 19-én br. Burits cs. altábornagy innét irt egy kiáltványt »Nemes Szala-Vármegyé«-hez, mely így szól:

»A cs. kir. Styriai hadseregének elő őrcsapatjával előre nyomultam a Vármegyébe, hogy a rend, jogosság, béke és biztosság ismét visszaszereztessek mind azok számára, kik a királyi párthoz szítnak; mondom ismét, mert meggyőződve vagyok, hogy nevem még ösmérve a Vármegyében, s fönáll még azon emlékezet, mely szerint csendszerető lakosoknak már egyszer óltalmat és béket nyujtám.

Elrendezéseim a Vármegye lakosainak vi-seletéről függeni fognak.

Mindenek előtt parancsolom, hogy a lázadók kormányának akármi igazgatósága tüstént föloszolják; az ellenszegülő minden vagyonától megfosztatni és a katonai ítélet alá esni fog.

A népfölkelés haladék nélkül föloszoltassék és a földmivelő s egyéb munkás nép dolgai ellátására haza bocsátassék.

Hadseregemhez egy följosított Vármegyei tisztviselő küldessék; az élelmezés — mely előbb quietáltatni aztán megfizettetni fog — rendes viselésére.

Ahol hadi osztályaim, parancsolataim elleni cselekvésre találnának, a felelőség terhe, a legszigorubb büntetés, és ezeknek átka csak azokra nehezkedni fog, kik a haza végvesztére, egy gyalázatos szándokú pártnak eszközül szolgálnak.

Ismerve van a nép előtt mily fegyelmet katonáim tanusítának, mikor a lefolyt 1848. évi december havában ott a Vármegye-Szék városában Szala-Egerszegen voltak; s mind ezen kimélő bánás móddal, most is Mura vizén átmenete s Kanizsa felé előnyomulásakor, a nép iránt lettek volna, ha elcsábitott vakmerők fegyveres kézzel ellent nem állanak.

Azért is mind a szerencsétlenség és baj, melly a helységeket érte, csak a lázadók ezen nyomorult kolomposaira a felelőség sulyával esik.*)

Lám, ti »kolomposok«! Akik a nép vezetői valátok, megkaptátok Buritstól a kitüntetést. És ép ez a cím válik becsületetekre, mert elenség adta. Csak még azt szeretném tudni: hol álltak ellen Burits hadseregének? mert erről semmi adatom nincs.

Julius 19-től aug. 16-ig szintén nincs semmi adatom arról: mit csinált a megyében a német? Mindenesetre szokása szerint garázdálkodott,

*) Bátorfi: Adatok Zalam. tört., IV. k., 168. l.

mert hiszen ő lett az úr. De hogy nagy volt a fejetlenség s a személy- és vagyonbiztonság meglazult, az bizonyos Egyed Mihály alsóvidéki esküdt jelentéséből, aki Kis-Kutasról aug. 16-iki kelettel Nagy Károly bánok-sz.-györgy-vidéki szolgabírónak a következőket jelenti:

„Első lemenetelem alkalmával a vidékben semmit tenni képes nem voltam, mert senki nem engedelmeskedett, sőt majd gyalog kellett hazajönnöm. Második lemenetelem alkalmával főbíró urtól 6 pandurt kértem, ő küldött 12-öt, kikkel is képes voltam a várföldi hatalmaskodókat, kik az uraság rétjeit hatalmasul megetették s a behajtóknak ellenálltak, befogatni, a kárt megfizettetni, s a hatalmaskodókat elfogatni s jól meg-
rakatni.

Bucsutai lakósok ellen feladatott olyan vád, hogy minden utonjárót nem csak éjjel sőt nappal is megtámadtak: őket elfogattam, s az elfogadás alkalmával Kósa János a pandurokat megtámadta s borotvával a pandurt felhasítani akarta, elfogattatott mégis és föl-kisértetett; nálam fogva tartatik mindaddig, míg Lőrincz József nevű kocsisa, kit elrejtett s három ember gyilkolásával vádoltatik, — az előljáróság által hozzám föl nem kisértetik. Ezen három ember gyilkolásában társak lévén Kutsiber István bucsutai s többek, mégis Léránt István, Tánczos István, Tuboly István és Szurkos Jani szent-liszlóiak s többek, kik még be nem fogattak.

Tuboly Gáspár urnak Pap József bérese, ki a házi urak honn nem léte alkalmával a kis-

asszonyt megtámadta s megverni akarta, Dervarits András urat pedig kapóval levagdalni akarta, 13 pálczautéssel általam megbüntettetett, s többek

A becsehelyi tiszttartónak Sándor nevű fiát a polaiak a hegyen megfogták, kezeit összekötötték s egy pinczében az ajtó mögé vert szegre éppen akkor felakasztani akarták, midőn a becsehelyiek a pincze előtt hazának mentek; a sirást hallván, őt a haláltól felszabadították. — Szántó Ignácznak jelentése szerint az ifju eszében megbomlott. Atyja pedig aug. 12-én eltemettetett.

A polai kanászt, ki 700 frt elrablásával vádoltatott, felkísértetni akartam; de mivel megszökött, hites felesége nálam mindaddig fogva tartatik, míg az előljárók férjét föl nem kísérik; megrendtetett, ha a kanász föl nem kísértetik, az előljárók, kik a megszöktetésben eszközök voltak, befogattatnak.

A letenyei plébánosnak polaiak által lett megtámadása s megránczígálása esetében a tanukat hozzám fölrendeltem.

Gutorföldén ma voltam; a közönség az előljáróság ellen feltámadott, hivatalaiktól őket megfosztani akarván; s miután most a zajgó nép miatt semmit kieszközölni képes nem voltam, a tisztválasztást aug. 24-re tűztem ki, mely napra szolgabíró úr megjelenését is tudokra adtam, s egy commandó pandur kivitelét. — Dervarits László urnak irtam, hogy a határozott napra hazajőjön.

A jelenteni való egy koncz papirosból

állna, hanem majd ha szolgabíró urral a vidékbe leutazni szerencsém leszén, az uton elbeszélem.*

Mindezekből az vehető ki, mintha a cs. hadsereg ismét kihuzódott volna a megyéből; ezt megerősíteni látszik az is, hogy Wizmathy F. állomási biztos körlevelet intézett a Letenyéhez közeli falvak előljáróihoz, hogy a »hadikormány« rendelete következtében a letenyei állomáshoz a tábor részére szekereket küldjenek, »ha a kedvetlen kényszerítést kerülni akarják.« Azonban ezt úgy is érthetjük, hogy a *német* hadi-kormány rendeletére hivatkozik Wizmathy, és ez az igaz; mert a cs. hadsereg ettől fogva beszállásolja magát a megyébe. — Arról is értesitem önöket, írja a körlevélben W., — hogy a letenyei állomáson naponkint 10—12 szekér elkerülhetetlenül szükséges, így, hogy szünet nélkül csak Letenye, Egyeduta és Bécz szenvedjen, akik a katonatartással is eleget nyomorgattatnak, úgy hiszem, hogy jó szomszédaink nem kívánják; azért reménylem, hogy minden helység a reá kivetett szekereket megküldi.* Következnek a községek nevei, melyik mennyi szekeret és mely napokra állítson Letenyére; a közeli falvak mind részt vettek a fuvarozásban. A kiállítások kezdete és ideje aug. 21-től okt. 9-ig lett tervezve. Pola község, mert a fuvarozást megtagadta, augusztusban a cs. katonaság által felgyújtott, elégett az országút mellett fekvő utcájának egy sor háza. Így kimélte a cs. katonaság a nép vagyonát.

A NÉMET BEÜLT A VÁRMEGYÉBE.

Augusztus 13-án Görgey Világosnál körülbelül 40 ezer főnyi seregével Rüdiger orosz tábornok előtt lerakta a fegyvert. De már aze-lőtt az oroszokkal egyetemben győzelmesen haladt elő a cs. hadsereg, a világosi feltétlen megadással aztán leáldozott hazánk egéről a szabadság napja. Ezentúl már nem állt ellen nagyobb haderő az ellenségnek.

Zalavármegyében jul. 8-tól fogva osztrák katonaság volt, de a vármegyét végleg csak szept. elején foglalta el a német, t. i. ettől fogva ő rendezkedett nálunk.

Knezevits ezredes és dandárparancsnok szept. 3-án beült Keszthelybe, s fölhívta az alispánt, hogy előbbi hivatalát ideiglenesen azonnal ismét átvevén, a többi tisztviselőket is, a mennyiben a jelen körülményekben alkalmazhatók, hivatalaik elfoglalására utasítsa és gyűlést rendezzen, hogy a rend a megyében helyreállíttassék. A parancs folytán a tisztviselői kar szept. 7-én gyűlést tartott; felolvastatott az ezredes ama rendelete, hogy a megye területén lévő nép-

lázítók, különösen pedig a keszthelyi prem. kolostorból eltávozott bujdosó papok (és Noszlopy Gáspár is, ha ide betette volna a lábát,) elfogassanak. Elrendelte továbbá a nép általános lefegyverezését; a beszédett fegyverek a legközelebbi katonai parancsnokságnak átadandók. Erre nézve a gyűlés kérte az ezredest, hogy a tisztviselők, megyei szolgák, erdőkerülők, s általában a közbátorság felügyelésével megbízott egyéneknél a fegyvereket hagyja meg. Ennyi kegyre még is érdemesítette őket az ezredest, de a köznép lefegyverezését szigoruan megparancsolta; — továbbá azt is, hogy a megyéhez tartozó, de jelenleg még távol levő egyének, kik a »lázadásban« (?) részt vettek, összeirassanak, és azok is, akik a magyar táborban bárminő szolgálatot tettek s hazatértek. Kénytelenek voltak a tisztviselők e parancsokat teljesíteni, s a zala-egerszegi járásnak néhány községéből hamarosan össze is irtak 73 honvédet és önkéntest.*)

Elrendelte Knezevits még, hogy az ország jövedelmeire kibocsájtott utalványok, az u. n. kényszerített bankjegyek (Zwangnoten) mindenki által teljes névértékében készfizes gyanánt legkeményebb testi büntetés fenyítéke alatt elfogadtassanak; előre bocsájtván, hogy a Kossuth-bankjegyek jelenleg forgalmon kívül és eltiltva vannak; ha ez még nem történt volna, az esetben a megye kötelessége az e részben kívántató rendeleteket teljesíteni. A megye erre

*) Ezek névsorát lásd hátul a Toldalékban VII. alatt!

nézve időhosszabbítást kért. Az ezredes azt felelte rá, hogy a Kossuth-pénzjegyek legfőbb helyen semmiknek nyilvánítottak, azok elfogadása hadi-törvényszéket von maga után, s hogy ő e tekintetben változtatást nem tehet; de azt mondja tovább, hogy méltán lehet várni, miszerint a megye által felhozott okok és bajok legfőbb helyen figyelembe fognak vétetni. (Ez az ígéret szép volt — egy némettől.) Hanem azért a Kossuth-bankók a forgalomból kizárattak.

Megparancsolta még az ezredes, hogy mindenki a nála menekülést kereső szökevényeket, kik a »pártütésben« (?) részesek voltak, rögtön fölfedezni és átadni tartozik, ellenkező esetben minden oly helység, hol ily egyéneknek menedéket adnak, ki fog raboltatni s föl fog égettetni. A megye e pontot oda kérte módosítani, hogy ennek súlya alá csak az illető kormány vagy hatóságok által megnevezett és kihirdetett egyének essenek, nehogy békés utazók és ismeretlen magánosok útjaikban akadályoztassanak. Knezevits azt válaszolta rá: magától értődik, miszerint csak azok adandók ki, ákik névszerint följelentetnek és akik a »lázasban« részt vettek; egyébiránt minden községnek kötelességévé tétetik, hogy mindazokat, kik még most is a lázadást hirdetni vakmerősködnének, tüstént adják föl.

Knezevits első parancsát szept. 3-án, a másodikat 5-én, s a megye határozataira a választ 8-án adta ki németül Keszthelyen.

Szept. 14-én az ezredes újra egy rendeletet

adott ki a Kossuth-bankók megsemmisítése ügyében; 17-iki parancsában szintén meghagyja a megyének, hogy a Kossuth-pénzzel történt adás-vevések peres eljárásainál a törvényszék és bírák az olyant semmisnek nyilvánítsák. A megye e kétrendbeli parancsról a szept. 20-iki kis gyűlésben vett tudomást. Ugyancsak e gyűlésben intéztetett el Z.-Egerszeg azon kérelme is, hogy mivel a katonai megszállással már hosszabb idő óta terhelve van, azt elviselni képtelen, érte egy kis kárpótlást kér. Belátták a kérés jogosultságát, mert minden megyebelinek birtokarányban kell viselni a terhet; azt adja vigasztalásul tehát Z.-Egerszegnek, hogy vegyének nyugtát, s ha majd az egész megye visszalép a békés állapotba, a nyugták alapján kárpótlást kaphatnak.

Szept. 24-én Gerstner tábornok neveztetett ki Zala-, Somogy- és Baranyamegyére kerületi katonai főparancsnoknak.

Szept. 27-re — a cs. katonaság főnökeitől érkezett levelek és a megyét érdeklő tárgyak felvétele végett — Csillagh Lajos ideiglenes első alispán gyűlésbe hívta az illetékeseket. Felhozott Knezevitsnek szept. 24-én kelt s a megyéhez küldött rendelete, melyben szigorú felelősség terhe alatt utasítja a megyét és rosszalását fejezi ki, hogy a Kossuth-bankók megsemmisítésére vonatkozó rendeleteket gyengén veszik; aki a magyar pénzt önként be nem adja s följelentetik, az a hadi-törvényszék által keményen fog büntettetni, mint már volt rá eset, hogy

sánczfogságra íteltettek az olyanok. Egyúttal áttette Knezevits br. Haynau által még jul. 1-én kibocsájtott és a Kossuth-pénzjegyekre vonatkozó rendelet tíz példányát köröztetés és alkalmazás végett. A gyűlés végzése nem lehetett más, mint ahogy az ezredes rendelte; a magyar pénzjegyek megsemmisítettek, a zegerszegi templom előtt lobogva égnek a ropogós Kossuth-bankók.

Koppány Ferencz főadószedő, aki hivatalát Knezevits rendelete folytán elfoglalni szintén köteles volt, időközben információt kért, vajjon az adóba fizetendő Kossuth-bankók elfogadhatók-e? Semmi esetre sem, volt a válasz, sőt aki megkínálja vele, a bankjegyeket vegye át, az adózót jelentse föl, a pénzt küldje az alispánhoz, ki azt az ezredeshez fogja küldeni. Néhány ilyen bankjeggyel fizetőt sikerült is fogni Gyórfy János köves-kállai szolgabírónak a nemzeti ügy nem nagy dicsőségére, s az illetők aligha vitték el szárazon. Rajky Lajos alszolgabíró is gyűjtött egy csomó bankót s az alispánhoz beküldte azon jelentés mellett azonban: „jegyzéket pedig arról, vajjon a magyar pénz kik által adatott, készíteni nem tudok, mivel vissza nem emlékszem, kik által fizettetett be adójának lehajlásába. Látszik, hogy Rajky Lajos magyar ember és hazafi volt, kinek az árulkodás nem volt kenyeré. Ilyen ügyesen kézbesített 151 frtot az alispánnak a derék Sümeghy Ferencz ideigl. főbíró is Söjtörről. Adtak át ilyen tapintatosan magyar pénzt még többen is a hivatalnokok, de ezek már nem oly nagy dolgok, hogy följegyzésre ér-

demesek volnának. Általában mondhatni, hogy a Kossuth-bankók miatt feladás folytán kevés ember bűnhődött Zalavármegyében. Különbösen is elég büntetés volt, hogy a magyar bankjegyek elvesztették értéküket, és ez által sokan nagy szegénységre, koldusbotra jutottak.

Október 10-én Csány László Budapesten az »Ujépület«-ben minden kihallgatás és törvényes ítélet nélkül felakasztatott. Zalavármegyét nagyon megrendíté ez esemény; hiszen megyénk fia volt Csány, mi adtuk a hazának, itt voltak gyermekkori társai és benső barátai. Mikor azt mondták neki: miért nem menekül hóhérai elől, mint a többiek? azt felelte: »Nem akarok hazámtól távol élni, midőn benne meghalhatok.« Meg is halt. De működése által példát adott nekünk, mint kell élni a hazáért, s hogy az igaz magyar ember hazája szabadsága- és függetlenségeért ne irtózzék még a legcsúfabb haláltól sem, nemhogy egyesek kigunyoltatásától. Csak testét ölték meg Csány hóhérai, szelleme s az eszme él — a mi keblükben.*)

Daczára a szigorú intézkedéseknek, a megyében a nyugalom, a rend, a személy- és vagyonbiztonság nem állott helyre. Okt. 17-én gyűlés tartatott Z.-Egerszegen, melyen br. Verhand tábornok és cs. k. kerületi parancsnok által az ideigl. ker. biztoshoz, általa pedig a megyéhez küldött rendelet folytán a megye kebelében ki-

*) Csány László életrajzát lásd bőven Kőváry (Kaffer) Béla tollából »Adatok Zalamegye történetéhez« című kiadvány II. kötetének 129. és következő lapjain.

hirdettetett a *statárium* azokra, akik akár éjjel, akár nappal rablási szándékból elkövetett tetten éretnek, akár rablási szándék nélkül s fegyveres kézzel az ellenök küldött erőnek ellenszegülnek.

AZ UTOLSÓ NAPOK.

Bizony hát német lett az úr a vármegyében is; a megyei bizottmány csak figurált, csak végrehajtója volt a parancsoknak. Rendezkedtek, tettek, vettek. November elején felhívtak a megye lakóit, hogy az elrejtett és a kincstart illető vagyonok, ha mindjárt a magyar hadsereg által lettek is hátrahagyva, a legközelebbi katonai parancsnokságnak átadni mindenki köteles. A magy. kormány által kibocsájtott rabok elfogásának; a törvényszékeken vegye kezdetét a bírói működés, vétessenek föl a panaszos és civilis pörök. Az még nem volt elég, hogy összeírták azok neveit, akik a harcban részt vettek, hanem a közs. előljárók felhívtak, miszerint a magyar hadseregben szolgált és hazaérkezett katonákkal nov. 28-án Zala-Egerszegen a katonaparancsnoksági majornál leveleikkel megjelenjenek, még azok is, kik Komáromból jöttek meg. A jegyzők írják össze, hogy az önkéntesekkel együtt a helység hány honvédet állított? hány jött haza? A hivatalnokok, jegyzők, tanítók pedig tartoztak igazolni s írásbeli nyilat-

kozatot adni arról: a magyar mozgalmak alatt magokat mikép viselték? Ezen az illetők ugyan könnyen átestek, mert a szolgabírák magyar emberek s hazafiak voltak, ez intézkedésével tehát a német nem sokra ment. Nov. 15-én volt a nap, hogy a megye tudomásul vette Bogyay Lajosnak megyefőnökké való kineveztetését; ugyancsak e napon jött a rendelet, hogy a »pártütő« kormány által kibocsájtott minden írat, rendelet, hirdetmény égettessék el, s hogy honvédruhát viselni senki ne merészeljen, (hogy ez se emlékeztesse a németet tehetetlenségökre). Az adóhátralék behajtása pedig szigoruan megparancsoltatott.

Persze, akadtak ám községek, ahol az emberek nem akarták nyakukat igába tenni!

Igy a merenyei és ujlaki lakosok ellenszergültek a rendeleteknek, a *császárt* nem ismerik, s úgy beszéltek róla, hogy őket mint felségsértőket a katonai parancsnokság befogatni rendelte; ennek teljesítésére Sümeghy Ferencz főbíró küldetett ki. Képzeltetjük a németet gyűlölő Sümeghy helyzetét; de hát a gyengébb engedni volt kénytelen az erőszaknak.

A feladások, besugások napirenden voltak. Zalában is, nem csak másutt, minek következtében a hadi-törvényszékek szerfölött meg lettek terhelve. Vizsgálatok közben a hadbírók arról győződtek meg, hogy a feladottak legtöbbször nem vádolható alaposan, csak irigységből jelentettek föl mind a katonai, mind a polgári hatóság némely tagjai, s elegendő ok nélkül fogattak el. Hogy ez többé ne történjen, Dóry Gábor

a fehérvári kerület főispánja, kinek hatáskörébe tartozott Zala is, Bogyay Lajos cs. kormánybiztos útján a következő rendszabályt közlé a megyével: „... ezután azon hatósági személy, ki az elfogatásra parancsot ad, tartozzék határozottan megnevezni a bűntényt, melylyel az elfogatandó egyén terhelve van; tartozzék megnevezni a tanukat is, kik szükség esetén a vád alaposságát bizonyítani fogják. Az pedig, ki parancs szerint az elfogatást eszközöndi, köteles legyen a vádesetről körülményes jelentést készíteni, s azt mindjárt a vétkessel együtt a hadi-törvénszékhez juttatni. S így jövőben ezen korlátokon kívül az alaptalan befogatások tilalmaztatván, aki ellene vétkeznek, az felelet s az eredménytől fokozott kisebb s nagyobb beszámításhoz képest fenyték alá is vonatandó legyen. — Mely rendelményt, mint rendezett, törvényes (?) kormányhoz illót és az igazsággal megegyezőt örömteljes készséggel s még oly hozzáadással teszem közzé, hogy a magas hadikormány az illetőknek könnyebb, biztosb tájékozhatás végett részles utasítást kívánván adni: Kossuth-jegyek és kisebb mennyiségű lőszer rejtetése, ruházat és fegyverzetnek csekélyebb értékűeknek elszállítása, forradalmi jelek hordozása, hűérzelműeknek meggyalázása, lázító beszédek, kincstári vagy másoktól rabolt eszközök összevásárlása, nyugtalanító s lehangolásra számított hírek terjesztése, utirendeletek áthágása, vendéglők és kávéházak időn túli nyitvahagyása esetében, ha s a mennyire történtük idejére

nézve a jelen rendelet keltét megelőzik, az elfogatást és feleletre vonhatást szigoruan betiltotta légyen; — bizodalommal várván nagyságotdtól is, (Bogyaytól,) hogy e czélszerú rendeletet megyéjében minden alárendelt hivatalnokkal, még a helységbeli jegyzókkal is közölni, s neki foganatot szerezeni szoros felügyelése által minden önkénykedésnek tehetségéhez képest elejét venni igyekezend. •

Más szóval ez a rendelet azt mondja, hogy minden magyar ember menjen aludni, vagy fogja be a száját és cselekedjék a cs. hadikormány szája ize szerint. E rendeletet Bogyay átküldte Csillagh alispánnak nov. 19-én, ő pedig 20-án küldte ki a szolgabiráknak »a teljesítendők teljesítése végett. • Egy ilyen körözvény előttem fekszik, hátára van írva: »éjjel-nappal küldjék. • Az igaz, hogy sürgős is volt, sok embert mentett meg az ok nélkül való hurczolástól, és így mégis csak nyugodtabban hajthatta álomra fejét a zalavármegyei ember.

A nov. 25-iki tiszti-gyűlésen kihirdettetett a boldogító birodalmi alkotmány, a magyar alkotmány pedig eltemettetett; jó ideig nyögött már a nemzet, míg dirib-darabokban újra feltámaszthatta azt. Ugyancsak a fönti napon Bogyay Lajos cs. biztos a fehérvári pol. kerület főispánjától vett rendelet folytán felhívja Csillaghot, hogy »a gonoszságairól eléggé ismeretes Noszlopy Gáspárt, ezen törvényen kívül helyezett querillavezért, . . . aki valóságos rabló csapatot alakított, s ennek társaságában

a törvény ellen pártot ütve, nem retteg a közbátorságot háborgatni, . . . nevezett rablóvezért és czinkostársait üldöztesse, elfogassa és siessen a békés polgárok hálás köszönetét kiérdemelni. Csillagh ezt a rendeletet is kiadta a szolgabírának a teljesítendőket teljesítése végett, ami azt jelenti, hogy nem vétetett szigoruan. — Szegény Noszlopy Gáspár! Csakhogy még kapzabetyárnak nem tituláltatott, aki a vidéket rettegteti pinczetöréseivel, lopásaival. Pedig hát csak a német ellen akart sereget gyűjteni és tovább folytatni a harczot a szabadság zászlója alatt. Hanem a németnek tetszett az, ha a Kosuth-hundot megbélyegezheti és tehetetlenségében gúnyolhatja. Azonban Zalavármegye nem részesült abban, hogy Noszlopyt elfoghassa, habár 6 járásbeli fő- és alszolgabírónak adatott is ki az elfogatási parancs, mert talán ha egyszer fordult meg Noszlopy a megyében.

De ha Noszlopyt nem lehetett elfogni rögtön, itt van még a megyében Csertán Sándor, Zalavármegye kormánybiztosa, ő nem futott meg. Az aradi törvényszék meg is kereste Dóry Gábort, ő pedig a megyét, hogy Csertán ellen vizsgálatot indítson. Farkas Benjamin teljesíté a vizsgálatot nov. 25-én; az irományok magyar és német nyelven lettek szerkesztve. Bogyay a vizsgálat eredményét megküldte az alispánnak, kir. ügyvédnek és Farkas Károly alszolgabírónak. És Csertán Sándor elfogatott, a börtönben darócruhába lett öltöztetve, mint a legczímeresebb fegyencz. Decz. 10-én a Csertán

ellen támasztott vádak enyhítésére Bogyay bizonyítványt kért; Septyey Ádám és Hertelendy László ki is állították ekkor a vádakat enyhítő okiratot . . . És végre, . . . végre hosszú szenvedés után, 5 nehéz év múlva, 1854-ben mégis kiszabadulhatott a fogságból.

Deczemberben mindent elkövetnek, hogy a megyében csend legyen. Népnevelési rendeletek is jönnek; a kiváltságos osztályt hódolati nyilatkozat aláírására bírják; megtiltatik a forradalmi szellemű röpiratok terjesztése; a rögtönítélő bíróságnak is sok a dolga; a katonaságot is folyton szaporítják, az őrezred nyomul előre és beljebb, s a nép nyög a katonatartás terhe alatt. Így aztán nagynehezen el lehetett fojtani a tüzet Zalavármegyében is annyira, hogy Döry Gábor fehérvár-kerületi főispán kedvet kapott a megyébe jönni, megtekinteni a művet, melyet a zsarnokság teremtett, s hogy nem csupán jelentésekből, hanem személyesen győződjék meg a nép hangulatáról. A főispánt fogadó üdvözlő beszéd tartására Svastics Károly apát kéretett fel, a fogadó küldöttség számának szaporítására pedig összeharancsoltattak a megyei tisztviselők.

A hónap elején (decz. 3.) még az a nevezetes történt, hogy a kapornaki járás tisztviselői — élükön Sümeghy Ferencz főbiróval — állásukról lemondtak; nem birták lelkükön elviselni, hogy törvénytelen kormány és hatalom rabszolgái legyenek. De ekkor Bogyay lemondásukat nem fogadta el, később igen; decz. 13-án pedig Horváth Vilmos 2-od alispán is be-

adta lemondását hasonló okokból. És így lassankint kezdtek mind a közigazgatási, mind az igazságszolgáltatási térről a magyarérművek elvonulni, s helyöket elfoglalták a schwartz-gelbek.

A történelemnek még tartozom annyival, hogy — eddigi tudomásom szerint — azok nevét is átadjam az utókornak, akik részt vettek ugyan a harcban, de az események tárgyalása közben szóba nem jöttek, habár főtenyezők voltak is; — és azokét is, kik később magasabb katonai rangot kaptak, mint mikor a szövegben szó volt rólok. Ilyenek voltak pedig: Batthyány Károly gróf, őrnagy; Bogyay Lajos nemzetőr-tiszt, a 2-ik zászlóalj parancsnoka, később őrnagy; Bertalan József nemz. őrnagy; Csillagh László és Csuzy Pál nemz. kapitányok; Csontos Sándor a megyei védsereg (vadász-csapat) kapitánya; Fábiánics Ignác nemz. kapitány; Gál Bertalan százados; Gombossy János nemz. kapitány; Handler István nemz. főhadnagy, később kapitány; Hertelendy Károly a szántói járásban toborzást vezető elnök; Hertelendy József ujonczparancsnok, kapitány; Horváth Imre z.-egerszegi százados; Kecskeméti Albert százados; Kerkapoly Tivadar nemz. főhadnagy, később önkéntes-zászlóalji főhadnagy, végre a zalam. 47. honv.-zászlóalj századosa; Thassy Mihály nemz. kapitány.

Jól tudom, hogy e névsor hiányos, de egészen nem én vagyok ennek oka; hiszem, hogy később kipótolhatom.

És most leteszem tollamat. Azzal zárom be e könyvet: nem fog az a nemzet elveszni, melynek ily dicső múltja van, — és büszkén állhat meg Zalavármegye a történelem és az utókor ítélőszéke előtt, mert megtette kötelességét.

TOLDALÉK.

I.

„ZALAI NÉPDAL.“^{*)}

Minden rendü polgár társak halljátok!
Tellyesedik több százados fohásztok.
A szabadság kivivandja mi igaz,
Törpe, néma, csuffá leszen minden gaz.

Ha Mátyással oda lett az igazság:
Ferdinándunk akaratja szabadság!
Illy malasztért ha szívetek dobogó,
Kedvre szállit a nemzeti lobogó.

Polgár társak! dicső a' ti hazátok,
Magyar kormány magyarul szól hozzátok,
A nemzetnek Ministere lett *Deák*
Tiszta lelkét rég ismeri a világ.

Régen küzdött a nemes a kormányal,
Hogy a népet egyesítse urával.
De a kormány maga hasznát kereste,
Jobb törvények hozatását késlette.

^{*)} Negyedív nagyságú nyomtatványról szóról-szóra másolva.

Hála Isten! az a kormány megbukott,
Jó királyunk helyette mást alkotott;
Törvényt enged, hogy a paraszt vegyessen
A nemessel birtok szerint fizessen.

A föld birtok mindenkinek sajátja,
Száját arra senki többé nem tátja,
(Ha a nemes ősi vérrel szerezte,
A paraszt meg védelmezte s mívelte.)

Katonává önkénytesek lesznek majd,
A sorshuzás és állítás nem tesz bajt,
Ki fegyverrel szolgálandja hazáját,
A nemzettül veszi díjját s jutalmát.

Mint hív öre a hazának ithon lesz
Nem is kötik lengyel, olasz s cseh földhez,
Magyar zászló, és törvényre esküszik,
Magyar tisztetek magyar szóval vezérlik.

Törvény előtt minden ember egyenlő,
Kézműves, ur, szolga és földmivelő,
Elsőbbséget magának csak úgy szerez;
Becsületét hogyha köti éltehez.

Minden rendü polgár társak örüljünk!
Szabad nemzet vagyunk, csak egyesüljünk;
Irigyelni egymás sorsát nincs már ok,
Meggzűntek az elválasztó korlátok.

Kiben jó sziv tanult ésszel párosul,
Polgár társak fogadjátok istápul.
Bölcs: ki igaz, titek félre nem vezet,
Eljen *Deák* Minister, a volt követ!

Farkas Endre.

II.

„HONI DAL.“*)

1.

Honi szoknyám Sümegezen van festve,
Még a csók is jobban esik estve,
Nem kell nékem többé Bécsi piros,
Jobb a Sümegi karton ablakos.

2.

Oda alá foly a viz szaporán,
Úlj ölembe galambom kis leány,
Egyet kettőt csak csókolok rajtad,
Mig pirosabb nem lesz az ajakad.

3.

Honi leszek én akkor magam is,
Honi lesz a főköötöm, kapczám is,
Honi lesz a koszoru fejemen,
Honi lesz a szerelem szivemen.

4.

Nem ülök én mert megver az anyám,
Törekes lesz az én honi szoknyám,
De haragszik estve ha kijárok,
Csak azt mondja, leány majd kizárlak.

5.

Csipős csalán van az udvarunkban,
De szép leány van a szomszédunkban,

*) Ennek 5. és 7. vers-szaka ma is él, de más dallammal. —
Egy nyomtatott füzetkéből betűről-betűre másolva.

Nem is merek ő reája nézni,
Mert azt mondja: akarom szeretni.

6.

Piros alma leesett a sárba,
Ki felveszi nem esik bajára.
Piros almát felveszem, megmosom,
Angyalomat ölelem, csokolom.

7.

Oda alá faragnak az ácsok,
Galambomnak koporsót csinálnak,
Majd elmegyek a temetésére,
Rózsát teszek sirja tetejére.

III.

„ŐRSEREG DALA.“*)

Országos hadi nemzetőr a nevem,
Ezt a nevet becsülettel viselem,
Fizetésem nyolcz karajczár ezüst pénz,
Uri mód meg él abbul egy köz vitéz.

Nem kell nekem rekczum kerdáj abmasér,
Ha ezt hallom a lelkem is csak ugy sir,
Mondja meg csak magyarul, hogy mit akar,
Meg is érti meg is teszi a magyar.

Csak ugy önként álltam a zászló alá
Kedves hazám szeretete vitt reá,

*) Szóról-szóra másolva egy nyomtatott füzetből.

Bár a golyó mint a zápor úgy esik,
El nem hagyom utolsó csepp véremig.

Egy Istenem egy életem egy hazám,
Országom a fél világér nem adnám,
Nem is veszi azt el tőlünk semmi rácz,
Orosz, illyér, sokácz holmi suplikácz.

A hazának a királynak esküvénk,
Czudar ember ki megszegi esküjét,
Jó ember a mi királyunk Ferdinánd,
Magát trónát védelmezzük egyaránt.

Kinek vétett ez a mi jó nemzetünk,
Hogy annyian törekednek ellenünk,
Áll Buda még, él a magyar Istene,
Ellenségünk megpukkadhat mérgibe.

Seregünknek aprója mint örege,
Azon szent fogadást vette szívébe,
Még az Isten erőt egésséget ad,
Ránk ugyan nem vet de senki rab igát.

Szekács Pál.

„NÉP DAL.“*)

Magyar haza szabadsága
légy mindenkor oltalmunk,
Benned létező lakosnak
szabadsági nyugalomunk.

*) Ezt, továbbá a II. és III. alatt közöltet s Petőfi »Talpra magyar«-ját 1848-ban egy füzetkébe szedve, Strohmayer György nyomatta ki Z.-Egerszegen e cím alatt : »Nemzeti őrsereg honvéd dala.«

Robot dézma megszünik,
Mint a füst elenyészik,
Hála Isten nyughatunk,
Többé nem robotolunk.

Országunk koronája
Zöld piros és fehér szín.
Nemes, polgár, őrsereg,
s mindenki ezt viseli.
Hála emlék tisztelettel
örömmel . . . (olvashatatlan.)
Robot dézma stb.

Magyar király Ferdinánd,
éljen számos éveket,
Minden magyar ezt kívánja,
Éljen! éljen! a Király!
Robot dézma stb.

Magyar Ministerium
az országnak javára,
A nemesség s jobbagyságnak
tulajdon ön hasznára
Szabadságot hirdetett,
A tehertől felmentett.
Robot dézma stb.

Egyházi rend, egész papság
szánta bajos sorsunkat,
Ön kényekbül elengedték
a dézma adózásokat.
Robot dézma stb.

Éljen! éljen! a papság,
nemes polgár társaság,

Legyünk egymás hasznára,
nem sértésére sótt javára.
Robot dézma stb.

Magyarország Kanaán,
virágozzál mint hajdanán,
Közterheket viseljük,
s örömmel megcselekszük.
Robot dézma stb.

Kik anyától születtünk
emberi kort elértük,
Dolgozni kell egyaránt,
az eke is azért szánt.
Robot dézma stb.

A korcsmában vigadni,
sült galambot elvárni,
Ez lehetlen, nem is lesz,
akármiként éhes lesz.
Robot dézma stb.

Akik élünk meghalunk,
de mindaddig dolgoznunk
Kell, még a halál
kaszája ránk talál,
Csakhogy egygyé lehattünk,
Az Istent kérjük
hosszabítsa életünk.
Robot dézma stb.

~~~~~

V.

**„A NEMZETŐRSÉG RENDEZŐ ÉS FEGYELMI
SZABÁLYAI.“**

Rendező szabályok.

• *Először.* Ahol eddig a szabályok még alakítva nincsenek, vidékbeli szolgabíró által tüstént a kiadott utasítások szerint alakíttassanak és a századbeli tisztek alkalmas egyénekből megválasztassanak.

Másodszor. Ha az eddigi összeírásnak nyomán nemzetőrségi szolgálatra kötelezett valamely polgárnak panasza volna az eránt, hogy ő akár az összeírásnak nem a törvény értelmében léte teljesítése, akár testi hibája, vagy más törvényes ok miatt nemzetőrségi szolgálattal nem köteles, azon polgár panaszát tegye meg illető századosa előtt, ki saját elnöklete alatt két fő, két altiszt, és két köz emberből bíróságot fog alakítani, mely a rendezett tanáccsal bíró községek és városokban a tanács, a nem bírókban pedig a vidékbeli szolgabíró hozzá járultával, s ez utóbikban a helybeli előljáróság meghalga-

tásával a panaszt elintézendí, valamint elintézendí az eddíg kibocsájtott ministeri rendeletek nyomán a panaszokat, mellyek a nemzet őrség kimozdittása esetében fogják magokat előadni.

Fegyelmi szabályok.

Először. Minden nemzet őrnek legszorossabb kötelességei közé tartozik fő és al tisztjei eránti feltétlen engedelmesség, s ha valaki az által, hogy a dobszóra akár a fegyver gyakorlatra akár a százados által elrendelt akár minő szolgálatra a kitűzött időben és helyen elégséges ok nélkül meg nem jelenik, első izben századosa által megdorgáltatik; — Másod izben egy ezüst forintra; — ismétlés esetében annyiszor a mennyiszer mindenkor egy, egy ezüst forinttal mindég többre büntettetik, ezen a század pénz tár javára szolgáló büntetés a százados által rajta tüstént is foganatba vétetik.

Másodszor A százados büntető hatalma oda is kiterjed, hogy a fő és al tiszték eránti tiszteletlenség, vagy hivatalos parancsok iránti engedetlenség, és szófogadatlanság, és gorombáskodás esetében a ki szökés fokozatához képest 2—48 óráig terjedhető kurta vassal is büntetthet, — ha azomban

Harmadszor. A ki szökés oly fontos volna, hogy az 48 órátul, 14 napig terjedő fogságot vonna maga után, a vétkes nemzet őri, a rendező szabályok második pontjában körülírt nemzet őri bíróság eleibe lesz állittandó, s az által lesz büntettendő.

Negyedszer. Ha pedig a századnál oly nemű vétkes kiszökések fordulnának elő, mellyeknek megbíralását és büntetését a megyei törvényszék körét igénylenék mint a minők nemzet őr társak meglopása, véres verekedés, — tiszteknek vagy nemzet őr társuknak bár minő fegyverrel megátmadása, annál inkább szándékos megsértése, a rendelet elleni lövöldözés, az illy nemű vétséget elkövető nemzet őr századossa által bé fogattassék, és a megyei börtönbe kísértetessék; — végre.

Ötöször. Ha valamely század vagy annak nagyobb része tömegben tagadná meg az engedelmességet; a vidékbeli szolgabíró által felszólítandó századok fogják a rendet helyre állítani, mellyek napi zsoldját és tartását az engedetlenek fogják megfizetni. — (Egykoru nyomtatványról szóról-szóra másolva. Novák.)

VI.

„MAGYAR-HON SZABAD VADÁSZAINAK ALAPSZABÁLYAI.“

•I-ször. A szabad vadászok önként, szabad akaratból vállalkoznak dupla csős puskákkal, pisztolyokkal, vadászkésekkel felfegyverkezve önmaguk ruháiban a menyire lehet vadászosan öltözködve, kik a Haza e veszélyes állásában mennél többen alakulva, eskü és fegyelem mellett mennek az ellenséghez közel, a hol felvigyáznak, őrködnek, hogy az ellenség a mellék-

falukat ne rabolja, marháikat el ne hajtsa, vagyonitól meg ne foszsa. — Őrködnek, hogy a helységekben a rend senki által megne zavartassék, mindenkinek személye vagyona a szabad vadászok által biztosíttasson, — zendülők, rablók, zsványok elfogattassanak, egyszóval; a Hon és minden polgárok biztosítására alakulnak.

2-szor. Szabad vadászok csak azok lehetnek, kik erkölcsös és józan viseletűek, senki garázda, iszákos, követeléseket csináló vagy a fegyelmet meg nem tartani akaró be nem vétettetik, sőt habár felvéve van is, mihelyest ilyesekben észrevéttetik, onnand a szabad vadászok többsége szavazatával azonnal elbocsájtatik.

3-szor. A szabadvadászok önmaguk ruháiban, maguk fegyverében lőszereikkel állanak fel, önmaguk pénzeiken élnek, sem fizetésre, sem élelemre, sem az állományon, sem senki követelést nem tehetnek. — Egy általános utalványt azonban T. Első alispán urtól fognak kapni, hogy ezen védő csapat a megyében mindenütt ott, ahol megtelepedik, nékie szállás adasson, élelme készpénz fizetés mellett kiszolgáltasson, szükség esetében megnyugtató mellett fuvarok is kiszolgáltassanak.

4-szer. A szabad vadászoknak fegyelmet megtartani kell, mely miatt nékiek egy vezérfőnök és néhány tiszt a vadászok száma szerint kell.

5-ször. A szabad vadászoknak kötelessége lesz őr állani, éjjel nappal száguldó elővigyázatokban elmenni, eleibe jövőkre (ki vagy? megállj!) reakiáltani, megállítva kikérdezni, az

igazi embereket elereszteni, a gyanus embert feltartóztatni, az ellentállóra reátüzelni és elfogni.

6-szor. A szabad vadász azon a vidéken jár, hol az ellenség leszen, ha közölök a mellékfalukban száguldozó, zsaroló, pusztító ellenség kijön, azokat az erőhöz képest megtámadni tartozik, először ugyan felkiáltva, (fegyvert le!) ha ez nem használ, csak akkor tüzelni és elfogni; — senki elfogottat mihelyest megadja magát meglőni vagy kinezni legnagyobb felelet és büntetés alatt nem szabad; — az elfogott egyén vagy jószág a kormányzónak bemutatattik; az ellenségnél találtató pénz, vagyon, érték összeszedetik, megbecsültetik, annak egyharmadrésze szükséges titkos és rendkívüli szükségre átadatik, kétharmadrésze azonban a szabad vadászokra egyenkint egyenlő arányban felosztattatik, mely mindenkinek tulajdona marad, kivéven olyan zsákmányt, mely az ellenségtől vétetik bár el, de az valamelyik polgártársunknak tulajdona; ez a kormányzó által a tulajdonosnak minden mellesleges követelés nélkül visszaadatik.

7-szer. A szabad vadászcsapatnak semmi elrendeltetése senkitől függő rendelése nem lesz, hanem az ahol szükség megtelepedjék, oda menjen, oda siessen, hol a segítség szükséges, minden becsületes honlakósnak, utasnak bátorságot szerezzen, szükség esetében fegyverrel védelmezze és pártfogás alá vegye.

8-szor. A fegyelemre legyen csak annyi. Minthogy ezen csapat az alapszabályok 2-ik pontja szerint minden erkölcsös, becsületes egyé-

nekből állittatik, ezen alapszabály a büntetést kimondja, nem reménylett esetben valamely kriminalis bűn elkövetéseért azonban a szabad vadászok becsülete parancsolja azon szerencsétlen egyént lefegyverkezve az illető törvényhatóságnak által adni.

9-szer. A szolgálat és állás egész hadias, örökkel, kalandozó, kutató csapatokkal, jelszavakkal ellátva a közcsend helyreállításáig (betegséget kivéve) kötelező.

10-szer. A 7-ik pont alatti rendeltetése a szerint értetődik, hogy a merre veszélyt lát, ezen vadász-csapat oda utasítást nem vár, egyébaránt az egész csapat a megyei kormányzótól, kinek annak idejében jelentéssel is tartozik köteles, és a megyében létező királyi biztos urtól függ, — miszerint a vadász-csapat minden hivatalos levelezési és a szükséges fuvarozások a megye által nyugtatókra kiszolgáltasson, és a megye részére bevetessen.

11-szer. A társaság iparkodik a szabad vadászok számát minél nagyobb számra szaporítani; mihelyest a társaság *száz* egyénre szaporodik, tüstént összeül, ezen alapszabályokat újra tárgyalás alá veszi, közsavazattal tiszteket választ, az alapszabályokat javítja és bőviti, a körülményekhez alkalmazva igazítja; — a szolgálat nemére kicsinálja, apró fegyelmi és alkalmazási rendszert készít, és mindent szavazattöbbséggel határoz.

12-szer. Mihelyest a száz szám telve van, felesküdnék, a szolgálat tüstént megkezdődik,

a kormányzó a kir. biztos urnak, a megyei elnök urnak megjelenti, hogy a társaság itt ennyi számban alakult, főszállása itt van, a szolgálat azonnal hadiasan ált.

Zala-Egerszegen, szept. 15., 1848. Kovács Vendel, a szabad vadászok kormányzója.“*)

VII.

„NÉVSORA“

azon egyéneknek, kik az osztrák és orosz hadak ellen a szabadságharczban részt vettek és visszaérkeztek.

Z.-Egerszegtől: Bakonyi Kálmán, Csiszár György, Derencsér Pál, István Mihály, Kaczor János, Leszner Károly, Leszner N., Major József, Pakó József, Riedlmájer János, Rosenberger Lővi, Rózsás Lajos, Sipos Pál, Sorok Andor, Torma Mihály, Szitár János, Varga József. — *Bessenyőtől:* Baki Ferencz, Döme Mihály, Kiss Imre, Nagy Imre, Skublics István, Szaken Ferencz. — *Bakról:* Somorkics János, Szabó István, Szipócs Imre. — *Boczföld:* Bakony József, Kolonc György, Kolonc Imre, Lőcs Pali. — *Pusztá-Magyarod:* Baksa József, Cziráki Ferencz, Iván Németh József, Mejjes Vendel, Nagy József, Szabó Ignác, Varga János. — *Tüttös:* Horváth Ferencz. — *Tófej:* Kámán Ferencz, Németh József. — *Pozva:* Bakos József, Horváth Ferencz, Simon János. — *Sz.-Lőrincz:* Béres István, Holtsek Ferencz, Nátrán Ferencz, Rinkó Imre. — *Sz.-Iván:* Bala-

*) A megyei levéltárban levő egy irott példányról.

dincz János, Böröndi József, Németh Elek,
Takács János, Tóth Péter. — *Nagy-Páli*:
Magyarósy Mihály. — *N.-Kutas*: Bakos Imre,
Hegyi János, Hegyi József, Kocsis János, Németh
István. — *K.-Kutas*: Hertelendi György. — *K.-Páli
és Bekeháza*: Jankó György, Beke János. —
Ságod: Buda Gábor, Horváth József, Horváth
József. — *Ola*: Palkovics Ferencz, Soroncz
Farkas. — *Kaszaháza*: Bödör László. — *Mikefa*:
Andris István, Kránits Ferencz. — *Náprádfa*:
Czigány György, (a császáriaktól jött a hon-
védekhez,) Csik János. — *Ederics*: Hári István,
Tóth János.

Tartalom.

	LAP.
Előszó	5.
Bevezetés	7.
* * *	12.
Augusztusi napok	26.
Szeptemberi „	34.
Októberi „	71.
Novemberi „	91.
Deczemberi „	112.
Az év első fele (1849.)	121.
A német beült a vármegyébe	142.
Az utolsó napok	149.
Toldalék	157.

